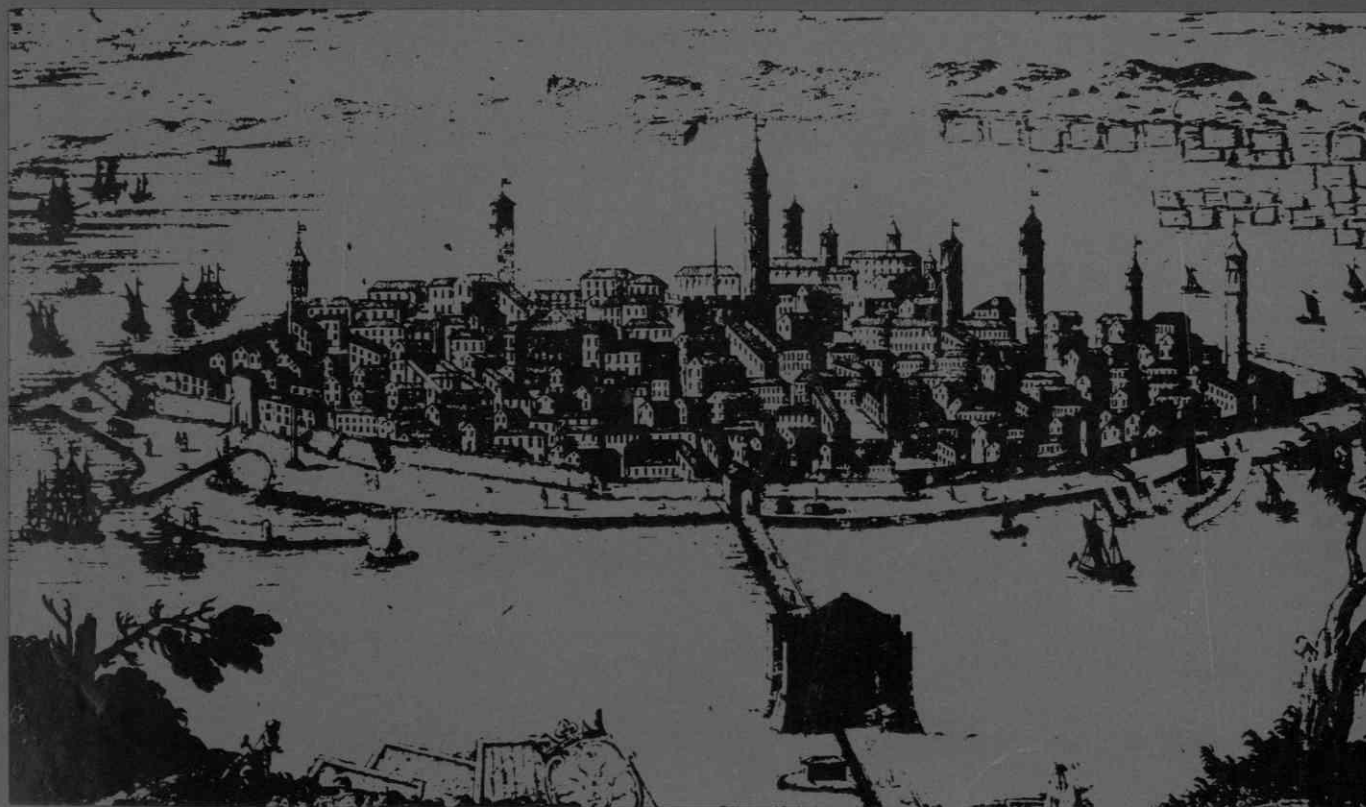

KRONIKA

časopis za slovensko krajevno zgodovino

letnik XXII

št. 1

leto 1974

Potujte z vlakom!

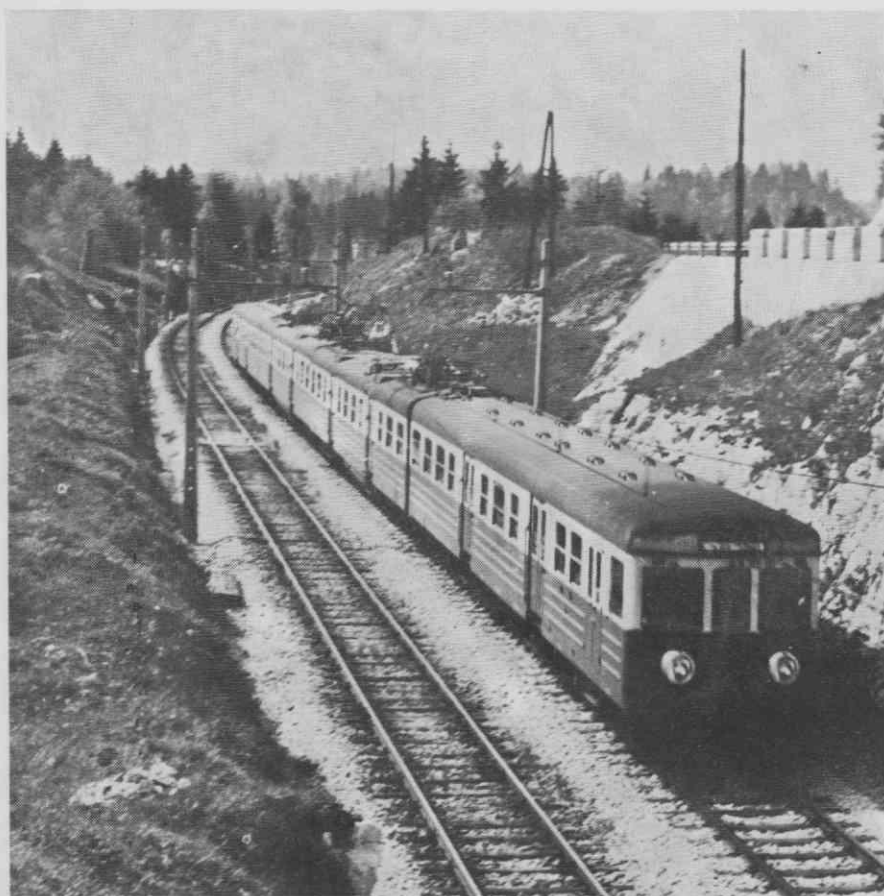
Za potovanje na dopust, na obisk prijateljev in znancev ter za poslovna potovanja si izberite vlak. Da bo potovanje prijetno in brez skrbi se poprej posvetujte o vsem v turističnih poslovalnicah TTG-ja v Ljubljani, Mariboru, Celju, Postojni, Kopru in Rogaški Slatini.

Hitro in zanesljivo vam železnica prepelje pošiljke vseh vrst, hitro pokvarljivo blago, kmetijske pridelke, sadje in zelenjavo v posebnih vozovih, odprtih, zaprtih ali vozovih — hladilnikih.

Vso skrb za prevoz blaga prevzame za vas FERSPED, spedicija za mednarodni in tuzemski promet, s svojimi poslovalnicami.

Avtomobilisti — vaš čas je denar! Na dolgo pot vzemite avto s seboj na vlak; za to vam železnica preskrbi posebne potovalne avto vlake. Tako boste v namembni kraj prišli sveži in spočiti. Potujte in prevažajte blago z vlakom! Želimo vam srečno pot!

**ŽELEZNIŠKO GOSPODARSTVO
LJUBLJANA**

Vsebina prvega zvezka

- Ivan Jan: Nekaj posebnosti NOB na Gorenjskem v letu 1941—1942 s poudarkom na dražgoško bitko — Stran 1
Jaro Šašel: Okra — Stran 9
Sergej Vrišer: Uniforme ljubljanskih meščanskih korpusov v 18. in 19. stoletju — Stran 18
Janez Stergar: Začetki »Slovenskega ferijalnega društva ‚Sava‘ v Ljubljani« — Stran 31
Katarina Kobe-Arzenšek: Doneski za zgodovino vrvarstva na Slovenskem — Stran 41
Slavica Pavlič: Ob 100-letnici rojstva Engelberta Gangla (1873—1950) — Stran 46
Iz starih fotografskih albumov — Stran 52
Iz dela naših zavodov in društev — Stran 55
Nove publikacije — Stran 60

Na ovitku

Koper — 18. stoletje

Ureja uredniški odbor

Glavni urednik Olga Janša-Zorn
Odgovorni urednik Jože Žontar

Izdaja in zalaga Zgodovinsko društvo za Slovenijo, sekcija za krajevno zgodovino — Predstavnik Majda Kunaver — Tisk Tiskarna Tone Tomšič v Ljubljani — Uredništvo in uprava v Ljubljani, Mestni trg 27/III — Tekoči račun pri SDK podružnica 50101-678-47483 (Ljubljana, Miklošičeva cesta 8) — Letna naročnina 25 din, posamezna številka 10 din

Publikacija šteje med proizvode iz 7. točke prvega odstavka 36. člena zakona o obdavčenju proizvodov in storitev v prometu (Uradni list SFRJ, št. 33-316/72), za katere se ne plačuje temeljni davek od prometa proizvodov (mnenje Republiškega sekretariata za prosveto in kulturo št. 421-3/72 od 25. 3. 1972).

NEKAJ POSEBNOSTI NOB NA GORENJSKEM V LETU 1941—1942 S Poudarkom na Dražgoško bitko

IVAN JAN

Večkratni poskusi za širjenje vstaje, vprašanja okoli ofenzivnosti ali defenzivnosti gorenjskih partizanskih enot, možnosti osvobajanja kakega koščka ozemlja v tej pokrajini kot baze za širjenje vstaje ter pomen dražgoške bitke, to so še vedno zanimiva vprašanja.

Gorenjska sega v alpsko področje — tedaj med Italijo in Nemčijo (Avstrijo) — in prek nje potekajo in so potekale pomembne komunikacije, na katere je okupator računal že pred zasedbo.

V začetku in pri pripravah na vstajo pa je tudi slovensko vodstvo upora računalo nekako takole: Gorenjska je najbolj razvita, ima precejšnjo industrijo in veliko delavstva ter razmeroma močno KP, ki bo povedla ljudi v vstajo. Prav tako je na Gorenjskem zadosti gozdov in njen relief je primeren za gverilsko bojevanje ter za hitro manevriranje, kjer vstaja mora uspeti najprej in najbolje.

Zaradi »sosedstva« z Avstrijo je bilo poleg drugega že od vsega začetka dosti težje na levem kot na desnem bregu Save. S severne strani Karavank je lahko prišel samo sovražnik. Umik partizanov proti Avstriji je lahko samo povečal nevarnost, kar so pokazali poznejši dogodki.

Vstaja na Gorenjskem se je na pobudo in pod osebnim vodstvom revolucionarjev-komunistov julija 1941 res uspešno začela, a takoj se je pokazalo, da napotki zanjo niso vsebovali stvarne ocene okupatorja in pa pomembnosti gorenjskega prometnega vozlišča v sklopu okupatorjevih načrtov in njegove moči.

Tudi ko analiziramo poznejše poskuse za širjenje vstaje na Gorenjskem, ta element — geostrateški, geopolitični — pri ocenjevanju razmer ni bil zadosti upoštevan.

Sprevidana, zapostavljena je bila geografska, geopolitična pomembnost pokrajine, njen sestav in okupatorjeva vojaška moč. Razmeroma majhno, močno komunikativno ozem-

lje, strmine Karavank in Julijcev, razsekčnost in razčlenjenost pokrajine, ki jo poleg tega po dolgem seka reka Sava (le-ta je bila vseskozi huda ovira za partizane) in še kaj, je šlo v prid okupatorju in v škodo partizanskim enotam.

Nemci niso ne mogli, ne smeli dovoliti, da se v tej pokrajini razrašča vstaja brez močnih posegov proti njej.

Važno je tudi dejstvo, da je bila Gorenjska vsa leta okupacije, tako kot Štajerska, pod Nemci in da se je vse odvijalo pod znanim Hitlerjevim naročilom, da »mi to deželo napravite spet nemško!« To je že takoj po zasedbi pomenilo nepopisno nasilje in naglo germanizacijo z namenom, da bo pokrajina čimpreje godna za priključitev k rajhu.¹

Tako se je sicer dobro pripravljena vstaja na Gorenjskem začela odvijati v pogojih neugodnega odnosa sil in elementov. V prvih mesecih vstaje je bilo moč naleteti tudi na dve skrajnosti glede načina boja: na eni strani je bilo preveč optimizma, ki je mejil že na podcenjevanje nemškega okupatorja, na drugi strani pa preveč defetizma, češ da na najožjem predelu Gorenjske ni pravih pogojev za nastanek, rast in obstoj partizanskih enot in za oborožen boj proti tako močnemu okupatorju. Dejansko pa je šlo za iskanje primerne borbene poti, za prve oblike boja proti močnemu, izkušenemu in premetenemu sovražniku, ki je takoj začel s svojo socialno demagogijo, hkrati pa je uvedel najbolj črn nasilniški režim, ki so ga simbolizirali razpredena gestapovska mreža, begunjska kaznilnica, izseljevanje ter streljanje talcev.

Vloga delavskih središč: Jesenic, Kranja, Tržiča, Škofje Loke in kamniške okolice je prišla do izraza takoj v začetku vstaje, saj so vstajo organizirali in vodili revolucionarji prav iz teh centrov. Vendar je bilo treba precej prelite krvi in izkušenj, da je tako kot drugod prišlo do spoznanja, da boj ne bo ne lahek ne kratkotrajen.

V političnih referatih in tudi v ocenah nekaterih zgodovinarjev najdemo hudo kritiko

* Skrajšan referat na XVI. zborovanju slovenskih zgodovinarjev v Škofji Loki, dne 4. 10. 1972.

Gorenjcev, ki da niso ubogali vodstva NOB iz Ljubljane in da zaradi »oportunizma« niso preprečili izseljevanja in niso pregnali Nemcev, pač pa so se skrivali pred njimi in so zato morali dolenski in notranjski partizani dokazati, da je mogoče ustvariti osvobojeno ozemlje tudi na Gorenjskem.

Sodim, da je mogoče odgovoriti na vprašanje, zakaj je nastalo prvo večje osvobojeno ozemlje na Dolenjskem in Notranjskem, ne pa na Gorenjskem, šele po podrobni analizi ne le subjektivnih, marveč tudi objektivnih faktorjev. Ti so na Gorenjskem onemogočali, na Dolenjskem in Notranjskem pa omogočili delno in začasno osvoboditev.

Toda o tem nekaj besed še kasneje.

Začetke vstaje na Gorenjskem moramo torej gledati skozi prizmo silovite okupatorjeve moči, njegovega oblastnega aparata in njegove nepreklicne pripravljenosti, da za vsako ceno »pomiri« pokrajino. Začetno fazo vstaje na Gorenjskem in trdovratnost upora najbolje ilustrirajo sami okupatorjevi voditelji. Takratni višji vodja SS in policije za XVIII. vojno okrožje SS-Brigadeführer dr. Schell je 4. avgusta 1941 polkovniku Mascusu, poveljniku redarstvene policije za alpske dežele, telefoniral:

»Namestnik komandanta korpusa mi je povedal, da je šef civilne uprave za Koroško prosil za enote, ki naj bi takoj odšle v akcijo ter na tem območju vzpostavile red in varnost. Danes me je ponovno prosil za natančne informacije in za podatke o moči enot. Vojska kako enoto odstopa le v zelo nujnih primerih. Prosim, da mi še danes zvečer brzojavno sporočite, ALI POLICIJA RESNIČNO NI VEČ GOSPODAR POLOŽAJA, ALI PA NI VEČ ZMOŽNA ZAGOTOVITI VARNOSTI. TAKŠNE RAZMERE BI BILE V TRETJEM RAJHU EDINSTVENE.«²

To pomeni, da so Nemci pokrajino imeli za sestavni del rajha, in pa da so bile razmere zaradi vstaje na Gorenjskem v primerjavi z drugimi zasedenimi pokrajinami res izjemne.

Kaj je torej pokazal začetek oborožene julijske vstaje in dogodki na Gorenjskem v začetku avgusta 1941?

Vstaja je dosegla svoj namen: okupator je bil občutno prizadet, kar je nehote priznal sicer z naglimi, močnimi, brezobzirnimi in nasilniškimi posegi tako proti prvim partizanom kot tudi proti njihovim sodelavcem in prebivalstvu na terenu. Hkrati s tem je priznal in pokazal tudi politično slabost, kar je izražala tudi začasno izsiljena ustavitev množičnega izseljevanja gorenjskega prebivalstva.

Zaradi oboroženega upora je bilo na Gorenjsko — zlasti na levi breg Save — pripeljanih znatno število predvsem policijskih enot, ki jih je Nemcem potem primanjkovalo drugod.

Prav tako se okupatorju ni posrečilo od prebivalstva izolirati komunistov — organizatorjev vstaje, kar je bil njihov očitni namen. Zgodilo se je nasprotno: okupator je bil prisiljen razkriti svoj pravi nasilniški obraz, komunisti-organizatorji vstaje pa so v očeh prebivalstva rasli kot pravi borci za svobodo.

Na strani upornikov pa se je tudi pokazala vrsta slabosti. Te so izvirale iz neizkušenosti in vsega, kar je spremljalo te začetke: Nemci so bili vojaško neprimerno močnejši in nagli, uporabljali pa so tudi različne oglednike in vodiče. Partizani se v nekaj dneh niso mogli vojaško utrditi.

Moštvo je bilo sicer prežeto z visoko zavestjo in moralo, a pripravljeno je bilo le na krajše bojevanje. Po napadu Nemčije na Sovjetsko zvezo so preveč podcenjevali nemško moč in zvičajnost. Primanjkovalo je osposobljenih, z revolucionarnimi idejami prežetih poveljnikov.

Oborožitev je bila še zelo pomanjkljiva. Poleg tega pa moštvo tudi še ni znalo dobro ravnati s tistim, kar so imeli. Zato po eni strani ni bilo samozavestno, po drugi pa občasno preveč zaneseno, čemur je treba dodati še neizkušenost.

Pomembno vlogo je igrala tudi lega in konfiguracija terena. Okupator je storil vse, da bi na ozemlju, ki je bilo politično, vojaško in gospodarsko zanj tako važno, strl upor že v začetku. Zavedal se je pomembnosti komunikacij in industrije, ki je bila razmeščena v tej pokrajini. Prav ta razvitost pa mu je hkrati pri napadanju omogočala naglo manevriranje.

Kljub pomanjkanju orožja in organizacijskim slabostim ter omahovanju posameznikov, so bili uporniški začetki zelo ofenzivni. Nekaj ljudi je po prvih udarcih res odpadlo, nekaj se jih je pred nasiljem prestrašilo in izgubilo perspektivo, vendar to ni bilo poglavito.

Oglejmo si še nekaj značilnosti poskusov gorenjske vstaje, ki jo poznamo kot zimsko ali decembrsko vstajo, katere zaključek je bila dražgoška bitka.

Po začetnih spopadih in žrtvah od avgusta do konca novembra 1941, v času hude preizkušnje mladih gorenjskih partizanskih enot, je na novo nastajala množična politična osnova oboroženega boja. Nemški pritisk proti gorenjskim partizanom ni popuščal. Nasprotno: iz dneva v dan je bil hujši. To

zlasti na levem bregu Save: v Kamniških planinah in v Karavankah. Tako se je že v prvem letu vstaje pokazalo, da Gorenjske ne smemo enačiti, vsaj glede pogojev in razmer za bojevanje ne. Na levem bregu Save so bili pogoji boja mnogo neugodnejši kot na desnem. To ne le zaradi meje proti Avstriji in rajhu, temveč tudi zaradi konfiguracije zemljišča.

Prav zaradi tega in zaradi bližajoče se zime je pokrajinsko vodstvo vstaje (Žagar, Kebe, Brejc) sredi oktobra 1941 na Mohorju sklenilo, da bodo na desni breg Save poklicali tudi redke preživele partizane s kamniškega predela, oziroma s Karavank. Po mnenju voditeljev (gorenjske) vstaje bi bili v škofjeloškem hribovju, na območju Selške in Poljanske doline laže kos silovitemu okupatorjevemu zasledovanju in napadom.³ Škofjeloška okolica (hribovito zemljišče) je omogočala več manevriranja in širše zaledje v vojaškem, političnem (teren zelo pripravljen) in tudi v materialnem smislu, v kritičnem momentu pa bi se mogle partizanske enote umakniti na italijansko okupirano ozemlje v Dolomite. Taka ugotovitev je bila pravilna, realna. Tako so se v pozni jeseni v škofjeloškem hribovju poleg Cankarjevega bataljona že zadrževali skoraj vsi gorenjski partizani, katerih število je po poletni vstaji s 356 borcev do konca novembra padlo za 139 (in to ob 79 novincih). Kakšne razmere so na zimo 1941 vladale na Gorenjskem, pove tudi podatek, da je okupator do konca decembra 1941 pobil že 146 talcev, med njimi tudi več organizatorjev vstaje.⁴

Konec novembra in v začetku decembra je na Gorenjskem — gibanju v tej pokrajini je osrednje vodstvo v Ljubljani posvečalo veliko pozornost — prišlo do priprav na znano zimsko vstajo. Njeno središče je bilo v škofjeloškem hribovju, druga žarišča pa okoli Bleda, v Bohinju, v okolici Jesenic in v Zgor-njesavski dolini.

Po znamenitem uspehu Cankarjevega bataljona 12. decembra 1941 v Rovtu se je vstaja, v kateri se je pridružilo partizanom več kot 650 ljudi, k sodelovanju pa jih je bilo pritegnjenih dosti več, naglo razširila.⁵ V tem je bil zajet predvsem desni breg Save, kar je v zvezi s prej povedanim povsem logično. Zdaj nas zanima, ali naj ostanemo pri dosedanjih ocenah te vstaje ali pa bo o tem treba pretehtati še kaj? Vsiljuje se vprašanje, ali je bila zimska vstaja na Gorenjskem zadosti široka, zadosti pripravljena, začeta v primernem času? Okupator je ugotovil, da se je v »zadnjem tednu na tukajšnjem ozemlju začelo dobro organizirano, bliskovito

uporniško gibanje« (Handl, orožniški komandant za Gorenjsko, 22. decembra 1941),⁶ ki je imelo za posledico, da so Nemci zaradi nemoči kar iz 18 orožniških postaj umaknili svoje posadke in je s tem nastalo prvo in sicer manjše in kratkotrajno osvobojeno ozemlje na Slovenskem.

Ko je nekaj mesecev pozneje to vstajo oce-njeval tov. Kardelj, je med drugim ugotovil, da sta dva momenta vplivala negativno, in pravi: »Naši so dejansko dvignili v borbo celo Gorenjsko južno od Save... a ker se partijsko vodstvo in gorenjski štab nista znašla, uporni kmetje niso bili pravočasno vključeni v odrede in oboroženi, pa so jih Nemci neoborožene razbili in postrelili, na stotine pa poslali v Nemčijo na prisilno delo. Prav tako niso znali izkoristiti upora Luksemburžanov...«⁷

Zaradi do nedavnega pomanjkanja tako nemških dokumentov kot tudi podrobnejših raziskav te vstaje — če izvzamemo Križnarjeve in zlasti Ferenčeve razprave — moramo zdaj reči naslednje: gorenjski partizanski štab skupno s partijskim pokrajinskim komitejem spočetka prav gotovo ni računal na tako obsežno vstajo. Iz nekaterih podatkov lahko sklepamo, da sredi zime kljub nepravilnim ocenam trenutka in moči okupatorja niso nameravali dvigniti v upor takih množic, kot jih je potem zajel uporniški vihar. Žagar, Gregorčič, Bernard, ki so bili vojaško že izobraženi, so realno računali, koliko ljudi lahko obvlada en, četudi star in preizkušen partizan. Tako je bilo mišljenje, da bi v okolici Bohinja, Bleda in Jesenic dvignili v upor kvečjemu okoli 100 ljudi. Toliko bi jih tudi zmogla obvladati skupina dvanajstih ljudi, ki je bila v te kraje poslana prve dni decembra.⁸

Seveda za škofjeloško ozemlje to ne more veljati, saj je bil tam že prisoten Cankarjev bataljon ter po 12. decembru še drugi partizani (kamniški), ki so bili močna opora vstaji v okolici Škofje Loke.

Čeravno so partizani čutili nemško moč, vendar pri ocenjevanju razmer niso vedeli, da je ta moč na Gorenjskem vse večja in je svoj vrh dosegla prav sredi decembrske vstaje. Dne 17. decembra 1941 je namreč sam Heinrich Himmler pismeno (prej že ustno) imenoval policijskega generallajtnanta Schreyerja, Daluegovega pomočnika, za poveljnika celotne »policijsko-vojaške akcije v nemirnih območjih v Južni Koroški (Gorenjski) in Južni Štajerski...«⁹

Na Gorenjsko so začele prihajati nemške okrepitve — o nemških enotah je zlasti veliko, vsestransko in prepričljivo pisal že dr.

Tone Ferenc —, Schreyerjev štab pa se je naselil na Bledu pod imenom »Polizei-Einsatzstab Südost« — Policijski akcijski štab Jugovzhod. Ta posebej ustanovljeni visoki štab je skupno z Rösenerjem in v povezavi z Berlinom vse do 10. februarja 1942 vodil napade proti gorenjskim partizanom. Tako tudi v Dražgošah.¹⁰

Ob vsem tem tudi vsi številni uporniki kljub morebitni oborožitvi ne bi mogli doseči zamišljenega namena, tj. osvoboditi predele in doline južno od Save, Bohinj itd. Poleg tega so bili uporniki orientirani na kratkotrajno bojevanje, kar je bilo sicer propagandno geslo organizatorjev, vendar se je to po prvih močnih nemških napadih maščevalo. Ljudje so začeli odhajati domov. To tudi zato, ker ni bilo orožja, ker sredi zime in sredi Gorenjske ni bilo mogoče dolgo držati osvobojenih predelov in zato, ker Nemci — ob prej rečenem — tega tudi niso mogli in smeli dovoliti. Tedaj so bili še vse premočni.

Ali res tudi upirajočih se Luksemburžanov — to je poglavje zase — niso znali pritegniti v svoje vrste? Če gledamo realno, to tudi ni bilo mogoče, in sicer iz preprostega razloga, ker je gverilsko bojevanje in uspeh možen le, če gverilec zna vsaj jezik ljudi, kjer se bojuje, če pozna kraje in razmere, kjer se združuje. Upiranje Luksemburžanov je bilo pomembno, toda čas in okoliščine za njihovo angažiranje v decembrskem uporu niso bile ugodne. Njihovemu upiranju je osrednje vodstvo pripisovalo prevelik pomen.

Kaj pa lahko še rečemo o množičnosti tega zimskega upora?

Vse kaže, da so bile dotlej o tem poskusu vstaje ocenjevane le njene posledice, manj pa vzroki.

V začetku decembra 1941 na Gorenjskem res ni bilo veliko nemških sil in ljudje so bili vznemirjeni zaradi selitev. Tudi ustavitelj Hitlerjevega prodiranja v Rusijo je bila pomemben činitelj in tudi uspehi Cankarjevega bataljona dotlej so bili izredni in odločujoči. Se pravi, da odločitev na vstajo v tem času temelji na tehtnih vzrokih.

Splošno-vojaški trenutek v resnici ni bil ugoden: bila je zima, okupator se je hitro okrepil, njegovo zadrževanje na Gorenjskem je bila nujnost, vojna se je zavlekla, orožja ni bilo zadosti — in vstaja se je nujno zožila. Številna udeležba v njej je po svoje izražala veliko željo po svobodi in osvoboditvi, kar pa tedaj še ni bilo mogoče doseči. Že tedaj se je pokazalo, da vstaja na Gorenjskem mora rasti samo postopoma.

V bistvu pa — seveda ob žrtvah — je vstaja okupatorja tedaj zelo prizadela, in to je poglobitno.

Prav vstaja je preprečila izseljevanje prebivalstva iz Poljanske in Selške doline pa tudi iz drugih krajev Gorenjske ter preprečila začasno priključitev Gorenjske in Štajerske k rajhu.¹¹

Ne glede na osip večjega dela sodelujočih upornikov je ta vstaja tudi vojaško okrepila gorenjske partizane, zlasti Cankarjev bataljon, saj je v njem tedaj ostalo čez 100 novincev, ki so bili pripravljene na nove boje in žrtve.

Ti dogodki niso razburkali le Gorenjske, temveč tudi druge slovenske pokrajine in tako krepili uporniški in narodno zavedni duh ter vlivali vero v nadaljnji boj proti okupatorju.

Komaj nastale, vojaško neutrne in slabo oborožene uporniške enote so okupatorju sicer zadale skrbi in dokazovale, da se Gorenjska z okupacijo ne bo pomirila, vendar kljub pripravljenosti niso bile kos izurjenim in nasilniškimi policijskim oddelkom.

Tako so nemške enote pod Alpami in Karavankami zlahka in že v začetku uničevale uporniška žarišča. Le dvanajst partizanov Cankarjevega bataljona in nekaj drugih borcev je bilo prešibko vojaško jedro, da bi moglo združevati in voditi sicer za boj pripravljene množice. Tako je nemškim okupacijskim silam konec decembra 1941 po zadušitvi množične vstaje v zgornjem kotu Gorenjske uspelo območje gorenjske vstaje zožiti na škofjeloško hribovje.

Dosti večje uspehe oziroma večjo trdnost in trajnost pa bi decembrska vstaja na Gorenjskem dosegla, če bi se tudi drugod po vsej Sloveniji odvijale akcije skladno in istočasno. »Ko je bila po vsej Gorenjski vstaja, je bila ljubljanska pokrajina pasivna«, pravi Edvard Kardelj v pismu Titu 29. marca 1942, ko mu poroča o razmerah v Sloveniji.¹²

Zato se vsiljujejo nova vprašanja: zakaj tudi v drugih slovenskih pokrajinah — npr. v ljubljanski — partizanska vodstva niso istočasno dvignila ljudi v upor? So ali niso vodstva imela smernice za kaj takega, kar se je decembra 1941 godilo na Gorenjskem? Različnost v času in izvajanju upora je že tedaj porajala nove različnosti za razvoj v naslednjem letu.

Tako zožena zimska vstaja in priprave okupatorja na odločilen spopad z gorenjskimi partizani, vse to je po ostrih bojih v zadnjih decembrskih dneh 1941 v Poljanski dolini porajalo znamenito bitko v Dražgošah. O njenih vzrokih, poteku, o vseh silnicah tega časa in

dejanj bo treba še govoriti in pisati, kajti, če se vživimo v takratne razmere, le stežka dojemamo, da se je nekaj takega in tedaj res moglo zgoditi. Tu vsega ne moremo navajati, izogniti pa se ne moremo vsaj naslednjemu:

Spopad, ki se je v Dražgošah razrasel v veliko tridnevno bitko, je bilo nekaj, kar se je prvič zgodilo v zgodovini slovenskega partizanstva. Nemci kljub velikanski premoči — saj je najmanj 25 napadalcev prišlo na enega dražgoškega branilca — in občutnim žrtvam (zaradi pomanjkanja nemških dokumentov, to še ni dognano), niso dosegli svojega namena. Cankarjev bataljon je ob relativno majhnih izgubah (9 mrtvih in 11 ranjenih), po organiziranem umiku in sredi zime ostal celovit.

Četudi so nemški napadalci po umiku partizanov žal zločinsko pobili 41 Dražgošanov, vas pa požgali in porušili, čeravno so potem del Cankarjevega bataljona presenetili na Mošenjski planini, kjer je v hudem boju in mrazu padlo dvanajst partizanov, to ne more spremeniti ocene dražgoške bitke. Zlasti še, če upoštevamo tudi udarec v Rovtu in boje v Poljanski dolini konec decembra. V decembru 1941 pa do 12. januarja 1942 so Nemci v bojih s Cankarjevim bataljonom izgubili nekaj sto policistov, orožnikov in vojakov. Natančnih podatkov o tem še ni, kajti svoje izgube zlasti v tem času so prikriivali vse doslej. Ne glede na večje ali manjše število žrtev je tak izhod boja za okupatorja na ozemlju, ki ga je štel za svojega, pomenil neuspeh brez primere.

Dasiravno se je Cankarjev bataljon v Dražgošah branil frontalno, je bila odločitev na tak boj realna. Dražgoško zemljišče, ki je omogočalo ustrezne položaje, številnost in oborožitev bataljona, z visokim bojnim duhom prepojeno moštvo, ki so ga podpirali vaščani, visok sneg v dražgoških strminah ter poveljstvo, ki je vedelo, kaj hoče, vse to je pripomoglo, da je bila obrambna bitka cankarjevcev v Dražgošah za Nemce neuspešna in da so branilci kljub zimi zdržali na položajih cele tri dni.

V teh dneh je Cankarjev bataljon, prežet s fanatično vero v pravičen boj za lepšo prihodnost, pokazal množično junaštvo in požrtvovalnost, njegovo poveljstvo pa veliko iznajdljivost, odločnost in sposobnost stvarne presoje položaja in bojnih možnosti ter spretnost v poveljevanju.

Lahko tudi mirno ugotovimo, da je bil tridnevni spopad Cankarjevega bataljona v Dražgošah dotlej največja partizanska bitka, če ne tudi največja na Slovenskem, hkrati

in zanesljivo pa tudi najpomembnejši boj partizanskih enot na Gorenjskem.

Ko je gorenjsko partizansko poveljstvo ugotovilo, da za množično vstajo po decembrskih spopadih ni več stvarnih možnosti, se je odločilo po tej poti doseči podoben ali še večji učinek. V tem je popolnoma uspelo, saj je bila z dražgoško bitko razbita propaganda o nemški nepremagljivosti ter izničeni njihovi načrti o mirnem priključevanju Gorenjske k rajhu.

Tega ne zmanjša niti dejstvo, da je bila dražgoška bitka v tem času osamljen utrinjek na Slovenskem. Umik iz Dražgoš in poznejša razdelitev bataljona na manjše skupine sta bila samo logična nujnost v teh razmerah in pravilno uporabljena partizanska taktika. Vsako vsiljevanje frontalne taktike bojevanja je že tedaj in tudi pozneje doživelo poraz.

Dražgoška bitka je bila za Nemce tudi moralen, ne le vojaški neuspeh. Elitne okupatorjeve enote so se kljub velikanski premoči tudi tu zatekle k običajnemu nasilju nad neoboroženim prebivalstvom.

Zimska vstaja, ki se v teh pogojih in času sicer ni mogla utrditi in razrasti, je doživela svojstven zaključek v obrambni dražgoški bitki, je kljub vsemu rodila velike vojaške in politične rezultate. Dežela tudi poslej ni bila pomirjena in partizani ne uničeni.

Zaradi tega je okupator še vso zimo zdržal na Gorenjskem več policijskih bataljonov in drugih enot, skupaj najmanj 4000 mož. Te enote so neprestano zasledovale partizane po vsej Gorenjski.¹³

Čeravno o dražgoški bitki še ni mogoče izreči zadnje ocene, pa z gotovostjo lahko ugotovimo naslednje:

Da je bila dražgoška bitka v zimi 1941/42 edinstven vojaški spopad proti nacističnim zavojevalcem v okviru Hitlerjevega rajha in v zasedeni Evropi. Česa podobnega — kar tri dni neprestanega in uspešnega boja — v tem času drugod ni bilo.

Pomembnost in veličina dražgoške bitke sta še večji glede na čas, v katerem se je odigrala. Tedaj je ves svet zaskrbljeno opazoval vojno. To predvsem med Nemčijo in Sovjetsko zvezo in na njen izid.

Po dražgoški bitki so se vojaškemu in policijskemu preganjanju partizanskih skupin pridružili še gestapovski vdori v organizacije OF in KP. Zato je postalo delo na terenu izredno težavno, vendar ni zamrlo. Skupine in odbori Osvobodilne fronte ter posamezni aktivisti, ki jih gestapo ni dosegel ter spravil v zapore, pred puške ali v taborišča, so delovali naprej, na mesta padlih, ustreljenih in zaprtih pa so stopali novi. Navedimo le,

da je bilo od decembra 1941 do marca 1942 na Gorenjskem aretiranih 236 komunistov in aktivistov OF, izmed katerih so jih čez 100 ustrelili med talci. Padli so številni organizatorji vstaje, v gestapovske roke je padel tudi sekretar PK KPS za Gorenjsko Tone Dolinšek-Metod.¹⁴

Prav pozimi in na pomlad, ko Nemci niso nehali zasledovati in napadati gorenjskih partizanov, je padlo veliko prvoborcev in trenutno nezamenljivih voditeljev. Padel je Stane Bokal, pa talentirani poveljnik Jaka Bernard, padel komandir in španski borec Matija Udvarc-Vajs, pa Tomaž Godec, padli so še številni drugi in 27. marca 1942 tudi vodilni človek gorenjske vstaje in član glavnega poveljstva slovenskih partizanskih čet Stane Žagar.¹⁵

V prvih pomladnih dneh leta 1942 so razredčene partizanske skupine, ki so bolj ali manj uspešno prezimile, postopoma preraščale v nove čete in bataljone.

Iz te osnove je bila na Gorenjskem, skladno z razvojem narodnoosvobodilnega boja v drugih slovenskih pokrajinah, v aprilu 1942 ustanovljena I. grupa odredov. Preživeli, zdaj še bolj utrjeni in v izkušnjah bogatejši borci Cankarjevega bataljona, nekdanji dražgoški borci, so bili kvas novih partizanskih enot. Gorenjske partizanske čete in bataljoni so šle z novim poletom v tretje obdobje narodnoosvobodilnega boja.

Za velike ofenzive, pomladne in poletne naloge v letu 1942 pa kljub razraščanju tedaj ni bilo dovolj primerne kadra. Izkrvavel je v zimskih in pomladnih dneh, nemška moč pa tu še ni nič slabila. Nasprotno: prihajale so nove, za boj proti partizanom izurjene enote,

Zato ni bilo čudno, da je tov. Kardelj 18. maja 1942 med drugim ugotavljal, da »gibanje na Štajerskem in Gorenjskem sedaj zaostaja za ljubljansko pokrajino in celo za Primorsko...«, in nekaj dni kasneje (22. maja) spet, da se »naš načrt (ofenziva) prilično uresničuje z izjemo Gorenjske, kjer gre mnogo počasneje, kakor smo pričakovali, a v ljubljanski pokrajini — hitreje, kot smo mislili...«.¹⁶

Osrednje vodstvo je v težnji po poživljenem uporu in širjenju svobodnega ozemlja spet nerealno ocenjevalo sovražnika — podcenjevalo ga je, precenjevalo pa takratne moči in sposobnosti NOG in partizanstva na Gorenjskem. To so utemeljevali z močnim in številnim delavskim razredom.

Take ocene so bile med drugim tudi posledica slabih zvez med Gorenjsko in med vodstvom v Ljubljani ter rezultat nepreverjenih

poročil iz te pokrajine. Vendar pa so enote I. grupe odredov na Gorenjskem v juniju in juliju 1942 razvile široko aktivnost. Te enote so bile okrepljene s partizani, ki jih je glavno poveljstvo poslalo iz ljubljanske pokrajine.

V želji, da bi na Gorenjskem na poletje 1942 spet dvignili množično vstajo in osvobodili del pokrajine, je glavno poveljstvo izdelalo preoptimistične načrte o osvoboditvi Gorenjske. Pri tem se ni zadosti opiralo na stvarne in v resnici neugodne razmere. V takem vzdušju je bila na Gorenjsko poslana tudi močna II. grupa odredov, o čemer pa so bili Nemci očitno že poučeni. Kako pretirano ugodno je razmere in partizanske uspehe na Gorenjskem v tem času ocenjevalo osrednje vodstvo, je moč razbrati iz treh poročil v juliju in avgustu 1942.¹⁷

Tu se ne moremo dlje zadržati pri dogodkih v tako usodnem obdobju, kot je bilo poletje 1942, naštetih pa moramo naslednje dopolnitve in ugotovitve:

Partizanska in nemška ofenziva — tudi kot posledica odkritih partizanskih načrtov — v tej pokrajini je bila planirana na isti čas. To je že v začetku spremenilo razmere, ki so služile kot osnova pri ocenjevanju stanja na Gorenjskem. Kako ugodno in optimistično je okoliščine v tej pokrajini ocenjevalo osrednje vodstvo, je videti tudi iz namenov, da bi se v to pokrajino preselilo tudi Glavno poveljstvo slovenskih partizanskih čet;

Zaradi tedaj vse večje nemške moči in aktivnosti so načrti Glavnega poveljstva slovenskih čet naleteli na drugačne okoliščine, kot so računali;

Ofenzivni načrti partizanov so zato časovno soupadli z obsežno in najsilovitejšo nemško očiščevalno ofenzivo na Gorenjskem sploh, ki v vojaškem pogledu ne zaostaja za italijansko ofenzivo na Dolenjskem in Notranjskem. Okupatorjeva ofenziva je bila vsestransko dobro pripravljena, podprta z elitnimi policijskimi enotami in zato za partizanske enote skrajno nevarna. Poleg tega so se Nemci začeli okoriščati tudi s partizansko taktiko bojevanja in ves teren prepregli z zasedami. Tudi ponoči niso odhajali iz gozdov;

Neugodnemu trenutku se je spet pridružila premalo pretehtana ocena goratega, razsekanega in poleg tega s komunikacijami na gosto preprežena ozemlja, tako nepogrešljivega v okupatorjevih načrtih;

Narodnoosvobodilni boj na Gorenjskem se je v tem času po hudih zimskih mesecih šele obnavljal in ob takih cenitvah trenutka, sovražnika in ozemlja tudi partizanska taktika ni povsem ustrezala razmeram. Lahko bi go-

vorili tudi o pravilnosti in nepravilnosti namenov in načrtov, na katerih osnovi bi osvobodili del Gorenjske. Ko naj bi do tega prišlo, je prišla II. grupa odredov, ki se je spočetka gibala kot združena, regularna, resnično elitna partizanska enota, vendar je bila neprestano opazovana in zasledovana od okupatorjevih sil, izkušenj iz bojev z Nemci pa ni imela dovolj. Dejansko je tak, združen način prihoda ustrezal sovražnikovem načrtom in njegovi taktiki.

Kompaktna, ofenzivna in borbena II. grupa odredov, ki je prišla v pomoč gorenjskim partizanom, in njena taktika, to je bil rezultat njenih dotakratnih bojev, ki so jih vodili predvsem z Italijani v ljubljanski pokrajini. To pa je bilo v ostrem nasprotju s taktiko in močjo I. grupe odredov. Tu se ne moremo strinjati s trditvijo nekaterih zgodovinarjev, da ne I. ne II. grupa odredov nista imeli pravih predstav o nemški moči, ko pa je vendar poveljstvo I. grupe odredov (in drugi) opozarjalo novодоšlo II. grupo odredov na vse, kar je pretilo od Nemcev, in tudi na taktiko na Gorenjskem.¹⁸ Toda — II. grupa odredov, vajena na zmage v ljubljanski pokrajini ter z napotili glavnega poveljstva slovenskih partizanskih čet glede širjenja in vzpodbujanja ofenzivnosti na Gorenjskem, opisovanja in prenašanja izkušenj boja gorenjskih partizanov ni mogla takoj osvojiti.

Taktika I. grupe odredov je bila že posledica premoči in nasilja, ki ga je okupator zganjal v tej pokrajini. Tako so že spomladi 1942 močne nemške sile in hajakke zelo razredčile gorenjske partizane. Rezultat tega so bile majhne, razdrobljene in po vsej Gorenjski raztrosene čete, ki so nujno uporabljale gverilsko taktiko in vse, kar sodi k njej. Zato kljub istim skupnim ciljem spričo takih razmer delovanja I. in II. grupe odredov ni moglo roditi dobrih posledic;

Kako važno je bilo gorenjsko — in tudi štajersko — ozemlje za okupatorja, govori tudi dejstvo, da je za pripravo in vodenje te ofenzive vrhovno vodstvo v Berlinu poslalo na Gorenjsko tako visokega policijskega generala, kot je bil Kurt Daluge, šef redarstvene policije rajha;

Zato je julija in avgusta ter potem še v septembru prišlo do spopadov, kjer so imeli pobudo, premoč in vse druge prednosti Nemci. V teh spopadih je padlo mnogo borcev, poleg tega pa so bili v vse te boje in pohode vloženi nepopisni napor. Za pot prek kake doline na drugo hribovje, npr. pod Storžičem, so partizani potrebovali dolge ure, noči in dneve. Nasprotno pa je sovražnik lahko naglo prevažal svoje sile po gostih gorenjskih

cestah in železnicah ter jih premeščal iz kraja v kraj. Zato ni čudno, da je bila ob teh sovražnikovih prednostih vsaka partizanska slabost in napaka kaznovana takoj in z občutnimi žrtvami;

V času prihoda II. grupe odredov ne smemo prezreti dejstva, da so Nemci tedaj prvič občutno uporabili tudi domače plačance — raztrgance, ki so skupno s policijskimi enotami veliko pripomogli k sovražnikovim uspehom;

Ne gre tudi pozabiti, da so bili na delu tudi prvi belogardistični organizatorji, kot npr. dr. Vinko Bedenk, Ivan Brodar, Janez Umnik, Vid Mejač in podobni, ki so delovali zlasti med partizanskimi novinci;

Zaradi okupatorjevega pritiska pod Storžičem in pod Krvavcem ter v Karavankah sploh se je moral začasno umakniti na Koroško tudi večji del kokrškega bataljona. Zato tudi ni bilo več skladišč hrane na Begunjsčici in drugod, na kar so računali borci II. grupe odredov ob prihodu tja:

Če gledamo — kar je tudi potrebno — vse te težave skozi moč in načrte okupatorjeve policije in vojske ter skozi čas, ko je Hitlerjeva armada tudi na vzhodu imela največje uspehe, so nam tudi razumljivejša takratna poročila štabov I. in II. grupe odredov. Ta so namreč precej različna, celo drug drugega obtožujoča in dostikrat niso pokazala pravih vzrokov, ki so botrovali preštevilmilnim žrtvam.¹⁹ Kljub oslABLjenosti, žrtvam, naporom in strahoviti premoči, ko je šlo za gol fizični obstanek, pa so na Gorenjskem kot tudi na Koroškem partizani opravili vrsto akcij in ostali na svojih ozemljih.

O širjenju vstaje, bojih in izpolnjevanju nalog poleti 1942 na Gorenjskem torej poveljstvu I. in II. grupe odredov poročata večkrat zelo različno, čeravno so ju vodili spsobni poveljniki.

Toda vse to kaže na razmere, miselnost in taktiko obeh v različnih krajih in razmerah nastajajočih enot. Če poročilo poveljstva II. grupe odredov v septembru 1942 očitajoče govori o obnašanju in delu enot I. grupe odredov — gorenjske, kar s svojimi poročili demantirajo poročila štaba I. grupe odredov z naštevanjem dejstev in izražanjem pripravljenosti, poročila in ugotovitve štaba II. grupe odredov z dne 14. novembra 1942 — torej že z določene časovne oddaljenosti in z novimi spoznanji — govore drugače.

Med drugim pravijo: »Zavlačevanje naše ga odhoda (misli: iz ljubljanske pokrajine), predvsem pa pohod na Gorenjsko, se je pokazal kot velika zmeta...«.²⁰

Toda dolga leta nazaj so veljale dosti drugačne ocene (in v precejšnji meri še zdaj), ki niso bile objektivne in v iskanju grešnega kozla ne v prid gorenjskim partizanom. Predvsem pa so bile in so izraz nepoglabljanja v takratne razmere sil itd.

Šele spomini Mihe Marinka (izšli 1971) so dokončno potrdili domnevo, da je bil načrt za področje Gorenjske tedaj »čista iluzija«. Potem našteva in opisuje objektivni pomen Gorenjske za Nemce z dodatkom, da je bilo tedaj — osrednje slovensko vodstvo — »pač pod vtisom razmaha splošne vstaje v vsem zahodnem delu Srbije« itd., da pa so bile »v Sloveniji drugačne razmere, drugi pogoji...« in kot je bilo rečeno prej: taka različnost je lastna tudi vsaki pokrajini Slovenije.²¹ Pri razglabljanju in ocenjevanju gorenjskih razmer in krajev je botrovala še ena pomanjkljivost. Ne v letu 1941, ne v 1942 v pripravah na vstajo in v njenem izvajanju na Gorenjskem neposredno ni sodeloval niti en član iz osrednjega slovenskega vodstva, če izvzamemo Staneta Žagarja, člana glavnega poveljstva slovenskih partizanskih čet. Toda tudi on je tu deloval bolj kot gorenjski človek kot pa predstavnik osrednjega vodilnega telesa. Tudi ta pomanjkljivost je bila eden izmed vzrokov spredaj opisanih ocen.

Vsi ti ofenzivni poizkusi, opravljanje nalog za vsako ceno, pa so seveda terjali občutne žrtve, saj so v letu 1942 na Gorenjskem padli skoraj vsi pomembnejši organizatorji in voditelji vstaje. Z glavami skozi zidove pri najboljši volji ni bilo mogoče, zato so glave tudi padale. Tu je tudi vzrok za že tolikokrat ponovljene fraze o »defenzivnosti« gorenjskih partizanov. Te kadrovske vrzeli je čutiti vse do danes.

Toda — tako in podobno se dogaja v vsaki vojni, v taki, kot je bila pri nas, pa še posebno rado. Kljub drago plačanim napakam so bile osnovne naloge boja opravljene in kljub občasni maloštevilnosti, defenzivnosti ali demoralizacijam, gorenjski partizani niso nikoli zapustili pokrajine, tudi v najhujših časih ne. Premagali so vse težave in ostali na Gorenjskem.

Naštevaje vsega tega pa nič ne zmanjšuje veličine bojov na Gorenjskem in drugod, temveč nasprotno: samo povečuje ga, kajti sovražnik je bil močan in nepopustljiv. Hitlerjevi vojaki in policisti niso radi tekli in če partizanov na tem področju niso mogli uničiti, so s tem nehoti priznali trdoživost gorenjskega partizanstva in NOB sploh. Pri vsem tem gre le za prikazovanje dejstev, za dopolnjevanje praznin, za nova, globlja spoznanja in v pouk prihodnjim rodovom.

OPOMBE

1. Dr. Tone Ferenc: Nacistična raznarodovalna politika v Sloveniji v letih 1941—45, str. 140, 142 in 171. — 2. Dr. Tone Ferenc: Narodnoosvobodilni boj na Gorenjskem, januarja 1942, »TV—15«, št. 20 od 21. 5. 1968. — 3. Ivan Križnar: Kranjske partizanske enote v 1941. letu, Kranjski zbornik 1970, str. 19. — 4. Janez Gerčar: Begunje, izšlo 1969, str. 186—190. — 5. Ivan Križnar: Socialna in politična pripadnost borcev, Prispevki IZDG 1966, str. 325. — 6. Zbornik dokumentov in podatkov o NOV, VI/1, dok. št. 213. — 7. Pismo Edvarda Kardelja z dne 29. marca 1942 tov. Titu o položaju v Sloveniji, Zbornik dokumentov in podatkov o NOV, VI/2, dok. št. 34, str. 73. — 8. Franc Konobelj-Slovenko: Pod Mežakljo in Karavankami so se uprli: Decembrska vstaja, str. 169—171, ter osebne pripovedi udeležencev avtorju. — 9. Dr. Tone Ferenc: Narodnoosvobodilni boj na Gorenjskem januarja 1942, »TV—15«, št. 24—26, letnik 1968. — 10. Prav tako. — 11. Dr. Tone Ferenc: Narodnoosvobodilni boj na Gorenjskem januarja 1942, »TV—15«, št. 39, letnik 1968. — 12. Edvard Kardelj tov. Titu 29. marca 1942, Zbornik dokumentov in podatkov o NOV, VI/2, dok. št. 34, str. 76, 77. — 13. Dr. Tone Ferenc: Narodnoosvobodilni boj na Gorenjskem januarja 1942, »TV—15«, št. 24—26, letnik 1968. — 14. Udor gestapa v organizacije Partije, OF in SKOJ v kranjskem okrožju, arhiv CK ZKS, mapa kranjskega okrožja. — 15. Niko Kavčič: Ustanovitev, razvoj in akcije loške čete v letu 1942, Loški razgledi 1955, str. 10; — Ivan Bertonec, pisani spomini jeseni 1959, arhiv pokrajinskega muzeja Kranj, fasc. 12—13; — Stane Kersnik, ustna izjava januarja 1960, Zbornik dokumentov in podatkov o NOV, VI/2, dok. št. 153, opomba 2. — 16. Zbornik dokumentov in podatkov o NOV, VI/2, dok. št. 89, str. 238, in isti zbornik, dok. št. 102 str. 270. — 17. Zbornik dokumentov in podatkov o NOV, VI/2, dok. št. 58, str. 135—143; dokum. št. 99, str. 261; dokum. št. 107, str. 286. — 18. Poročilo štaba I. grupe odredov z dne 14. julija 1942 glavnemu poveljstvu slovenskih partizanskih čet o položaju na Gorenjskem, poročilo iste grupe istemu štabu dne 3. avgusta 1942 in poročilo 26. avgusta 1942, Zbornik dokumentov in podatkov o NOV, VI/3, dokum. št. 59, 95 in 128. — 19. Prav tako kot pod 18 ter poročilo štaba II. grupe o pohodu na Štajersko čez Gorenjsko, Zbornik dokumentov in podatkov o NOV, VI/4, dok. št. 26. — 20. Poročilo politkomisarja II. grupe odredov centralnemu komiteju KPS z dne 14. novembra 1942 o položaju na Štajerskem, Zbornik dokumentov in podatkov o NOV, VI/4, dok. št. 86, str. 255. — 21. Miha Marinko: Moji spomini, MK 1971., str. 261—262.

OKRA

JARO ŠASEL

Nekje na severovzhodnem mejnem področju antične Italije se je v sklopu Alp kot njihov zaključek dvigala Okra, čez katero je vodil v Ilirik prelaz, ki je bil najnižji od vseh alpskih prelazov med Tirenkim in Jadranskim morjem, kar so spoznali že antični geografi, in je hkrati omogočal najenostavnejši vstop v Evropo od Marseilla do Soluna, kot so dodali moderni geografi. Tudi ta prelaz se je imenoval Okra. Na istem področju je sporočena Okra tudi kot krajevno ime, in sicer za utrjen *oppidum*, ki je bil, kot kaže, že v Avgustovi dobi ruševina. Razen tega pa je v severnem obrobju Istre živelo pleme *Subocrini*, katerih ime je z navedenim nedvomno v sorodu in tudi geografsko nekako povezano.

Ime Okra, ki ga P. Kretschmer (v reviji *Glotta* 21 [1932] 112) spravlja v zvezo tudi z umbrijsko obliko *ocar* (ak. *ocrem* grad, gora; prim. v Umbriji mesto *Ocriculum*, danes Otricoli, dalje goro Ocre ter istoimensko ime zaselka in dolinske pokrajine), je etimološko povezano z večjo skupino latinskih besed, v katero spadajo pridevnik *acer*, *acris*, *acre* oster, koničast, glagol *acuo* 3 ostrim, samostalnik *acus*, -us f. igla, dalje z grško besedo *ἡ ἄκρα* vrh, najvišja točka, pridevnikom *ἄκρος* najvišji in predvsem z grškim (*ἡ ὄξις* štrljenje, nalomljenost) in starolatinškim samostalnikom *ocris*, -is m. razjedena skalna gora. Primerjaj, kar je k temu v drugi polovici 2. stoletja po Kr. iz dela Verrija Flaka *de significatu verborum*¹ povzel Sex. Pompeius Festus (str. 192 Lindsay): *ocrem antiqui, ut Ateius Philologus in libro Glossematorum refert, montem confragosum vocabant, ut apud Livium* (trag. 31), 'sed qui sunt hi, qui ascendent altum ocrim?', et (trag. 32), 'celsosque ocris arvaque putria et mare magnum', et (trag. 34), 'namque Taenari celsos ocris', et (trag. 35), 'haut ut quem Chiron in Pelio docuit ocri'; Ocris so imenovali stari — poroča Ateius Philologus v knjigi *Razlaga besed* — skalno pogorje, na primer Livij (trag. 31). 'a kdo so ti, ki se bodo vzpeli na skalno goro (ocrim)', ali (trag. 32), 'vpenjajoče se čeri (ocris) in gnile livade in veliko morje', ali (trag. 34), 'namreč Taénara visoko skalovje (ocris)', ali (trag. 35), 'ne kot oni, ki ga je Chiron učil na Péliju skalnati gori (ocri)'.

Razpoložljivi viri, ki poročajo o Okri na severovzhodni meji antične Italije, in avtorji so naslednji.

Strabo (64/63 pred Kr. — 23/26 po Kr.), zgodovinar-geograf iz mesta Amaseia ob Črnem morju, kjer se je po študijskih letih in letih popotovanj zopet naselil okrog leta 7 pred Kr. Tu je potem ostal do smrti in pisal. Temeljito izobražen mož je bil po svetovnem nazoru stoik in skeptičen do religije; na političnem področju pa je občudoval rimsko organizacijsko silo. Študijsko je prepotoval Egipt ter nekatere predele Male Azije, Grčije in Italije. Napisal je *Historične znamenitosti*, zgodovinsko delo, s katerim je nadaljeval Polibija (ok. 203—120 pred Kr.), ki pa se ni ohranilo. Znan je predvsem po delu *Geografija* v 17 knjigah, ki so v glavnem ohranjene in imajo naslednjo vsebino: 1—2 Uvod. Homer. Kritika Eratostena in Polibija, matematična geografija, analiza Posejdonija, Strabonov pogled na zemljo, kartografija. 3 Španija, Sicilija. 4 Galija, Britanija. 5—6 Italija, Sicilija Rimski imperij. 7 Severna in Vzhodna Evropa, severni Balkan (delno izgubljeno). 8—10 Grčija. 11 Črnomoško-kaspijsko področje, Armenija. 12—14 Mala Azija. 15 Indija, Perzija. 16 Mezopotamija, Palestina, obala Etiopije, Arabija. 17 Egipt, Etiopija, severna Afrika. Njegova *Geografija* je v bistvu nekaka ne ravno ažurna in ne posebno skrbno urejena kartoteka podatkov, zanimivosti s področij geografije, historične topografije, literarne zgodovine, mitologije, matematike, zdravilstva, etnografije, filozofije itd. Poleg lastnih zapiskov s študijskih potovanj je med viri uporabljal posebej historika Polibija in geografa-zgodovinarja Posejdonija (135—50 pred Kr.) pa tudi geografa Eratostena (ok. 275—194 pred Kr.), ki ga je dopolnjeval, dalje pisce iz obdobja Aleksandra Velikega (posebej za Indijo in vzhodne pokrajine). Strabonovi geografski pogledi in nazori se gibljejo v mejah tedanje znanosti: Afrika je zanj trikotnik nad ekvatorjem, matematiko in astronomijo podcenjuje, mnogokrat je nerealen, nekritičen, včasih vztraja v zmožnem mnenju, Homerja citira kot znanstveno avtoriteto, Herodota podcenjuje. Ob vseh teh značilnih napakah pa je vsekakor zanimivo, da že on — in v tem se nam zdi kar moderen — poudarja korist in potrebnost geografije za javno-politično življenje I 1, 16—18). Niže prevedene odstavke je pisal, kot kaže, med leti 18—20 po Kr., navajam jih v najširšem kontekstu, ker se deloma nanašajo na danes slovenske kraje ali pa so za nas zanimivi. *Geographica* je izdal G. Kramer (Berlin 1844), prevedel tudi H. L. Jones (Loeb, 1917 sl.). Novi ediciji pripravljata F. Lasserre (Budé) ter W. Aly (Bonn), oba s komentarjem. Prevoje Strabonovih mest v slovenščino, ki sledijo, je pripravila Marjeta Šašel.

1

IV 6,1. Po opisu transalpinske Galije in plemen, ki to deželo naseljujejo, je treba spregovoriti o Alpah samih in njenih prebivalcih, nato pa o vsej Italiji, da bi ohranili v spisu vrstni red, ki ga narekuje narava dežele.

Alpe se ne začenjajo pri zalivu Monoika (Monako), kot nekateri trdijo, temveč pri istem kraju kot Apeninske gore (Apenini v

Italiji), v območju *Genue*, emporija *Ligov* (*Ligurov*) in pri tako imenovanih 'Vada', namreč močvarah *Sabata* (danes *Vado* pri *Genovi*). Začetek *Apeninov* je pri *Genui*, začetek *Alp* pa pri *Sabatih*; od njih do *Genue* je 260 stadijev (48,1 km, točno). Na razdalji 370 stadijev (68,45 km, prav: 87 km) leži mesto *Albingaunon* (*Albenga*), kjer so naseleli *Ligi*, znani kot *Ingaunoi*. Od tod do zaliva *Monoika* je 480 stadijev (88,8 km, točno). Med obema leži veliko in pomembno mesto *intemelijski Albion* (*Albium Intemelium*, danes *Ventimiglia*), prebivalci so *Intemelioi*. Dokaz, da je začetek *Alp* pri *Sabatih*, je prav v teh imenih; *Alpe* so se popreje imenovale *Albia*, pa tudi *Alpionia*. Kajti do danes se je ohranilo ime *Albion* (*Velebit*) za visoko pogorje na japonskem svetu, ki v nekem smislu meji na *Okro* in *Alpe*, kot znamenje, da se *Alpe* raztezajo do tja.

2

IV 6,9. Za temi (zahodno- in srednjealpskimi plemeni) pridejo plemena, ki prebivajo že v območju *Adriatika* in *Akvileje*, in sicer del *Norikov* in *Karni*. Tudi *Tavriski* so noriško plemo. *Tiberij* (vladal 14—37 po Kr.) je s pomočjo brata *Druza* (38—9 pred Kr.) v enem poletju (prejkone leta 15 pred Kr.) napravil konec njihovim neprestanim vpadom, tako da je že triintrideset let (ta pasu je bil pisan torej leta 18 po Kr.), odkar mirujejo in skladno s pogodbo plačujejo davke.²

Za vse alpsko področje so značilni gričevnati kraji, kot nalašč za kmetovanje, in gosto naseljene doline; na splošno pa je dežela zaradi slane in skalne zemlje revna in nerodovitna, kar velja zlasti za visoke planote, ki so zbirališča roparjev. Zaradi pomanjkanja hrane in drugih stvari so (ti) včasih prisiljeni prizanesljivo ravnati s prebivalci nižin, saj imajo v njih oporo; v zameno jim dajejo, kar imajo sami v izobilju: razne vrste smole, smreko, vosek, sir in strd.

Nad teritorijem *Karnov* (med prelazi *Plöcken* in *Podkoren*, na jugu do morja) se dvigajo pogorja *Apeninov* (od *Adiže* in sklopa okrog prelaza *Brenner* nekako do *Tur* in *Julijskih Alp*), kjer leži jezero (na *Brennerju*, danes ga ni več), ki odteka v reko *Isaras* (*Isarco*), ki sprejme še reko *Ateso* (*Adižo*), in se izliva v *Adrijo*. Iz istega jezera pa teče proti *Donavi* tudi reka, znana pod imenom *Aenus* (*Inn*). *Donava* namreč v svojem začetnem toku sprejme mnogo pritokov ravno s teh pogorij, ki jih številni grebeni delijo na majhna področja.

Vrhovi *Alp* se namreč raztezajo vse od *Ligystike* do pokrajine, o kateri je sedaj go-

vora, in dajejo vtis enega samega sklopa. Nato se razmaknejo in postanejo nižji, pa se spet dvignejo v več masivih in vrheh. Prvi tak gorski hrbet, zmerno visok in obrnjen proti vzhodu, leži na oni strani *Rena* in jezera, kjer so izviri *Donave*, nedaleč od področja *Svebov* in *Herkynijskega lesa* (*West-erwald-Taunus-Schwarzwald*). Druge verige so obrnjene proti *Iliriji* in *Adriji*; ena od teh je že omenjeno pogorje *Apeninus*, od ostalih pa sta pomembni še *Tullus* in *Phligadia* (neugotovljivo, morda *Ture* in *Salzburške Alpe*), ki se dvigata nad ozemljem *Vindelikov* (*Svabsko-bavarska visoka planota*), od koder pritekajo v *Donavo Duras*, *Klanis* (neugotovljeno) in druge pretežno hudourniške reke.

IV 6,10. V območju teh krajev prebivajo tudi *Japodi* — prav tako mešano pleme *Ilirov* in *Keltov* — na njihovem ozemlju pa leži *Okra*. *Japodi* so bili včasih precej gosteje naseljeni, in sicer na obeh straneh gore; področje so obvladovali z roparskimi tolpmi, vendar jih je cesar *August* končno popolnoma porazil in oslabil (leta 35 pred Kr.). Njihova mesta so *Metulum* (neugotovljeno, morda na območju *Ogulina*), *Arupium* (gradišče na hribu *Vital* pri mestu *Prozor* v *Liki*), *Monetium* (gradišče v *Brinju*, *Lika*?) in *Vendo* (prav *Avendo*, gradišče pri vasi *Kompolje* v *Liki*?). Nato pride *Segestika* (poleg *Siska*), mesto v nižini, mimo katerega teče reka *Sava*, ki se izliva v *Donavo*. Mesto ima naravno lego za vojno proti *Dačanom*. Pri *Okri*, najnižjem delu *Alp*, mejijo na *Karne* in preko nje tvorijo blago z vozovi iz *Akvileje* v kraj, imenovan *Nauportus* (*Vrhnika*) po poti, ki ni mnogo daljša od 400 stadijev (74 km, prav: 100 km). Od tam prevažajo blago z ladjami po rekah do *Donave* in do krajev, ki leže ob njej. Mimo *Nauporta* teče iz *Ilirije* prihajajoča plovna reka, ki se izliva v *Savo*, tako da se tovor brez truda transportira v *Segestiko*, do *Panoncev* in *Tavriskov*. Pri *Segestiki* pa se v *Savo* izliva tudi *Kolapis* (*Kolpa*). Obe sta plovni in tečeta z *Alp*.³

V *Alpah* žive še divji konji in govedo. *Polybios* poroča (XXXIV 10, 8—9), da je tu doma tudi neka nenavadna žival, podobna jelenu, razen tilnika in dlakavosti, ki sličita na divjega prašiča; pod brado pa ima izrastek kot koščico, za pedenj dolg in pokrit z dlako, debelo kot rep mladega konja.

IV 6,12. *Polybios* dalje poroča (XXXIV 10, 10—14), da so v njegovem času na področju *Akvileje* in *noriških Tavriskov* naleteli na tako ugodno ležeč rudnik zlata, da je bilo dovolj, če so kopali le dva čevlja, da so že takoj pri vrhu našli zlato rudo, ves izkop pa

ni presegal petnajst čevljev. To zlato je razmeroma čisto, veliko kot navadni ali volčji bob, ki izgubi le osminko pri taljenju. Nekaj (ga) je takega, ki zahteva daljše taljenje, vendar vseeno prinaša še velik dobiček. Dva meseca so ga izkoriščali barbari skupno z Italiki in takoj je padla cena zlatu za tretjino po vsej Italiji. Ko so Tavriski to opazili, so Italike pregnali, da bi sami obdržali monopol nad prodajo; vendar so danes vsi rudniki zlata pod rimsko oblastjo. Tudi tu podobno kot v Iberiji, se priključuje izkopanemu zlatu še zlati pesek, ki ga s seboj nosijo reke, le da ne v takih količinah.

Ta-isti mož primerja Alpe, ko govori o njihovi velikosti in višini, z največjimi gorami v Grčiji: s Tajgetom, Lykajom (oba na Peloponezu), Olimpom, Pelijem in Osso (v Tesaliji); pa tudi s traškim Haemom, Rodopi in Dunakom (v Trakiji). Pravi, da bi uren in krepak mož (tam) potreboval malo več kot en dan za vzpon, na Alpe pa ne bi niti v petih dnevih prišel. V dolžino merijo po nivoju vznožja 2200 stadijev (391 km, prav: 800 km). Navaja le štiri prelaze: preko dežele Ligyjcev blizu Tirenskega morja (Genova-Nizza), drugega preko področja Taurinov (Mont Cénis?), preko katerega je šel Hanibal, tretjega preko Salassov (Veliki Sv. Bernard) in četrtega preko dežele Retijcev (Brenner?); vsi so strmi. Pravi, da je v teh gorah mnogo jezer, od katerih so tri velika: Benakos (Lago di Garda), dolg 500 stadijev in širok 50 (88,8 in 8,88 km, danes: 50 in 13 km); iz katerega teče reka Minkius (Mincio). Za njim pride Verbanus (Lago Maggiore) 400 stadijev dolg in ožji od prejšnjega (71 km, prav: 54 km), iz katerega odteka reka Adua (Adda, prav Ticino). Tretji je Larius (Lago di Como), dolg okrog 300 stadijev, širok pa 50 (53,3 in 8,88 km), iz katerega teče precej velika reka Tikinus (napak); vse se izlivajo v Pad.

Toliko sem imel povedati o Alpah.

3

V 1,3. Po tako obravnavanih sekcijah lahko rečemo, da je alpsko predgorje v obliki zaliva, s konkavnim delom obrnjenim proti Italiji. Sredina tega zaliva pripada Salassom (okrog Torina, prav: mesta Como), obe skrajni točki pa sta obrnjeni proti notranjosti, ena doseže Okro in zaliv Jadrana, druga pa Genuo na ligystijski obali (Ligurski obali), ligijski emporij, kjer Apeninske gore mejijo na Alpe.*

* Zadnji stavek je dobesedno ponovljen v Epitome palatina ali Chrestomathia ex Strabone V 2 (nastala prejkone v 10. stol. v Carigradu), ki jo objavlja Müller v delu Geographi Graeci minores vol. II.

4

VII 5,2. Del te pokrajine so opustošili Dačani, ko so si podvrgli Boje in Tavriske, keltska plemena pod oblastjo Kritasira. Izgovarjali so se, da je dežela njihova, čeprav jo deli reka Parisius (prejkone Tisa), ki teče od gora proti Donavi mimo dežele Skordiskov, imenovanih Galati; ti živijo pomešani z ilirskimi in tračanskimi plemeni. Boje in Tavriske so Dočani sicer uničili, pač pa so Skordiske dostikrat imeli za zaveznike. Preostali del dežele naseljujejo proti severu in vzhodu Panonci vse do Segestike (poleg Siska) in Donave, proti drugim smerem pa zavzemajo še več ozemlja. Mesto Segestika pripada Panoncem in leži ob sotočju več rek, ki so vse plovne, ter je naravno oporišče v vojni proti Dačanom. Leži na vznožju Alp, ki se raztezajo do področja keltsko-ilirskega plemena Japodov. Tudi od tod pritekajo reke, ki prinašajo do Segestike mnogo blaga tako iz Italije kot iz drugih dežel. Pot od Akvileje do Nauporta, naselja Tavriskov, do koder je treba pripeljati tovarne vozove, znaša za tistega, ki potuje čez Okro, 350 stadijev (71,95 km, prav: 100 km), nekateri pravijo tudi da 500 (88,88 km). Okra je namreč najnižji del tistih Alp, ki se raztezajo od Retije do Japodov. Tam pa, pri Japodih, se gorovje spet dvigne in imenuje Albijsko.* Podobno pelje pot čez Okro tudi iz Tergesta, karnijske vasi, na barje, imenovano Lugeon (dobesedno: močvirni travnik, zastajajoča voda, močvirna tla). Blizu Nauporta teče reka Korkoras (Krka), ki sprejema blago. Izliva se

* Prim. k temu mestu omenjeno Chrestomathio VII 31 (Müller, GGM II 571 s), ki daje podatke nekolikanj razširjeno (morda z dodatkom po Ptolemaju?):

Ker so ilirske, panonske in traške gore na nek način vzporedne z Donavo, tvorijo eno linijo, ki se razteza od Adrije do Ponta. Severno od nje so pokrajine med Donavo in gorami, južno pa Grčija in popolnoma barbarski svet prav do gorske verige. Nedaleč od Ponta je Haimos, na tem področju največja in najvišja gora, ki preseka Trakijo čez pol. Proti Adriji se razteza skoraj vsa Adrija; na sredi pa je Paionija sama, v celoti gorata. Na eni strani jo omejuje proti Trakiji Rodope, takoj za Haimom najvišja gora, na drugi, proti severu, pa Ilirik, dežela Autariatov in Dardanija. Alpe se raztezajo do Japodov, mešanega keltsko-ilirskega plemena. Okra je najnižji del Alp, ki se razprostirajo od Raitije do Japodov. Pri Japodih pa se gorovje ponovno dvigne in imenuje Albia. Med Okro in Albijskimi gorami, v Istri, se dviga v ravni liniji gorovje Karovanka. Pogorje Bebia pa leži še vzhodnejše kot Albia; tako se te gore: Okra, Karovanka, Albia, Bebia nahajajo skoraj v ravni črti na 5. stopinji. Za temi pridejo gore zgornje Mezije, nato traški Haimos prav do Črnega morja. Ta ravna črta torej, ki poteka po gorah je skoraj paralelna z Donavo.

v Savo, ta v Dravo, Drava pa v Noarus (ni jasno, katero reko misli) pri Segestiki. Tamkaj se v Noarus izliva tudi Kolpa, ki teče od gore Albion preko japonskega ozemlja, in ga močno poveča; sam pa priteka v Donavo blizu področja Skordiskov. Plovba po rekah gre večinoma proti severu. Cesta od Tergesta do Donave je dolga okoli 1200 stadijev (202,40 km); v bližini Segestike ležita na poti proti Italiji Sirmium (Sremska Mitrovica) in trdnjava Siskija (danes Sisak).⁴

C. Plinius Secundus (23/24 — 79 po Kr.), Plinij Starejši iz mesta Comum (danes Como), vzgojen v Rimu. Med leti 47—57 je bil konjeniški oficir, nato pokrajinski guverner po raznih političnih okrožjih zahodne Evrope in severne Afrike, končno admiral tirenske flotilje v Mizenu do l. 79, ko je doživel izbruh Vezuva in v velikem znanstveni vnemi ob študiju tega pojava 24. avgusta izgubil življenje. Pisal je ogromno, na primer, *O konjeniškem kopju* (tehnično-vojaška študija), o vojnah Rima z germanskimi plemenj v historičnem delu *A fine Aufidi Bassi*, v katerem je opisal sodobno zgodovino, ki je nadaljevala delo historika Aufidija Bassa (v antiki cenjen in večkrat citiran pisec, čigar delo ni ohranjeno), in vrsto drugih spisov, ki so vsi izgubljeni. Najvažnejše in edino ohranjeno delo je enciklopedija tedanjega sveta in znanja, *Naturalis historia*, ki jo je zaključil l. 77, vendar jo je do smrti korigiral in ažuriral. V 37 knjigah, na katere je delo razdeljeno, daje sistematičen pregled skoraj nad vsemi tedanjimi vejami prirodoslovne znanosti. Za enciklopedijo je izvednotil 146 rimskih in 327 tujih piscev, uporabil 160 lastnih beležnic in 2000 knjig. Obdelal je okoli 20000 pojmov. Vsebinska razdelitev: 1 Uvod, navedba virov; 2 Fizika vesolja; 3—6 Geografija in etnologija; 7 Antropologija in fiziologija; 8—11 Zoologija; 12—19 Botanika; 20—27 Botanika v odnosu do farmakologije; 28—32 Zoologija v odnosu do farmakologije; 33—37 Mineralogija in metalurgija in njih uporaba za umetnosti. Plinij ni samonikel pisatelj, je pa kritičen znanstvenik in vsekakor je velik kot discipliniran delavec, enciklopedik, sistematik. Izdajo je pripravil D. Detlefsen (6 knjig, Berlin 1866-82), ki je posebej obdelal tudi njegove geografske knjige (Berlin, 1904).

5

3.131. V tem sektorju so bila vzdolž obale propadla (naselja v 10. regiji Italije) Irmene, Pellaon, Palsicium, pri Venetih Atina in Caolina, pri Karnih Segesta in Okra, pri Tavriških Noreia; dalje, 12 milj od Akvileje je M. Claudius Marcellus proti volji senata razdejal (keltski) oppidum (l. 183 pred Kr.) kot poročla L. Piso (L. Calpurnius Piso Frugi, konsul l. 133 pred Kr., rimski analist).

6

3.133. Alpe so poseljene z mnogimi plemenj, a najuglednejša med Polo (Pula) in področjem Tergesta (Trst) so: Fecusses, Subocrini,

Catali, Menoncaleni, in poleg Karnov so Noriki, imenovani nekdanj Tavriski. Nanje mejijo Raeti in Vindeliki, vsi razdeljeni na mnogo rodovna okrožja.

Klaudios Ptolemaios (ok. 90—169 po Kr.), matematik, fizik, geograf in kartograf, deloval v Aleksandriji. Napisal je vrsto del, ohranjenih delno v arabskih srednjeveških prevodih. Znana je na primer *Matematična zbirka* (namreč trigonometričnih podatkov), dalje študija k ortogonalni projekciji, knjiga o zvezdah stalnicah, o optiki. Med njegovimi spisi je za historika najvažnejše *Navodilo za pravilno risanje geografskih kart* v osmih knjigah in z atlantom, pisano na vidlika astronomu, ki bazira kartografijo na čimbolj eksaktnem določevanju krajevnih astronomskih pozicij. Določal jih je glede na ekvator ter na bazični meridian, ki poteka nekako preko Kanarskih otokov. Ker je pozicije izračunaval iz netočnih, nezanesljivih oziroma geografsko neprecizno pisanih del (potopisov, itinerarijev, broderskih kart), je vnesel v podatke zgrešene aproksimacije, ki so očitne ob kontrolnem preračunavanju pri znanih mestih in torej neuporabne za določevanje pozicij nelokaliziranih krajev. Tudi sicer je v delu vrsta nepreciznosti, ki gredo v glavnem na rovaš stanja tedanje znanosti. Načelno pa je njegovo delo sveže, najnaprednejše, kar se jih je ohranilo s področja antične geografsko-astronomske kulture in je do polpreteklih časov služilo za bazo. Dokončne kritične izdaje še ni, uporabljati je treba predvsem tisto, ki jo je pripravil C. F. A. Nobbe (Leipzig, 1898). Glej tudi O. Cuntz, *Die Geographie des Ptolemaeus* (Berlin, 1923).

7

II 12,1. Lega Retije in Vindelikije. Zahodno stran Retije omejuje gora Adulas ter področje, ležeče med izviri Rena in Donave, severno stran tisti del Donave, ki sega od izvirkov do izliva reke Aenos (Inn) 34° v.d., 47° 20' s. š., vzhodno reka Aenos sama, katere najjužnejša točka ima pozicijo 34° v.d., 45° 20' s. š., južno pa gorovje Alp, ki se od tam pne nad Italijo; od tega imajo Grajske Alpe pozicijo 30° v.d., 45° 20' s. š., Peninske ob izviri reke Likios (Lech), ki se izliva v Donavo in deli Retijo od Vindelikije, pa 31° 30' v.d., 45° 30' s. š.; sektor gore Okre ima 33° 30' v.d., 45° 30' s. š.

8

III 1,1. Lega Italije. Italijo omejuje na zahodu veriga Alp, po predloženem orisu od gore Adulas do izliva reke Varos (Var, reka pri Nizzi), dalje obrežje Tirenskega morja od Neapolisa do rta Leukopetre; na severu alpske verige pod Retijo in Peninske Alpe, Okra in greben Karuades pod Norikom, katerih pozicije smo že omenili, dalje obrežje Jadrana in sicer od reke Tilauemptos (Tagliamento) do gore Garganos, itd.

- pota, ki jih omenja Strabon
- brodarjenja (po Strabonu in domnevno)
- . - . - prometne povezave, ki jih Strabonov tekst predpostavlja
- poseljeni kraji

Karta, ki ponazarja poselitev in prometne smeri v 2. in 1. stoletju pred Kr. Vse, kar je na njej vpisano, je dokumentirano; le pri plemenih in gorah lokalizacija ni docela zanesljiva. Seznam imen, ki so na karti (z današnjimi enačenji):

Opiraje se delno na gornje vire, ki jih včasih samovoljno interpretirajo, lokalizirajo zgodovinarji in arheologi v glavnem brez zadovoljivega dokaza Okro na prelaz čez Hrušico in Trnovski gozd. Tako Th. Mommsen v delu *Corpus inscriptionum Latinarum*, V str. 75 ali H. Nissen, *Italische Landeskunde I* (1883) 150 ali W. Schmid, *Jahreshefte des Oesterreichischen Archäologischen Instituts* 21—22 (1922—24) Bb. 287, H. Philipp, *Pauly-Wissowa, Realencyclopädie der classischen Altertumswissenschaft XVII* (1937) 1774 in drugi. Za nekatere je Okra področje med Julijskimi Alpami in Snežnikom ter njega nadaljevanjem v Kapelo; tako za raziskovalca G. Veith, *Die Feldzüge des Caesar Octavianus in Illyrien* (1914) 47 ali A. Degrassi, 'Ricerche sui limiti della Giapidia', *Scritti vari di anti-*

Reke [(lumen)], jezero:

Aesontius f.	Soča
Arsia f.	Raša
Colapis f.	Kolpa
Corcoras f.	Krka
Formio f.	Rižana
Frigidus f.	Hubelj-Vipava
Lugeon	Cerkniško jezero
fl. Nauporti	Ljubljana
Ningus f.	Mirna
Savus f.	Sava
Timavus	it. Timavo, sl. Timav

Mesta:

Aegida	Koper
Aquileia	Oglej
Carnium	Kranj
Emona	Ljubljana
Flanona	Plomin
Forum Iuli	it. Cividale (Čedad)
Longaticum	Logatec (Gornji)
Nauportus	Vrhnik
Parentium	Poreč
Piquentum	Buzet
Tarsatica	Rijeka (Trsat)
Tergeste	Trst

Gore:

Albius mons	Velebit, Velika in Mala Kapela, Gorski Kotar
Apenninus mons	Alpske verige od Brennerja do Julijskih Alp
Ocra	Nanos in področje

Plemena, dežele:

Ambisontes	Fecusses	Liburni
Carni	Histria	Noricum
Catali	Iapodes	Rundictes
Colapiani	Latobici	Subocrini
		Taurisci

chità II (1962) 752 ali v delu *Il confine nord-orientale dell'Italia romana* (1954) 90. Navedeno in še del istrske notranosti identificirata z Okro G. Oberziner v delu *Le guerre di Augusto contro i popoli alpini* (Roma, 1900) 176. S prelazom *Alpis Iulia* (misli Hrušico) in delno z alpskim Apeninom jo enači E. Pais, 'I due Istri e il monte Apennino', *Studi storici I* (1908) 314—344. Ker piše Strabo, da je Okra najnižji sektor Alp, meni B. Saria, *Pauly-Wissowa, Realencyclopädie XVII* (1937) 1775, da ne more biti drugega kot Postojnska vrata pri Razdrtem pod Nanosom. M. Bagnara, *Le Alpi Orientali in epoca classica* (1969) 67 s. jo smatra v glavnem za predhodnico Julijskih Alp.

Lokalizacije so torej dokaj različne. V naslednjem bom skušal pokazati, katera od njih

ima največ veljave in zakaj je najverjetnejša. Skušal bom naštet elemente, ki nam omogočijo reševati problem lokalizacije, in kar najbolj precizirati prostor, ki pride zanjo v poštev.

Ta preciziranja niso pomembna sama zase. Kateri historik bi se vznemirjal, če je, ali če ni mogoče ugotoviti, kje eksaktno je danes na primer *Tullus mons* ali reka *Clanis*? V primeru Okre pa je drugače. Okra je antičnemu človeku pomenila edini razmeroma zložni prehod med polotokoma, ki jima je pripadla usodna vloga v zgodovini antike. Čezenj je potekala skoraj vsa 'zgodovina', kolikor je imamo zabeležene v antičnih narativnih virih — do gradnje ceste čez Hrušico — in kolikor je ugotavlja arheološki način proučevanja. Čezenj so hodile etruščansko-venetske karavane, čezenj so se naseljevali Kelti, so skušali prodreti Kimbri in Tevtoni ter so usodno marširale Avgustove legije. Ti dogodki in mnogi drugi so dostikrat preokrenili tek dogajanj v Italiji, Balkanu, Evropi na dobro in slabo. Zato je vredno ugotavljati, kaj točno so si tedaj predstavljali pod Okro.

Za antičnega geografa je jugovzhodni alpski lok segal do mest *Tarsatica* (Rijeka) in *Flanona* (Plomin) ter vključeval Učko. V območju Tarsatike je pričeval nov gorski sklop, namreč *mons Albius*, h kateremu so prištevili Gorski Kotar, obe Kapeli in Velebit (kaže, da je v nazivu slednjega staro ime *Albius* kontinuitetno ohranjeno). Okro je stavljal Strabo še v alpski sektor in jo karakteriziral kot najenostavnejši prehod čez Alpe, namreč iz Mediterana v Evropo. Zanj je Okra najnižji del tistega sektorja alpske verige, ki se spušča od Retije k Jadrano in se pri Japodih, katerih center je bil v Liki in v zahodni Bosni, dvigne v nov gorski sklop *Albius*. Od Retije si proti jugovzhodu slede — po obrobju severozhodne Italije — predvsem Dolomiti, Karnske Alpe, Julijske Alpe, vse visoke, prehodne zgolj na sporadičnih sedlih in posamičnih prelazih. Za Julijskimi Alpami teče proti Velebitu vrsta nižjih ali višjih kraških platojev — tako Banjšice, Trnovski gozd, Hrušica, Tržaški Kras, Brkini, Javorniki, Čičarija in Snežniški kompleks z Gorskim Kotarjem — katerih zahodni robovi dajejo podobo, če jih opazujemo iz Furlanije in Istre, torej s prostora antične Italije, nizkega, ostrega, žagastega, skalnega roba, vertikalno odrezanega proti morju, Breg ga v sektorju Tržaškega Krasa imenujejo Slovenci, *Monte Vena* Italijani; nad Vipavsko dolino pa kaže tak prepaden rob grupa Trnovskega gozda, Nanos.

Ugodni prehodi niso mogoči ne čez gorske verige do vključno Julijskih Alp, ne čez obe Kapeli in Velebit, ne čez Gorski Kotar. Enotstavni so prehodi edino v sektorju jugozahodno od Hrušice, čez Tržaški Kras in Brkine na 'Postojnska vrata'. Že spričo tega dejstva bi kazalo locirati Okro sèm in podpreti mnenje B. Sarije.

Hkrati je bila Okra v navedenem času mejno področje oziroma prostor, kamor so težila različna plemena tako Japodi, ki so živeli vzdolž Albija, in Karni, katerim je pripadala Furlanija, Tergeste, Karnija in delno Karneola, na samem področju Okre pa še istoimensko mesto Okra, ki je bilo za časa Plinija že v ruševinah. Po Okri se je imenovalo tudi severno-istrsko pleme Subokrinov. Kako je bilo z Liburni, ki so se približevali temu območju z jugovzhoda, predvsem od Reke sèm, ne vemo, enako ne s Katali, naseljenci prejkone v severozahodni Istri, z Rundikti krog Rodika pri Materiji, in ne z Ambisonti v srednjem Posočju. Od Ljubljane proti Postojni so bili naseljeni Tavriski.⁵ Jasno postaja, da je bila Okra magnet, ki je pritegoval številna plemena ne zaradi naravnih bogastev in rodovitne zemlje, ampak izključno zaradi donosnosti od enostavnega tranzitnega prometa med Italijo in Ilirikom, med obrtniško-rokodelsko bogatimi severno-italskimi trgovskimi mesti ter naravno — predvsem z rudami — bogatimi pokrajinami zahodnega Ilirika.

Iz Strabona izhaja, da je ležala Okra 'pозnejše' v širšem okolju Japodov, prej pa da so jo le-ti dosegali, poseljevali po obeh straneh in pri njej mejili na Karne. To interpretacijo nekateri sicer osporavajo (N. Vulić, *Glas Srpske kraljevske akademije* 160 [1934] 59 ter A. Alföldi, *Századok* 70 [1936] 16), češ da Strabo ne govori o Okri kot o gori, temveč le kot o sedlu. Vendar jo Ptolemej navaja kot gorovje, indirektno pa tudi Strabo sam, ki jo šteje v Alpe in govori o njej kot o markantni mejni točki. Torej ji pripada vsaj vzdevek gorskega višavja. Če Strabo govori, da so jo Japodi poseljevali po obeh straneh, je treba to tolmačiti logično. Osvetljen z zgoraj nakanano definicijo področja Okre bi bil Strabov stavek jasen. Jugovzhodni del tega področja je dejansko malone dosegal Japodski svet.

Osrednje japodsko ozemlje je obsegalo Liko in zahodno Bosno (na primer Bihać in območje). Če si tudi zamislimo pleme nadvse močno, prenaseljeno in ekspanzivno, si vendar ne moremo predstavljati, da bi moglo poseliti še celo Dolenjsko, Postojnsko kotlino in Notranjsko hkrati. Če gre res za poselitvene poskuse, kar morajo arheologi šele dokazati, potem smemo računati teoretično zgolj z

uspehi izoliranih rodovno-zadružnih skupin, ki so si priborile eno ali drugo manjše avtarično področje in ga poselile. Verjetneje pa je, da so pogosto vpadali in skladno s političnim položajem plenili po sovražnem sosednjem ozemlju, predvsem v predelih proti severovzhodni Italiji in severni Istri, kamor so vodile plenilne poti čez njih severozahodno področje. Leta 52 pred Kr. so napadli in oplenili Tergeste (Caesar *bell. Gall.* VIII 24,3 in Appian, *Illyr.* 18). Iz Like drži prirodna, najkrajša in najenostavnejša pot do tega mesta med Čičarijo in Brkini, kar močno približuje misel, da je enaka prazgodovinska karavanska zveza po tej liniji dejansko obstajala. V območju Tarsatike pa je iskati tudi točko, kjer bi bili Japodi 'nekoč', kot piše Plinij (*n.h.* III 129), dosegli Jadran.

Kolikor severneje od Like proti Siskiji se je razprostiralo japodsko ozemlje (proti Ogulinu in proti Kolpi), tem bliže so prihajali tudi dolenski vpadnici v Italijo bodisi čez Notranjsko, bodisi čez Ljubljano.

Poleg tega je bila Okra tako za Strabona kot za Ptolemeja tudi toliko markantna točka, da mu je služila pri orientaciji za potek severovzhodne meje Italije in za jugovzhodni zaključek alpskega loka nad Italijo. Sklepati smemo, da je morala biti v njenem sklopu dejansko neka točka, ki jo je komaj bilo mogoče zgrešiti. Ena zelo redkih takih točk je Nanos, za katerega posebej govori dejstvo, da se na njegovem južnem vnožju pri Razdrtem stekajo vsa pota iz Italije na Balkan in izkoriščajo geografsko najenostavnejši teren. Na tem mestu gre pot dejansko preko najnižjega sedla čez 'Alpe'.

Območje združitve karavanskih smeri, prihajajočih iz Akvileje in Tergesta pri Razdrtem pod Nanosom, je izredno markantno. Na vzhodnem vnožju Nanosa ne daleč poleg je veliko prazgodovinsko gradišče Šmihel pri Hrenovicah, ki so ga nekateri imeli za *Metulum* (W. Schmid, *Berichte der Römisch-germanischen Kommission* 15 [1924] 183 sl.) in ki v resnici močno približuje misel, da bi tja lokalizirali karnijsko mesto Okro (k temu se nagiblje B. Saria n.n.m. 1776), ki ga navaja Plinij, čeprav je bilo tedaj le še ruševina. Preseneča to, da je ta ugotovitev v skladu z arheološkim dokaznim gradivom. Mesto na gradišču pri Šmihelu je bilo v avgustejskem obdobju vojaško zasedeno in požgano. Seveda pa ne gre pozabiti, da je takih in še daleč močnejših in uglednejših postojank v tem krogu še nekaj, Knežak na primer, Šilen Tabor pri Narinu, kompleks Trnovo-Ilirska Bistrica. Vsa prihajajo teoretično v poštev, in še druga, posebej, ker kaže, da je treba ra-

čunati z neko karavansko smerjo Divača-Japodsko ozemlje in da je predvsem dolina Reke bila intenzivno frekventirana cela stoletja pred rimsko zasedbo.

Čez Okro je teklo nekaj pomembnih karavanskih smeri, uhojenih iz prazgodovine. Iz Strabona, ki je za te podatke baziral na virih iz 2. in 1. stoletja pred Kr., izhajajo naslednje: (1) Pot *Aquileia-Nauportus* ter brodarjenje dalje po Ljubljanci in Savi, (2) pot *Tergeste-barje Lugeon*, (3) pot *Tergeste-Donava*, (4) pot iz severne Italije do reke Krke, nato brodarjenje, (5) morda tudi pot do Kolpe in brodarjenje, (6) ter nedvomno tudi — to sicer ni sporočeno, je le arheološko dokumentirano — pot po bogato naseljeni dolini Reke na Tarsatiko in dalje.

Lokaliziranje teh karavanskih smeri ni težavno. *Aquileia-Nauportus* je držala ali po platoju Tržaškega Krasa ali po Vipavski dolini, mimo Razdrtega pod Nanosom in v območju Postojne nekje (morda čez Studeno) dalje na Logatec. To je najnaravnejša zveza na vsem območju, katere prazgodovinske osnove je poskušal dokazovati že C. Gregorutti (*Archeografo Triestino* NS 17 [1891] 167).

Od nje ločujejo Strabonovi viri drugo, ki je iz Tergesta vodila na barje *Lugeon*. Če bi *Lugeon*, kot menijo mnogi (npr. M. Fluss v: *Pauly-Wissowa, Realencyclopädie* XIII 1714 z nadaljnjimi podatki), enačili z Ljubljanskim barjem, bi v svojem poteku pot v glavnem ne bila različna od prve. Za identifikacijo pa prihajata v poštev še Planinsko polje in Cerkniško jezero. Ker velja tudi za Planinsko polje pravkar navedeni razlog, in ker ni razvidno, zakaj bi Strabonov vir ločeval pot na Ljubljansko barje od poti na *Nauportus*, ostaja za določitev *Lugeon* barja dokaj prepričljivo Cerkniško jezero, ki je nedvomno vplivalo tudi na fantazijo antičnega človeka, tako kot je na srednjeveškega in današnjega. Hkrati pa je na področju med Cerknico in Starim trgom arheologija ugotovila močne prazgodovinske centre in — tako kaže — zgodnjericimske utrdbene ostanke, iz česar bi tudi samo po sebi sledilo, da so dejansko tam čez vodila neka pota.

Ker Strabo omenja tudi reko Krko kot transportno možnost, je treba podčrtati, da omogoča geografska figuracija najenostavnejšo in najhitrejšo povezavo ravno z linijo Trst—Bazovica—Divača—Postojnsko področje—Cerknica—Bloke—Velike Lašče—Korinj. Blizu te točke je karavanska pot dosegla reko Krko in prišla hkrati na prag prazgodovinskega velemestnega gradišča na Viru pri Stični. Ne more biti dvoma, da so se tedanje karavanske smeri orientirale predvsem po velikih,

ekonomsko zanimivih aglomeracijah. Prav zato je po rekah intenzivno drselo blago proti Siskiji kot žarišču in zbirališču rudnin iz bogatega bosenskega zaledja in se spotoma ustavilo v prenekaterem rečnem pristanu na Dolenjskem, na primer nasproti Litije zaradi Vač, pri Krškem zaradi Libne, pri Novem mestu na Krki in drugod.

Strabo pa omenja in poudarja poleg drugih še reko Kolpo kot plovno pot, zato moramo računati tudi z njo, morda ne le v območju Karlovca in Siskije, marveč podaljšano nazaj do prazgodovinskega bogatega in uglednega železarskega centra Podzemelj. Ker pa omenja tudi pot Tergeste-Donava, pomeni, da je bila frekventirana tudi, s staro pošto cesto Dunaj—Trst v glavnem identična, smer čez Ljubljano in dalje na Poetovionio (Ptuj), kar je sicer že arheološko znano.⁶

Trditev, da sta Hrušica oziroma prelaz *Ad Pirum* Strabonova Okra, je treba odkloniti, ker evidentno iz Strabona to ne izhaja. V širšem smislu je bila Hrušica verjetno vključena v pojem Okre, vendar v času Strabonovih virov še ni bila prehodna za večji promet. Potreba, prvič po izgradnji 'modernih' cest sploh, in drugič, po čim krajših in direktnih komunikacijah je nastopila šele po rimski zasedbi zahodnega Balkana in v času gradnje vojnoupravne in obrambne službe po Iliriku. Hkrati s to gradnjo in s temi tendencami so začeli opuščati stare trgovsko-prometne cilje (na primer, Stično, Vače in druga prazgodovinska mestna gradišča). Posamezne sekcije prazgodovinskih potov so padle na stopnjo vaških poti in povezav med zaselki. Tedaj so skrajšali za 1 dan potovanja tudi staro sekcijo *Aquileia-Emona*, in sicer v traktu Ajdovščina-Logatec, ki so jo speljali, ne več čez Razdrto, temveč čez Col in Hrušico (Sv. Jerdert), kjer je bil postavljen kontrolno-varovalni blok (kastel) *Ad Pirum*.

Iz virov, ki jih imamo, ne izhaja drugega, kot da je Okra tisti del kraškega višavja med Julijskimi Alpami in morjem, čez katerega je tekkel promet v 2. in 1. stoletju pred Kr.: med Akvilejo in Nauportom ter med Tergestom in močvirjem *Lugeon* (po vsej priliki Cerknjiško jezero). S tem zožimo pojem sedla na prostor Razdrto med Nanosom in višavjem Travnik-Cerovec (Vremščica), oziroma razširjeno proti izhodiščema še sektor Tržaškega Krasa. Markantna točka-reper, imenovana Okra, postaja spričo tega in neprisljano — in v bistvu edina zares daleč vidna in izstopajoča — Nanos. Mesto Okro je treba iskati v tej regiji, bliže območja Karnov, to je Trsta in Furlanije; vendar ne vemo, kako globoko vzdolž prazgodovinske prometne smeri so le-

ti pronicali. Nedvomno si je vselej zaželela vsako donosno prometno linijo v celoti prilaistiti ena sama etnična skupina zaradi mitnin, politične kontrole in obrtne koristi. Ni izključeno, da je mesto Okra dejansko Šmihel pri Hrenovicah, lokalizacijskih možnosti pa je še več. Kaže, da se je pojem Okra, omejen sprva morda na Tržaški Kras in Nanos, razširil na kraško področje sploh, oziroma da so to storili geografi iz razlogov poenostavljene imenovanja, in se v tem primeru dejansko močno približal naokrog njega živečim plemenom in rodovom Japodov, Subokrinov, Karnov in drugih.

Vsi zgoraj naštetih elementi in ugotovitve so zožili možnosti za lokalizacijo Okre na ožji prostor s središčem Razdrto-Nanos; so precizirali prometne smeri med Italijo in Ilirikom za čas 2. in 1. stoletja pred Kr.; so pokazali na atraktivnost prelaza v luči plemenske zgotovitve okrog njega; so eliminirali Hrušico (*Ad Pirum*) iz kombiniranja v zvezi z Okro; so kolikor mogoče utemeljeno v tem kontekstu locirali 'barje' *Lugeon*. Naslednja naloga bo, aplicirati te ugotovitve na potek zgodovine od časov etruščansko-venetskih karavan, od halštatskodobnih kontaktov, ki so sprožili prvi doslej znani višek vzhodno-alpske kulture v starem veku, in predvsem tudi v času od ustanovitve Akvileje (181 pred Kr.), kar je v veliki meri posledica prazgodovinskih vdorov čez Okro, do definitivne rimske zasedbe Balkana za Avgusta, torej za obdobje, ki ga obravnava tudi Strabo.

OPOMBE

1. *Verrius Flaccus*, avgustejski učenjak in profesor, je napisal med drugim tudi neohranjeno etimološko slovarsko delo *de significatu verborum*. Izvleček iz tega je v drugi polovici 2. st. po Kr. pripravil *Sez. Pompeius Festus* (in iz njegovega dela še enega *Paulus Diaconus* v 8. st.). Ohranjena je druga polovica Festovega izviečka, ki ga je izdal W. M. Lindsay v založbi Teubner 1913. Po njem je mogoče soditi, kakšna zakladnica podatkov, rekov in primerov je bilo Flakovo delo. V tekstu omenjeni Livij je *L. Livius Andronicus* (ok. 284—204 pred Kr.), prvi rimski tragik, čigar dela so ohranjena zgolj v odlomkih, medtem ko *Ateius Philologus*, ki se tudi omenja, od drugod ni poznan. *Taenaros* je bil rt v Lakoniji, *Pelios* gora v Tesaliji, Chiron Ahilov učitelj. — 2. To mesto je glavni, žal premalo zanesljiv vir, na osnovi katerega so poizkusili precizirati leto zasedbe Norika; hkrati naj bi se dalo iz njega sklepati, kdaj so bila napisana ta poglavja Strabonove knjige. V kombinaciji z drugimi podatki (prim. E. Swoboda, *Carnuntum*⁴ [1964] 233 ss) so se strokovnjaki skoraj enoglasno odločili sprejeti leto 15 pred Kr. za datum za-

sedbe Norika, kar je točno. V tem primeru, sklepa-
pajo dalje, da je Strabo napisal to poglavje leta
18 po Kr. Tej dataciji je ugovarjal edino E. Swoboda
(v studiji *Zur Okkupation Noricums*, *Klio* 28 [1935] 180), ki je duhovito pokazal na
netočnost podatkov in virov ter predlagal kot
datum zasedbe leto 9 pred Kr., kar pa nedavno
odkriti napisi na Štalenskem vrhu nad Gospo-
svetami zavračajo (prim. J. Šašel v: *Historia* 16
[1967] 70 ss.). — 3. To mesto in zgodba o Argon-
navtih, ki so po legendi bežali v Istro (v bistvu
čez Okro), ter ime *Nauportus* samo pričajo —
poleg arheoloških najdb — o relativno intenziv-
nem prazgodovinskem prometu na tej liniji, k
čemur prim. tudi moja studija 'Keltisches por-
torium in den Ostalpen', objavljeno v zborniku
Corolla memoriae Erich Swoboda dedicata (Graz-
Köln, 1966) 198 ss. — 4. U. Kahrstedt je v delu
'Studien zur politischen und Wirtschaftsgeschichte
der Ost- und Zentralalpen vor Augustus',
*Nachrichten von der Gesellschaft der Wissen-
schaften zu Göttingen*, Philologisch-historische
Klasse 1927 str. 1—36 analiziral tudi te sekcije
Strabonove *Geografije* in si zastavil vprašanje,
zakaj opisuje pisec v dveh knjigah (4. in 7.), to
je dvakrat, prehode čez Okro, a vsakokrat dokaj
različno (npr. različna navedba razdalj, opis rek,
navajanje etnične poselitvene podobe; tako so
Japodi po 4. 6. 10 na obeh straneh Okre, po 7. 5. 2
blizu nje, za ostalo glej prevod). Ker je ugo-
tovljeno, da je Strabo delal v avgustejskem ob-
dobju in da zgoraj opisanih področij ni poznal
osebno, sklepa Kahrstedt, da se je moral osloniti
v celoti na literaturo. Ta pa da je časovno dvoj-
na: starejša, nekako iz sredine 2. stoletja pred
Kr., ki jo reflektira v 7. knjigi, in mlajša iz
prve polovice 1. stoletja pred Kr., ki naj bi jo
dal za osnovo podatkom v 5. Navedbe za prostor,
ki ga obravnavamo, v 'mlajši' literaturi očitno

niso bile skladne z onimi v 'starejši', in ker jih
pisec ni umel uskladiti, jih je navedel raje dva-
krat. Vulić in Alföldi (gl. zgoraj str. 14) dvomita
v Kahrstedtovo analizo, ne dovolj utemeljeno. —
K prevedenemu Strabonovemu mestu prim. še
omenjeno Chrestomathio VII 48 (Müller, GGM
574): *Pod 6. stopinjo leži gora Alpīs, njen gorski
hrbet se skoraj v ravni črti razteza do Haima,
ki se neha pri Črnem morju. Imenujejo se vsaka
posebej takole: Alpīs, Okra, Karovanka, Albīs,
Bebia; to so ilirske gore. Makedonske so: Ber-
tiskos, Skardon, Orbelos, Rodope, Haimos; zad-
nji dve sta traški. Med tem gorskim hrbtom in
Donavo prebivajo tale plemena: Raiti, Vindeliki,
Noriki, zgornji in spodnji Panonci, Skordiski,
Dalmatai, zgornji in spodnji Mezijci, ki segajo
do otoka Peuke. Iliri, Makedonci in Tračani juž-
no od tega hrbta. — 5. Navedena plemena so
dokumentirana z viri, njih lokacija je okvirno
nesporna, seveda pa na kartah z malim merilom
manj z velikim pa bolj točna. Prim. P. Petru,
'Vzhodnoalpski Taurisci', *Arheološki vestnik*
19 (1968) 357 ss.; k Ambisantom J. Šašel v:
Živa antika 22 (1972) 140 ss. — 6. Izredno za-
nimiva karta *gradišč* na Slovenskem, ki jo
je pripravil Franc Truhlar in ki bo objavljena
v delu *Arheološka najdišča Slovenije* (ver-
jetno 1974), ponazarja večje in manjše pose-
litvene centre za halštatsko in latensko obdobje.
Poselitev je zelo gosta, če pomislimo, da gra-
dišča lahko enačimo z našimi vasmī, trgi in po-
samezno celo z mesti. Njihovo razporeditev dik-
tira geografska figuracija (npr. vzdolž dolin), pa
tudi gospodarske osnove, pogojene z zemljo. Kot
današnje vasi, tako so bila tudi gradišča pove-
zana s potmi in kolovozi. V sektorju Okre so
gradišča evidentno razporejena v smeren,
ki smo jih na osnovi Strabonovega besedila na-
kazali zgoraj.*

UNIFORME LJUBLJANSKIH MEŠČANSKIH KORPUSOV V 18. IN 19. STOLETJU

SERGEJ VRISER

K pisanju pričujoče razprave me je pobudila v prvi vrsti oljna slika Andreja Herrleina iz leta 1811, ki kaže člane uniformiranega meščanskega lovskega korpusa v Ljubljani. Slika je skupinski portret slikarjevih prijateljev, očitno pa je hotel Herrlein kar se da natančno ovekoveti tudi nošo tega korpusa. Iskanje sledov za to nošo me je vodilo k preučevanju ljubljanskih mestnih arhivalij, s tem pa sem se srečal s kar zajetnim gradivom o vseh ljubljanskih meščanskih korpusih v 18. in 19. stoletju. V tem gradivu so na nekaj mestih omenjene uniforme korpusov. Ponekod so to opisi oblačil, deloma pa je sestav uniform razbrati iz omemb v sejhnih zapisnikih, dekretih političnih oblasti, računih itd. Arhivska podoba o oblačilnem razvoju teh enot seveda ni sklenjena, skupaj z nekaterimi likovnimi dokumenti pa nam arhivsko gradivo vendarle omogoča dovolj plastičen kostumološki in kulturnozgodovinski prikaz iz preteklosti meščanske Ljubljane.

I. SPLOSNO O KORPUSIH

Zgodovina ljubljanskih meščanskih korpusov je na splošno precej šibko osvetljena, razmeroma malo vemo o korpusih v drugih krajih Slovenije. Pri poimenovanju teh korporacij se je v starejših omembah pogosto pojavljal pavšalni naziv »meščanska straža« ali »meščanska garda« (Bürgerwehr, Bürgergarde), pri čemer so imeli v mislih tako formacije pred letom 1848 kakor tudi tiste, ki so bile ustanovljene ob marčni revoluciji, torej narodno gardo. Res je, da so narodne garde v nekaterih krajih dejansko izšle iz predmarčnih meščanskih formacij, s tem da so slednje samo preimenovali in reorganizirali po notnih določilih, veljavnih za vse avstrijske dežele.

Za oborožene meščanske enote pred letom 1848 zasledimo različne nazive. Najpogosteje se imenujejo »meščanski korpus« (Bürgerkorps, Bürgerliches Korps), včasih tudi »meščanska divizija« (Bürgerdivision), pri čemer pa seveda ne smemo enačiti teh enot po obsegu z današnjimi vojaškimi divizijami. Pogosto naletimo pri manjših enotah tudi na izraz »strelska kompanija« (Schützenkompagnie).

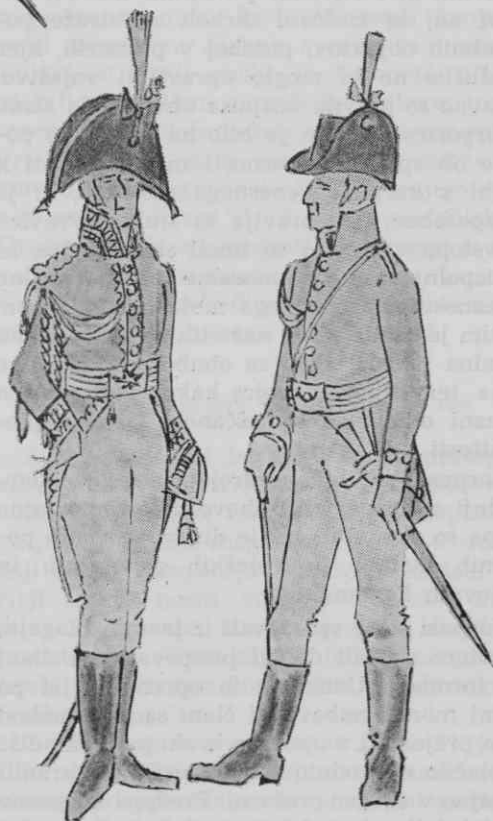
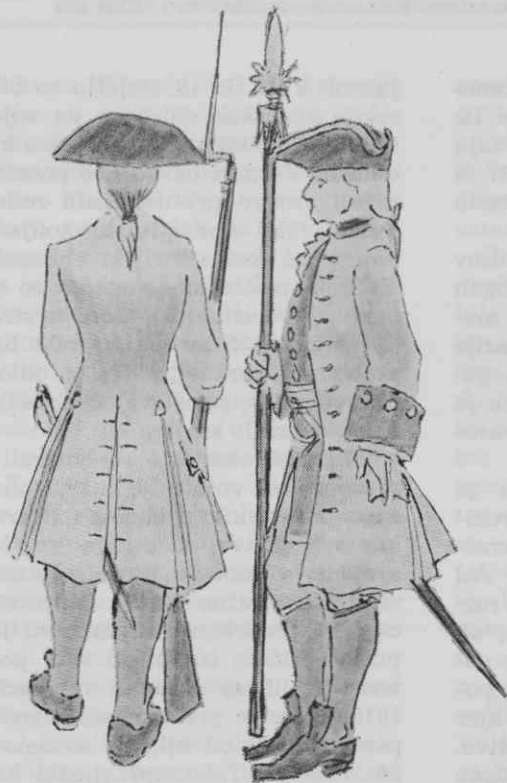
Kakor so bile te enote različne po izvoru, času nastanka in obsegu, tako so bili različni tudi njihovi nazivi in notranja grupacija. Najpogosteje je bilo kot korpus razumeti večjo

formacijo, nekaj bataljon, ki je bil razdeljen na kompanije. Nazivu »korpus« so ponekod dodajali še ustrezno specialnost npr. grenadirski, ostrostrelski, topniški, konjeniški itd. Od običajnih korporacij so se razlikovale tiste, ki so smele nositi v naslovu pridevek »privilegirani« korpus ali »privilegirana« kompanija. To so bile enote, katerih ustanovitev je bila dovoljena z najvišjega mesta, oziroma so bile celo formirane na cesarski ukaz.

Zgodovina meščanskih korpusov v Avstriji je obsežna, saj so nastali nekateri izmed njih že v 12. in 13. stoletju. Že takrat so bile to združbe meščanov, ki so se urili z orožjem. Ta spretnost jim je bila potrebna za obrambo mest; posebej je prišla meščanska bramba v poštev v času turških napadov na mesta. Poleg obrambnih namenov pa je rabila strelska sposobnost tudi za zabavo, lov in tekmovanja. V mnogih mestih so nastajala strelska združenja in društva (Schützengesellschaft, Schützenverein), ki so gojila streljanje samo kot šport in razvedrilo. Razume se, da so leta tesno sodelovala s strelskimi kompanijami in korpusi in da so bili mnogi člani strelskih združenj hkrati člani oboroženih mestnih formacij.

Iz podatkov o korpusih, objavljenih leta 1845, razberemo, da je bil najštevilnejši meščanski korpus na Dunaju. V tem času je štel kar dva polka pehote, konjeniško divizijo, bataljon grenadirjev, enoto ostrostrelcev, enoto topničarjev in kot posebnost še bataljon, v katerem so bili združeni dunajski likovni umetniki. Podobno kakor dunajski se je ponašal s tradicijo in razvejano organizacijo tudi korpus v Pragi. Meščanska bramba je bila ustanovljena že za Karla IV., v času švedskega obleganja Prage leta 1649 je štela 12 meščanskih kompanij, v prvi polovici 19. stoletja pa navajajo 3 korpuse, ostrostrelce, ki so bili združeni v pehoti in konjenici, grenadirje in privilegirani pehotni korpus. Zanimati nas utegneta korpusa v Gradcu in Celovcu. Graški se je razvil iz brambovskih formacij, ki jih omenjajo že v 13. stoletju, za Marije Terezije je imel Gradec grenadirsko in strelsko (fizilirsko) kompanijo. Temu korpusu sta se pridružila še lovski korpus v času Leopolda II. in konjeniški korpus. Ob obisku cesarice leta 1765 so formirali meščanski korpus tudi v Celovcu.

Tudi meščanske enote v nekaterih slovenskih krajih so slonele na tradiciji, tako npr.

Uniforme meščanskih korpusov. Zgoraj: najpogostejši kroj uniform korpusov v 1. pol. 18. stoletja. Spodaj: ljubljanski grenadirski korpus leta 1793 (skica po opisu). Sredina: ljubljanski lovski korpus pred letom 1809 (skica po sliki iz leta 1811) — S. Vrišer

strelski korpus v Mariboru, za katerega omenja G. R. Puff, da so ga razpustili konec 18. stoletja, nadalje konjeniški korpus v Ptujju s kontinuiteto od 17. stoletja do leta 1837 in ljubljanski meščanski korpusi, o katerih bomo spregovorili v nadaljevanju.

Enotnejša od izvora in sestava korpusov so bila osnovna določila o namenu in nalogah ter z njimi povezana službena pravila meščanskih formacij. V splošnem so te formacije prvotno rabile za spremstvo zemljiških gospodov in deželnih knezov, sčasoma pa se je njih funkcija preusmerila predvsem v varovanje mestnih interesov.

Organizacija meščanskih formacij se je opirala na splošno dolžnost mestnih prebivalcev, da branijo svoje mesto pred sovražnimi napadi, da vzdržujejo v mestu mir, red in varnost in da sodelujejo v paradi pri različnih slovesnostih, sprejemih, sprevodih, ob državnih in cerkvenih praznikih itd. Po potrebi naj bi meščani skrbeli za stražo pomembnih objektov, posebej v primerih, kjer te službe ne bi moglo opravljati vojaštvo. Čeravno so pravila korpusa obvezovala samo inkorporirane člane, je bilo na cesarjevo povelje ob splošni nevarnosti moč poklicati k službi v korpus slehernega meščana, ki je bil sposoben, da opravlja to službo. Pravico do vstopa v korpus so imeli sicer možje, ki so izpolnjevali vse moralne in materialne obveznosti zapriseženega meščana. K obveznostim je sodila poleg naštetih še medsebojna socialna pomoč, skrb za obubožane in bolne člane ter njihove svojce kakor tudi splošen humani odnos do someščanov, širjenje plemenitosti itd.

Korpusi so bili podrejeni magistratom. Slednji so usmerjali njihovo delo samostojno ali pa so prenašali nanje direktive višjih političnih instanc in vojaških generalnih in krajevnih komand.

Korpusi so se vzdrževali iz lastnih blagajn, v katere so bili dolžni prispevati vsi člani teh formacij. Uniforme in opremo so si po večini morali nabavljati člani sami, ponekod so jo prejeli v uporabo iz skupnih skladišč za plačilo odškodnine. Tudi orožje so hranili običajno v skupni orožarni. Predpisi korpusov so določali, ob kakšnih priložnostih je dopustno nositi uniforme in orožje. Kadar so nosili uniformo, so bili oficirji korpusov izenačeni z oficirji armade in so jih morali vojaški pozdravljati. Prav tako so morali izkazovati vojaški pozdrav zastavam uniformiranih meščanskih korpusov posamezniki in korakajoče vojaške enote.

Uniformiranje korpusov je potekalo vzporedno z razvojem enotnega oblačenja pri vo-

jaštvu. V 18. in 19. stoletju so bile te korporacije vsekakor oblečene po vojaški modi s tem, da so posnemale predvsem kroj vojaških oblačil. V izbiri barv so se ponekod dosledno držali vzorov pri ustreznih rodovih vojske. Tako je bil npr. ptujski konjeniški korpus adjustiran kot avstrijski chevaulegerji, grenadirske meščanske enote so po večini nosile medvedje kučme po vzoru avstrijske pehote in podobno. Sicer pa so bile barve oblačil svobodno odbrane; o tem so odločale mestne uprave same, upoštevaajoč oblačilno tradicijo v posameznih krajih.

Meščanski korpusi so odigrali pomembno vlogo v času vojn v 18. in 19. stoletju. Posebej za napoleonskih pohodov so zaradi pomanjkanja vojaštva, ki so ga vezale francoske armade, v mnogih mestih opravljale garnizijsko in stražno službo izključno te formacije. Po prenehanju sovražnosti je vrsta korpusov pričela izgubljati svoj pomen. Nekateri od njih so dočakali revolucionarno leto 1848, ko so se preformirali v narodno gardo, pomembnejši od njih pa so delovali celo do 20. stoletja. Tako npr. graški korpus, ki je leta 1914 odšel kot posebna marškompanija na rusko fronto.

Zgodovina meščanskih korpusov nam odpira tudi v slovenskih krajih in posebej v Ljubljani zanimiv, čeprav ozko specifičen vpogled v politično in kulturno življenje v minulih dveh stoletjih. Če se omejimo samo na njihov zunanji videz, na adjustiranje, saj je sodilo reprezentativno nastopanje v uniformah k poglavitnim dolžnostim teh enot, ugotovimo, da so pomenili korpusi tudi izredno slikovit element, brez katerega si ob svojem času ni bilo moč misliti pomembnejšega družabnega dogodka.

V naslednjem želim podati razvoj adjustiranja ljubljanskih meščanskih korpusov, kakor se nam zrcali iz pisanih virov in slikovnega gradiva, ki se nam je ohranilo iz 18. in 19. stoletja, za uvod pa bi navedel še nekaj starejših podatkov.

II. OBDOBJE PRED LETOM 1790

Podoba je, da smemo tudi v Ljubljani iskati zarodke poznejših korpusov v strelski družbi. P. Radics meni, da bi utegnili imeti v Ljubljani strelske oddelke in kompanije že v 15. stoletju. Vsekakor so že leta 1565 ljubljanski strelci naslovili na nadvojvodo Karla vlogo za ustanovitev strelskega društva. Tudi v poznejših letih pripovedujejo viri o dejavnosti strelcev. Tako je bilo v navadi, da so kot nagrado za streljanje prejeli od mestnega sveta sukno za hlače. Podatek iz leta 1569

govori o suknu za 12 parov hlač, za katerega naj tekmujejo po pisanem strelskem redu. Čeravno ta čas še ni poznal uniformiranja v poznejšem pomenu, bi bilo moč sklepati, da je šlo za enotno blago, ki naj bi ga uporabili pač za izdelavo svojih oblek. Iz tega bi sledilo, da so imeli strelci tedaj tudi že bolj ali manj enoten videz v oblačenju. Že leta 1540 omenjajo viri mestne muzikante, tako imenovane »stadthurnerje«, ki so trobili in piskali z mestnega stolpa, pozneje pa so korakali tudi pred meščansko kompanijo.

Valvasor omenja, da so bila v Ljubljani tri strelišča — plemiško, deželno stanovsko in meščansko. Kdor je bil sprejet v meščanski stan, se je moral polni dve leti vsako nedeljo vaditi v streljanju. V ta namen so plačevali posebnega učitelja poročnika. Plačo je prejemal tudi stotnik, za katerega so izvolili ponavadi zaslužnega upokojenega župana. Stotniku so stali ob strani 2 poročnika in 3 zastavniki, ki so načelovali 3 oddelkom meščanov (Burgerhauffen), opremljenih s puškami. Iz Valvasorjeve kronike pomembnejših ljubljanskih dogodkov razberemo, da so meščani (Burgerschaft) nastopili kot oborožena formacija ob različnih slovesnostih npr. v letih 1653, 1658, 1660 kar s 600 možmi in 2 zastavama in 1682.

Podatkov o oblačilih te straže ni. Bržkone pa se ne bi mnogo zmotili, če domnevamo, da je bila vsaj deloma uniformirana. Podobno kot v drugih krajih so utegnili biti enotno oblečeni oficirji, medtem ko so strelci nosili samo enake perjanice na klobukih.

Ljubljanski meščani so morali obvezno opravljati vsakoletni strelski »exercitium«. Razmere v zvezi s tem streljanjem pa v začetku 18. stoletja niso bile urejene, zato so se ljubitelji streljanja (»continuierende Liebhaber bürgerlicher Schützen«) obrnili na deželnega vicedoma s prošnjo, da bi delovanje strelcev in same strelske vaje (»Musqueton- und Flintenexercitio«) uredil s posebnim pravili. Z letom 1711 so stekle zadeve po novi poti. Strelci so bili odslej trdneje organizirani, imeli so svoj strelski red, ki je urejal obvezno streljanje za meščane, v strelski družbi pa so bili tudi številni ljubitelji streljanja, po večini plemiči in ugledni meščani (»Adelich und Civilkompagnie«), skupaj kar »25 dam in 71 kavalirjev«. Z ustanovitvijo tega združenja se začel v Ljubljani razvoj organiziranega strelskega življenja, ki se je odvijalo sicer v tesnem sodelovanju z meščanskimi korpusi, vendar v bistvu ločeno od njihovega razvoja.

Radics omenja za čas med 1719-90 meščansko kompanijo (Bürgerkompagnie), ki se je

posebej uveljavila v času šlezjskih vojn. Oficirji te kompanije so smeli nositi s cesarskim privoljenjem črno žolte portepéje. Leta 1790 je kresija kompaniji prepovedala javno nastopanje, vendar pa življenje te formacije ni zamrlo.

Člani strelskega združenja bržkone niso nosili uniform, po vsej verjetnosti so bila v rabi civilna oblačila lovskega kroja, kot jih zasledimo na nekaterih portretih tega časa. Morda pa smemo za omenjeno obdobje do 1790 že govoriti o enotnem oblačenju meščanske kompanije. Če se ozremo na uniforme sorodnih korporacij v drugih deželnih mestih, kakor nam jih kažejo upodobitve iz tega časa, si ni težko zamisliti, kakšne kroje so nosili v Ljubljani. Bil je to nedvomno vojaški kroj 18. stoletja, katerega sestavni deli so bili dokolenski suknjič (justaucorps) z gumbi, barvnimi obšivki in enakimi zavihki na rokavih, krajši telovnik, hlače dokolenke, nogavice in nizki čevlji. K temu kroju je sodil trirogeljni klobuk s primerno oznako. Vojaki so imeli puške in bajonete, oficirji so bili opremljeni z meči in bržkone tudi s spontonom, kot je to bilo v navadi pri vojski. Prav taka se nam predstavlja meščanska kompanija na grafikah, ki prikazujejo spreved cesarja Karla VI. ob njegovem obisku v Gradcu. Ne bi se spuščali v ugibanje o barvah ljubljanskih oblačil, v splošnem pa so po vojaškem vzorcu tudi meščanske enote nosile mnogo oblačilnih kosov v beli barvi.

III. OBDOBJE MED LETOMA 1790 IN 1809

Z devetdesetimi leti 18. stoletja nastopa v razvoju oboroženih meščanskih korpusov živahnije obdobje. Leta 1792 je v dopisu, ki ga pošilja kresija magistratu, govor o »tukajšnji lovski kompaniji«, katere meščanski oficirji smejo nositi vojaške oficirske znake samo ob nastopu kompanije pred deželnimi predstavniki. V nadaljevanju se srečujemo v Ljubljani z dvema korpusoma, s pehotnim in lovskim.

Z dekretom dvorne pisarne z dne 27. julija 1793 so dovolili v Ljubljani formiranje meščanskega pehotnega korpusa (Bürgerliches Infanterie Corps). Statut korpusa govori najprej o splošnih nalogah in dolžnostih njegovih članov, omenja subordinacijo, bogaboječnost, marljivost itd. V korpus morejo vstopiti samo »pravi« meščani ali meščanski sinovi. Pravila omenjajo »častivredno oblačilo bojavnika«, ki ga smejo nositi samo člani korpusa, zato naj bodo te časti vredni z izpolnjevanjem vseh dolžnosti. Uniformo je mogoče nositi samo na poziv komandanta za

vaje in parado, zlorabo nošenja pa je treba kaznovati. Korpus naj ima svoj prapor, ki ga hranijo na magistratu. Tudi orožje in usnjeno opremo varujejo v skupni komori, razen tiste, ki je v rokah članstva. Vselej je treba skrbeti, da bosta obleka in orožje čista.

Sledi izčrpen opis adjustiranja. Opremo prostaka je sestavljala modra suknena uniforma, suknjič z rdečimi našitki in podstavo, gladkimi rumenimi gumbi, nadalje rdeč, neobrobljen telovnik s prav tako gladkimi, vendar manjšimi gumbi, hlače, črne suknene gamaše in beli platneni škorenjski vložki (Stiefelmanschetten). Vojaki so nosili črne žimnate ovratnice z belim robom, trirogeljni klobuk s črno žolto pentljo, bel čop, pritrjen z gumbom in zanko. Lase so si spenjali v šop, povezan s črno svilo, kodrov niso smeli imeti.

Uniforma podoficirjev je bila enaka kot pri prostakih. Razlika je bila samo v tem, da so nosili prvi zlato obrobljene telovnike, k črno žoltim pentljam na klobukih pa črne čope. Tudi uniforma oficirjev je bila iz modrega sukna z rdečimi našitki in vojaškimi oficirskimi gumbi. Suknjič je imel nizek, stoječ ovratnik z dvema zlatima zankama in z zlato sponko »dragonarjem« na levi rami. Rdeči telovniki so bili obrobljeni z zlatom in pošiti z gumbi. Oficirji so nosili trde vojaške škornje, v njih bele vložke, ki so segali prek kolena, na črnih klobukih črno žolte svilene pentlje in črne čope, imeli so meče, pritrjene na bele pasove, na mečih svilene portepéje v zlato in modri barvi, po vojaški oficirski navadi pa so nosili še palico.

Člani korpusa prostaki so bili oboroženi s puškami in bajoneti; naboje so hranili v usnjeni beli kartuši, v katero je bil vtisnjen mestni grb. Poleg tega so imeli še sablje brez ročajev in portepéjev, prepasani so bili z belim pasom z rumeno sponko. Tudi vsa druga usnjena oprema je bila bela. Enako kakor prostaki so bili oboroženi podoficirji, le da so imele njihove sablje greben in modro rumen svilen portepé.

Takšna je bilo torej uniforma pehotnega korpusa leta 1793. Korpus, imenujejo ga sočasno tudi »meščanska divizija« (Bürger Division), je štel ob tem času 148 mož, ki so bili razdeljeni v štab in 2 kompaniji. Na čelu korpusa je bil major, njemu ob strani pa so stali nadporočnik, ki je bil obenem avditor, korpusni pater, poročnik, obenem računovodja, nadalje adjutant in zdravnik korpusa. V kompanijah najdemo 2 stotnika, 2 nadporočnika, 2 poročnika, 1 zastavnika, 2 narednika, 2 četovodja, 19 korporalov, drugo so bili prostaki. Komandant korpusa in major je bil Janez Baptist Jager, po poklicu trgovec, nadporoč-

nik-avditor je bil doktor prava, poročnik-računovodja knjigarar, adjutant gostilničar itd. Višje čine so zavzemali premožnejši meščani, prostaki so bili razni obrtniki in mali trgovci. Med člani korpusa najdemo imena številnih znanih Ljubljancev; ni nezanimivo, da je bil leta 1800 med oficirji korpusa kot stotnik trgovec Anton Primic, oče Prešernove oboževanke Julije, leta 1807 pa je bil korpusni pater Valentin Vodnik.

Iz arhivskega gradiva je razvidno, da se je tudi pehotni korpus potegoval za pravico do nošenja oficirskih častnih znakov — črno žoltih pentelj v klobukih in enakih portepéjev. Te barve so bile privilegij vojaštva, v meščanskih enotah pa so jih smeli nositi samo z dovoljenjem dvorne pisarne. Kot kaže, so si ta privilegij v lovskem korpusu deloma celo pridobili. Prišlo je do daljšega spora, ki se je končal s kresijskim dekretom 23. januarja 1795, ki pravi, da naj magistrat sporoči pehotnemu in lovskemu korpusu: njihovi člani ne smejo nositi cesarskih barv, dopustni so sicer znaki v zlato, vendar morajo biti pomešani še z drugo barvo.

Manj vemo v tem času o adjustiranju in sestavu lovskega korpusa. Oprijemljivejši podatek je šele iz leta 1795, ko so natisnili pravila »na novo postavljenega meščanskega lovskega korpusa«. Verjetno je bil ta korpus naslednik že leta 1792 omenjene lovske kompanije, ki so jo reorganizirali in spopolnili »po odločitvi vrste meščanov in z najvišjim dovoljenjem«. Reglement lovskega korpusa je po vsebini podoben statutu pehotnega korpusa. Člani naj se izkazujejo z dobrimi deli, plemenitostjo, spoštljivim odnosom do oblasti, skrbijo za sočlane itd. Nezaželeni so tisti, ki bi kazili enoto s slabim obnašanjem. Pravila govori o paradah ob dovoljenih dnevih, obvezno morajo člani korpusa nastopiti za Rešnje telo, za te namene pa je treba skrbeti tudi za primerno sestavljeno godbo. Mestu da je taka godba potrebna, zato naj člani poskrbijo za glasbeno šolanje svojih sinov.

Pravila navajajo, da sme korpus z »najvišjim dovoljenjem« nastopiti na dan parade s častnimi znaki v zlato in zeleni barvi. Uniforma naj bo vselej čista in popolna, nositi jo smejo samo ob paradah, zato naj ne pride nikomur na misel, da bi jo nosil ob drugih priložnostih. Kartuše, pentlje in čope sprejemajo člani od korpusa in morajo vse to, če bi izstopili, korpusu tudi vrniti.

Lovski korpus je vodil poseben odbor, v katerem so bili oficirji, nadlovci, 2 podlovca in 4 prostaki. Štab je bil sestavljen podobno kot pri pehotnem korpusu, v njem so bili poleg komandanta korpusni pater, zdravnik

in računovodja. Čini so bili naslednji: stotnik, nadporočnik, poročnik, zastavnik (Fähnrich), kadet (Fähnnekadet), nadlovec, vodnik (Führer), podlovec in prostak. Lovski korpus je vrsto let vodil kot komandant in major (po starem poimenovanju so majorju rekli tudi »obristvahtmajster«) trgovec Valentin Dreö (Dreu), sestav korpusa pa je bil po poklicih članov podoben kot pri pehotni enoti.

Žal manjka v pravih opis uniformiranja lovskega korpusa. Po skopih navedbah častnih znakov v zlati in zeleni barvi, nadalje po navedbi pentelj, čopov in kartuš bi mogli sklepati na določeno sorodnost z uniformami pehotnega korpusa. Obema formacijama je nedvomno rabila za zgled vojaška noša t. dobe tj. devetdesetih let 18. stoletja: visoki, že v dvorogeljnik prehajajoči trirogeljnik z ustrežno dekoracijo, pentljami, sponkami in čopi, daljši suknjič, ki je bil spredaj precej razpet, v bistvu že model zgodnjega fraka z ozkimi rokavi, krajši telovnik, ozke dokolenske hlače itd. Bržkone je bila barva lovskih suknjičev zelena. Tako so se nosile vojaške lovske enote, a tudi večina meščanskih strelskih oziroma lovskih korporacij. V zelenih uniformah bomo srečali ljubljanske lovce tudi v začetku 19. stoletja.

Uniforme ljubljanskega lovskega korpusa pred letom 1809 (slika A. Herrleina iz leta 1811) v Mestnem muzeju v Ljubljani

Šematizem iz leta 1799 navaja, da je imel lovski korpus 2 kompaniji in 160 mož, pehotni korpus pa 2 kompaniji in 154 mož. Leta 1807 lahko naštejemo 144 lovcev in 137 pešcev, oba korpusa pa imata v tem času tudi vsak svojo godbo. Lovsko kapelo je sestavljalo 6 klarinetistov, 2 pihalca na rog, 2 fagotista, 1 pozavnist, 1 serpentist in 5 trobentačev, grenadirski korpus pa je štela 10 oboistov, imeli pa so še 4 četne bobnarje.

Tudi po nalogah in pravicah sta se zdeli obe formaciji v tem času precej izravnani. V obdobju do francoske zasedbe leta 1809 sta opravljali vrsto pomembnih nalog. Predvsem sta korpusa v odsotnosti vojaštva izmenično opravljala v mestu stražarsko službo. Pri tem je seveda prihajalo tudi do sporov glede pristojnosti obeh enot in do vprašanja, kdo naj bo mestni komandant. Leta 1805 so morali npr. odrediti vrstni red korpusov pri procesijah. Sklenjeno je bilo, da koraka lovski korpus v sprevedu pred najsvetejšim, pehotni naj ga spremlja ob strani. V arhivu najdemo podatke o udeležbi korpusov pri različnih prireditvah in slovesnostih. Leta 1807 je pozval Andrej Herrlein, slikar in predstojnik strelske družbe, oba korpusa, da bi sodelovala pri slovesnosti na strelišču ob odkritju slike nadvojvode Janeza. Meščanski formaciji sta istega leta nastopili tudi pri ustoličenju novega ljubljanskega škofa in pri drugih družabnih dogodkih. Leta 1808 bomo, da naj se vsi oficirji pehotnega korpusa v uniformah udeležijo plesa v redutni dvorani. Leta 1806, po drugem odhodu Francozov, je župan izrekel zahvalo obema enotama za vestno opravljanje službe v času, ko je bilo odsotno vojaštvo. Posebna zahvala je veljala Janezu Baptistu Jagru, komandantu grenadirskega korpusa, ki je opravljal tudi službo mestnega komandanta in s tem poveljnika vse meščanske milice. Leta 1808, ko je Jager prejel cesarsko odlikovanje, sta se oba korpusa odločila, da poverita Jagru še nadalje skupno poveljstvo, s tem da ohranita vsak svojo interno službo. Z vidika adjustiranja je nedvomno zanimivo, da je smel komandant obeh enot nastopati pri skupnih paradah bodisi v grenadirski bodisi v lovski uniformi.

Za razvoj uniformiranja korpusov v obdobju do leta 1809 si moremo pomagati deloma z dokumenti, deloma s slikovnim gradivom. Leta 1808 omenjajo akti novo uniformiranje pehotnega korpusa, ki ga sedaj vse pogosteje imenujejo »grenadirski korpus«, oziroma »grenadirski divizija«. Sestavni del nove grenadirske uniforme so bile bele hlače in beli telovniki, tudi škornji. Z okrožnico je

Oficir ljubljanskega meščanskega korpusa po letu 1813
(v Mestnem muzeju v Ljubljani)

vodstvo te enote želelo zvedeti, ali si bodo člani nabavili te oblačilne kose pri diviziji. Nadalje je iz ohranjenih spisov razvidno, da si je korpus omislil nove grenadirske kape oziroma kučme po vzorcu graškega korpusa. Leta 1800 so se v tej zadevi obrnili na pehotno generalno poveljstvo s prošnjo, da bi smeli s temi kapami nastopiti na Rešnje telo. Nekaj teh pokrival je izdelal ljubljanski krznar Gregor Županc. Očitno pa novih uniform ni bilo moč nabaviti naenkrat, saj zasledimo račune za grenadirska pokrivala vse do leta 1808. Nadalje je bilo treba nabaviti za ta pokrivala medeninaste embleme, grenadirske znake v obliki granate za nabojnjake, kokarde, rozete, epolete, pasove s sponkami, portepéje, perjanice itd. Za grenadirska pokrivala se je korpus leta 1808 obrnil ponovno na vojaško oblast. Iz vojaškega poveljstva za Kranjsko in Furlanijo pa so prejeli odgovor, da jim zaprosenih 12 grenadirskih kap, ki naj bi jih dobili pri mariborski monturni komisiji, ne morejo preskrbeti, ker je zaloga tako pičla in nimajo dovolj kap niti za potrebe linijskih čet.

Grenadirski korpus je nastopal daljši čas v klobukih in kučmah. Po sklepu seje leta

1801 naj bi moštvo nosilo pri pogrebih članov z nižjimi čini, tj. od narednika navzdol, še trirogeljnike s pentljami, rumenimi gumbi in sponkami. Na isti seji pa so govorili tudi o grenadirskih kapah, ki jih je treba po uporabi oddajati v korpusno orožarno. Trirogeljniki so bili torej še relikv starih opreme, ki so jo nosili za manj pomembne priložnosti, novo opremo pa so si nabavljali le postopoma. Tudi k novim uniformam so nosili klobuke, a bržkone samo oficirji. Leta 1808 je pozval komandant korpusa k sebi vse oficirje zaradi obiska komandirajočega generala. Za zbor so morali nastopiti v uniformah s klobuki. Gotovo so bili to že dvorogeljniki, kot jih sočasno srečujemo v armadi in tudi pri ljubljanskem lovskega korpusu. O nadrobnostih grenadirske uniforme nas poučuje še neki dopis iz leta 1808, in sicer poročilo o konfliktu med poveljnikom korpusa stotnikom Alborghettijem in zastavnikom Michlom. Tam je omenjeno, da je poveljnik strgal zastavniku z ramen epolete in da je slednji nosil klobuk, sabljo in palico.

Če sklenemo, lahko ugotovimo, da je bil sestavni del nove grenadirske uniforme nedvomno frak temnejše, morda še vedno modre barve, kot so jo nosili ljubljanski grenadirji dotlej. O temnejši barvi je moč sklepati po že omenjenem dopisu, ki govori o novih, belih hlačah in telovnikih. Pokrivala grenadirjev so bile kučme in dvorogeljniki, distinkcije so nosili na ramenih. V rabi so bili škornji, za moštvo morda še gamaše. Oborožitev je bila bržkone še ista kot ob formiranju korpusa leta 1793.

O uniformah ljubljanskega lovskega korpusa v času pred 1809 nimamo arhivskih podatkov. Na pomoč pa nam priskočita dve podobi, ki ju je naslikal Andrej Herrlein leta 1811. Prva podoba nam kaže 4 člane korpusa in je danes v posesti Mestnega muzeja v Ljubljani, druga je portret poveljnika korpusa in obristvahtmajstra Valentina Drea. To podobo poznamo samo po slabo ohranjeni fotografiji in nam ni znano, kje se danes hrani. Kakor je slikar zapisal na hrbtni strani prve podobe, je le-ta spomin na njegove prijatelje (Herrlein je bil sam član lovskega korpusa), hkrati pa tudi spomin na ta korpus, »ki so ga 24 let družile vezi prijateljstva«. Slika je nastala v času francoske zasedbe in je bila torej v resnici le še spomin na nekdanji lovski korpus. Kot sem že omenil, je Herrlein ovekovečil uniforme korpusa kar se da natančno, zato jih lahko po slikah tudi opišemo do nadrobnosti.

Trije upodobljenci so v uniformi oficirjev, četrti je podoficir ali podlovec. Sestavni del

oficirske uniforme so bili temno zeleni fraki s škrici do kolen in z zlatimi gumbi, nadalje ozke bele hlače in nizki črni škornji. Komandant korpusa je imel z zlato vezeno okrašen ovratnik, izvezeni so bili tudi robovi fraka in zavihki na rokavih. Oficirji so nosili zlate epolete, na levi rami pletenico z naramnimi vrvicami (Axelbänder, Fangschnüren), visečimi do bokov, na desni rami prav tako vezene epolete z resami ali brez njih. Značilni so bili široki črno žolti pasovi s kovinsko sponko, okrašeno z dvoglavim avstrijskim orlom. Pokrivala oficirjev so bili črni dvorogeljniki, obšiti s svilenim trakom in z zlatimi čopki na prelomu krajev. Na levi strani klobuka je bila pritrjena črna pentlja z zlato sponko, za katero je bil zataknen bel žimnat čop. Kapelnik je nosil klobuk z zlato obrobo. Oficirji so imeli sablje z zlatimi portepéji.

Kakor lahko sklepamo po sliki, so bili suknjiči podoficirjev in bržkone tudi moštva fraki s kratkimi škrici in srebrnimi gumbi. K tem so nosili bele hlače in škornje. Tudi našitki so bili srebrni oziroma beli, enako naramne vrvce. Podlovec na naši sliki je prepasan z belo zelenim pasom, ki ima sponko z lovskim rogom. Po pasu, ki ga nosi prek ramen, bi mogli sklepati na bandelier s karšu.

Pokrivalo podoficirjev in prostakov je bil klobuk z zavihanimi kraji. Zavihnek na levi strani je bil višji, na njem pa je bil pritrjen bel žimnat čop. Podoficir na sliki je oborožen z lovskim nožem, moštvo je k puškam verjetno nosilo bajonete. Omeniti velja še hrastovo listje, ki ga imajo upodobljenci zataknenega za klobuki, kakor je to nosilo vojaštvo ob slovesnih priložnostih.

Po Herrleinovi podobi bi mogli soditi, da so bile uniforme lovskega korpusa deloma podobne vojaškimi, tako npr. klobuki z zavihanimi kraji, ki so jih v tem času nosili v različnih rodovih avstrijske vojske. Vrsta nadržnosti, kot so epolete z naramnimi vrvicami, z zlato obšiti fraki, široke ešarpe s sponko, pa niso bile v rabi v avstrijski vojski in so jih Ljubljanci posneli po drugih vzorih. Izvezene suknje vsekakor najmočneje spominjajo na francoske uniforme, medtem ko so nosili spletene epolete z vrvicami v pruski armadi.

Ko so leta 1808 zaradi obrambnih potreb pričeli formirati po avstrijskih deželah deželno brambo, naletimo tudi v arhivu ljubljanskih meščanskih korpusov na sklep, naj bi se na naših tleh formirali lovski brambovski bataljoni in rezervne divizije. Kakor znano, je moralo vsako okrožje poskrbeti za določeno

število teh bataljonov. Korpusa sta tedaj z okrožnico pozvala svoje člane, naj se izrečejo, če bi bili voljni služiti v teh enotah ali pa bi to akcijo raje podprli samo z denarjem. Cearski patent o deželni brambi je sicer zajemal za to službo vse sposobne moške od 18. do 45. leta starosti, ki niso služili v armadi, in tudi tiste od 45. do 60. leta, ki naj bi opravljali stražarsko in vozarsko službo, ta obveznost pa poleg nekaterih drugih stanov ni zajela meščanov, obrtnikov in trgovcev. Člani korpusov, izključno meščani in ljudje iz omenjenih poklicev, so se torej mogli svobodno izrekati za brambovsko službo ali proti njej. Pač pa so morali vstopati v brambovske enote nemeščani, rokodelci in trgovski pomočniki, tudi dijaki, dninarji in siromašnejši kmetje.

J. Mal omenja v Zgodovini slovenskega naroda uniforme teh enot v naših krajih. Brambovci so nosili temno zelene suknjiče in sivkaste hlače. Po deželah so se razlikovali v barvi ovratnikov in obšivkov: barva Kranjcev je bila za oficirje svetlo višnjava, za moštvo modra, za Štajerce bela, za Korošce in Tržačane rdeča. Brambovci so imeli klobuke z visoko zavihanimi kraji po vzorcu vojske, na njih medeninaste ščitke, kokarde, ponekod tudi perjanice ali čope. Po ohranjeni grafiki, ki nam kaže kranjske in goriške brambovce, lahko presodimo, da so oficirji nosili tudi dvorogeljnike. Seveda pa uniformiranje brambovcev niso mogli izpeljati tako dosledno kot v armadi in je večina pripadnikov teh enot nosila kot skupni znak samo brambovski klobuk z volneno kokardo in razpoznavno barvo na ovratniku.

Člani korpusov, ki so vstopili med brambovce, so torej zamenjali korpusne uniforme za brambovske. Sklepati smemo, da je bilo moč suknjiče lovskega korpusa, ki so bili temno zeleni, zlahka predelati po določilih za nove enote. Poleg brambovstva pa sta vsekakor delovala do ponovnega prihoda Francozov tudi še oba ljubljanska meščanska korpusa.

Leto 1809 pomeni konec obeh meščanskih korporacij, razpustili so ju 22. maja tega leta. Iz ohranjenega potrdila, ki so ga izstavili 20. julija 1809 Francozi, vidimo, da so le-ti razorožili ostanek obeh korpusov ali kot je zapisano »le corps de Bourgeois de la ville« in mu odvzeli oborožitev — 132 pušk in večje število bajonetov. S tem dejanjem so za vrsto let izginile v javnosti tudi meščanske uniforme, ki se jih je Andrej Herrlein leta 1811 otožno spomnil s sliko in besedo.

IV. OBDOBJE PO LETU 1813

Nova pobuda za organiziranje korpusov vznikne šele po francoski zasedbi. V decembru leta 1813 zasledimo v arhivu nekdanjih korpusov poziv intendature za Kranjsko, ki nalaga županu (imenuje ga še »Herr Maire«), naj ponovno organizira meščanske straže, kakršne so že drugod po Avstriji. Potreba po njih da je velika, ker je vojaštvo odšlo na bojišča. Župan se je v isti zadevi obrnil na komandante nekdanjih korpusov, le-ti pa so pozvali k formiranju nove straže (Bürgerwache) svoje nekdanje oficirje. Zdi se, da te naloge ni bilo moč povsem gladko izpeljati. Bržkone so se v Ljubljani zgledovali po drugih avstrijskih mestih. To bi sodili tudi po okrožnici notranjeavstrijskega gubernija od januarja 1814, ki našteva dolžnosti v zvezi z organiziranjem civilne stražne službe (Civilwachdienstleistung) v pomirju mesta Gradca. Tamkajšnji meščani so bili dolžni vpeljati tako službo, kakor že poprej pa so bili od nje oproščeni duhovniki, plemiči, vojaške osebe, stanovski in magistratni uradniki, advokati, zdravniki, padarji, učno osebje, umetniki, apotekarji, dimnikarji, stanovski topničarji(!), možje nad 60 let in mladoletniki.

Tudi spomladi leta 1815 vprašanje civilne stražne službe v Ljubljani še vedno ni bilo rešeno. Predvsem ni bilo na voljo orožja, ki so ga leta 1809 meščanom odvzeli Francozi (spisi omenjajo 150 lahkih mušket in prav toliko sabelj) in je bilo v tem času shranjeno v arzenalu v Trstu. Vendar so se v aprilu le pokazali obrisi novega korpusa. Nekdanjemu adjutantu grenadirskega korpusa Francu Portiju se je posrečilo zbrati 30 uniformiranih meščanov in 4 meščanske oficirje, ki so pričeli opravljati stražno službo. Komando nad njimi je prevzel bivši nadporočnik grenadirskega korpusa trgovec Simon Pesjak. Sklenili so, da naj bi v bodoče imeli v Ljubljani samo en meščanski korpus z vsaj 120 možmi in ustreznim starešinskim kadrom. Stroške za uniformiranje naj bi nosili deloma člani sami, manj premožnim pa bi pomagala občina. Okrožni urad je pozdravil pobudo mesta, odklonil pa je denarno pomoč pri oblačenju nove formacije. Opozoril je občino, da mora vložiti formalno prošnjo za ustanovitev korpusa, prošnji naj priloži seznam oseb in tudi natančen opis uniforme s skico uniformiranega moža.

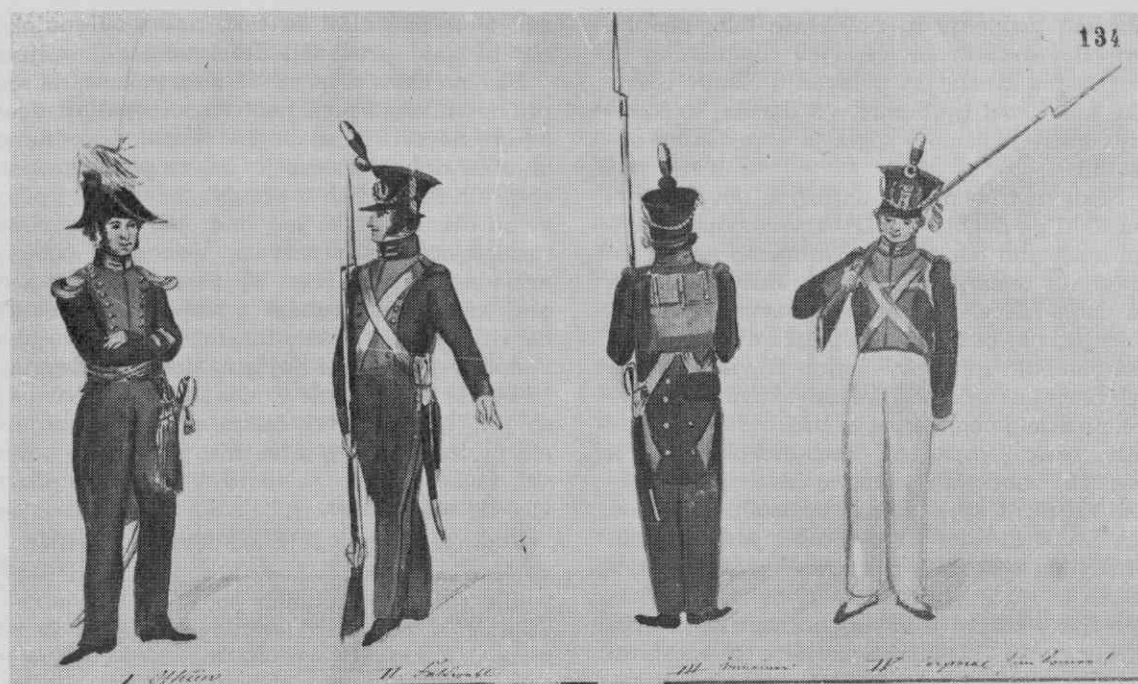
Dokumentacija o delovanju meščanske formacije po letu 1813 je precej skromnejša od prejšnje. Iz aktov je razbrati, da se je po eni strani vsekakor kazala potreba po ponovni ustanovitvi take formacije in da so jo pripo-

ročali celo z višjih forumov. Po drugi strani pa zanjo le ni bilo tolikšnega zanimanja kot pred letom 1809. Sama oblast je formiranje zavirala še s pomisleki o vrnitvi orožja in z administrativnimi pogoji okoli ustanovitve itd.

V aprilu 1816 so za stotnika novega meščanskega korpusa predlagali Antona Černjaka, obenem so spročili tudi, kakšen naj bi bil sestav korpusnega štaba. Na prvem mestu omenjajo stotnika avditorja, potem kapitana (Capitain), nadporočnika, blagajnika, inšpektorja ekonomije, poročnika in zastavnika. Že nekaj mesecev pozneje, v avgustu istega leta pa beremo sporočilo kresije občini, da naj z organiziranjem korpusa še počakajo, dokler ne bodo izdelana temeljna pravila za korpusse po vsej monarhiji. Nekaj let se je tudi vlekla pravda okoli zaprosenih pušk, korpus jih je dobil šele v marcu 1817. Prav te puške, šlo je za 200 komadov, ki so jih po cesarskem odloku dobili v dar, pa so že dve leti pozneje pričeli oddajati na prošnjo policijske direkcije novemu policijskemu moštvu, ki je odlej opravljalo v mestu stražno službo.

Videti je, da se v tem času niso skrčile samo kompetence korpusa, ampak, da je pričela popuščati tudi disciplina članov. To se je nazorno pokazalo ob prihodu ruskega velikega kneza Mihaela v maju 1819, ko se od 96 registriranih članov korpusa kar 51 ni udeležilo parade, prirejene v knezovo čast. V poročilu magistratu ugotavlja vodstvo korpusa, da je krivda za tak odnos v pomanjkljivosti pravil in same organizacije, zato naj bi do sestave novih pravil opustili vse parade. V naslednjih letih nam arhivski viri vse manj poročajo o ljubljanskem korpusu. V osnutku za novi korpus v letu 1833 je omenjeno, da se »v letu 1816 ustanovljeni meščanski korpus ni dolgo ohranil«. Po Radicsu so korpus razpustili leta 1820. Neki akt iz leta 1823, eden zadnjih iz arhiva korpusa, omenja H. J. Hojnika kot predstojnika nekdanjega meščanskega korpusa (»als Vorsteher des ehem. Bürger Corps«).

O adjustiranju korpusa med leti 1813—33 vemo bore malo. Uniformiranci, ki jih je leta 1815 zbral za stražarsko službo Franc Porti, so bržkone uporabili še stare uniforme iz dobe pred francosko zasedbo. Vsekakor pa so korpus kmalu zatem na novo oblekli. Leta 1833 omenjajo, da je bila enota leta 1816 primerno adjustirana (»das trefflich adjustierte neue Bürger Corps«), skice teh uniform žal ni. Vendar se mi zdi, da bi se dala ta vrzel zapolniti z oljnato sliko, ki predstavlja neznanega oficirja, danes v Mestnem muzeju v Ljubljani. Slika je doprsni portret moža sred-

134

Osnutek za uniforme ljubljanskega meščanskega korpusa leta 1833 (po sočasni barvni skici v Mestnem arhivu Ljubljana)

njih let v temno zelenem fraku z rdečim ovratnikom in zlatimi gumbi. Mož je prepašan s črno žolto oficirsko ešarpo. Da ne gre za oficirja avstrijske vojske, se prepričamo po tem, ker nosi epolete, na desni strani epolete z resami, na levi pletenico z naramnimi vrvicami, ki mu visijo ob levi roki in so pritrjene na gumb suknjiča. Avstrijska vojska — z izjemo ulancev — v tem obdobju in tudi pozneje ni nosila epolet. Glede na barvo suknjiča in tudi na tip naramnih vrvic po pruskem vzorcu, ki smo jih že spoznali na Herrleinovi podobi, bi se nam zdelo verjetno, da predstavlja slika oficirja meščanskega korpusa iz omenjenega obdobja.

Vse do leta 1833 v arhivski zapuščini ni sledov o dejavnosti korpusov. Šele tega leta v oktobru so se v Ljubljani ponovno lotili njihovega oživljanja. O tem nas poučuje načrt (Plan zur Errichtung eines uniformierten Bürger Corps in Laibach 1833), ki pravi, da imajo po vseh deželnih mestih monarhije in celo v večini manjših mest v Avstriji, na Češkem in drugod uniformirane meščanske garde. Le-te da nastopajo ob potovanjih cesarja, v Pragi so nastopili celo različni rodovi teh gard. Nadalje je rečeno v osnutku, da je Ljubljana pred leti že imela dva korpusa, ki sta bila mestu v okras, njuno delovanje pa je pretrgala sovražna invazija. Tudi leta 1816 ustanovljeni korpus se ni obnesel. Po letu 1816 je število prebivalstva in mladih, za voj-

sko sposobnih ljudi v Ljubljani precej naraslo. Mnogi od teh bi radi služili v korpusu, vendar nimajo denarja za imatrikulacijo. Zato naj bi se s predlogom za ustanovitev korpusa počakalo, dokler bi si zadostno število meščanov moglo kupiti meščansko pravico. Šele potem bi bilo namreč smiselno uniformiranje takega korpusa.

V nadaljevanju omenja osnutek pogoje, pod katerimi naj bi sprejemali člane v korpus (plačevanje imatrikulacije in meščanskih taks, meščanska diploma). Za začetek naj bi podpirali uniformiranje tistih članov, ki nimajo denarja za nabavo oblačil. Za korpus je treba izbrati ustrezno novo ime. Enota naj bi imela v prvem pozivu 60 mož brez činov. Pri formiranju kompanij pa bi bilo v vsaki od njih po 13 starešin in to 1 stotnik kot komandant, 1 kapitan, 1 nadporočnik, poročnik, 1 zastavnik, 2 narednika ali stražmojstra in 6 podoficirjev. Pri vsaki kompaniji naj bi bila tudi po dva tamburja, pri drugi kompaniji še 6 do 8 godbenikov. Kolikor bi se število korpusa povečalo na 4 kompanije, bi enota potrebovala za poveljnika 1 štabnega oficirja-majorja in 1 adjutanta. Za starešine naj bi izbrali šolane in častivredne meščane, ki bi jih predlagal magistrat, njihovo izvolitev pa naj bi opravili pred vsem korpusom z večino glasov. Osnutek še dodaja, da naj korpus, dokler ni njegov sestav kompleten, nastopa le v špalirju pri procesijah ob veliko-

nočnem vstajenju in za Rešnje telo, nadalje pri slovesnostih za cesarjev rojstni dan in kot častna straža pri potovanju članov cesarske hiše skozi Ljubljano, vendar naj to funkcijo opravlja samo v soglasju z vojaškimi oblastmi.

Sledi nadroben opis uniforme novega korpusa, ki ga dopolnjuje še barvna skica s štirimi inačicami teh oblačil. Uniformo naj bi sestavljala temno zelen frak s škrici do kolen in dolge hlače, srebrno sive barve. Prsni del sukniča naj bi bil rdeč in pošit z dvema vrstama rumenih gumbov s četno številko. Osnutek omenja rdeče našitke na rokavih in obšivke, po skici je enake barve tudi ovratnik, prav tako ozek lampas na hlačah. Poleti naj bi prostaki zamenjali suknene hlače za platnene. Vsi člani korpusa naj bi nosili na rokavnih zavihkih ozko zlato obrobo, podoficirji in oficirji pa tudi zlate pasice na ovratnikih. Besedilo in skica osnutka sta si nekoliko v nasprotju: v tekstu je omenjeno, da nosi moštvo medeninaste luskinaste epotele z mestnim grbom, po skici naj bi bili to samo rdeči našitki s svitki na rokavih. Pač pa je videti, da naj bi bile omenjene oblike oficirske epotele. Prostaki bi bili opremljeni s puškami, bajoneti in kratkimi ukrivljenimi sabljami, nadalje z nabojnjačo in lahkim telečnjakom. Vse to bi nosili na belem usnjenem jermenu, na sablji tudi rumen portepé.

Oficirske uniforme naj bi bile iz boljšega sukna, našitki na ovratnikih iz »pravega« zлата, zлата, pomešana s črno barvo, naj bi bila tudi ešarpa po vojaškem vzorcu. Ukrivljene sablje v svetlih nožnicah bi bile okrašene z zlatimi, prav tako vojaškimi portepéji. Pokrivala za prostake in podoficirje naj bi bile čaké iz pološčenega usnja, na njih pa bi bil medeninast mestni grb v lovorovem vencu, črno žolta kokarda, belo zelen volnen čop in enake ali povsem zelene vrvice s spletenim obeskom. Pokrivalo oficirjev naj bi bil dvo-rogljnik, ki bi ga krasila bela in zelena vi-seča perjanica.

Ob koncu poglavja o uniformiranju pripominja pisec osnutka, da bi bila za hlače prikladnejša sleherna druga barva samo ne bela, prav tako se tudi ne bi odločili za visoke škornje, ki so bil dragi in so se jim ljudje posmehovali. Tudi čake da so cenejše in lažje od nekdanjih šlemov, v mislih imajo verjetno šleme, kakršne so nosili v začetku stoletja v avstrijski vojski. Novi strelski oziroma lovski korpus naj bi spominjal na nekdanjo slavno enoto v Ljubljani. Vsekakor bi bilo primerno sestaviti posebno komisijo strokovnjakov za uniforme, v kateri bi bili upokojeni oficirji, vojaški krojači, pa tudi meščani, ki bi poka-

zali okus in smisel za tako nalogo. Osnutek naj bi nato predložili deželnemu guberniju.

Barvna skica iz leta 1833 nam pokaže, da so pri novih uniformah nameravali vpeljati nekatere novosti, ki so bile v skladu z modnim okusom dobe, deloma je šlo za posnetke po sočasnih uniformah v armadi, deloma za vplive od drugod. Tako je cilindrično, proti vrhu razširjajoče se pokrivalo ustrezalo obliki armadne pehotne čake. Vojaški je bil slej ko prej kroj fraka, vendar v vojski niso nosili barvitih prsnih delov, luskinastih epolet itd. Podobne posebnosti najdemo tudi pri drugih meščanskih korpusih v monarhiji, skupni pa so jim bili oficirski častni znaki, kokarde, ešarpe in emblemi, ki so bili povzeti po vojski, kolikor je šlo za enote, ki so imele pravico do teh znakov.

V sklepnem poglavju osnutka je omenjeno vojaško urjenje članov korpusa. Le-ti naj vadijo sprva v skupinah po 10 mož na strelišču ali v redutni dvorani, pozneje pa že v sestavu kompanij oziroma divizije. Vaje naj ponavljajo nekajkrat v letu razen pozimi in to pod vodstvom bivših oficirjev domačega polka. Tako bi korpus dosegel vojaški videz in tudi okretnost. Kakor nekoč lovski korpus naj tudi nova korporacija deluje v dobro so-meščanov in naj se ne razide po naključju. Kolikor pa sploh ne bi prišlo do predložitve tega osnutka, ga je treba razveljaviti in uničiti.

Osnutek iz leta 1833 je zadnji dokument, ki nam pripoveduje o adjustiranju ljubljanskih meščanskih enot, hkrati je tudi po datumu zadnji v fasciklu o zgodovini korpusov. Iz tega gradiva tudi ne izvemo, ali so korpus tedaj obnovili ali je ostalo samo pri osnutku. V šematizmi ljubljanskega gubernija v obdobju med dvajsetimi in štiridesetimi leti vsekakor ni omenjen kak nov korpus, medtem ko šematizmi pred letom 1809 poimenočno navajajo moštvi obeh ljubljanskih enot, lovske in grenadirske. V doslej pregledani dokumentaciji ugotovimo po letu 1833 torej vrzel, ki se končuje šele s formiranjem narodne garde, za katero so bila glede uniformiranja enotna pravila, veljavna za vso Avstrijo. Te uniforme in njene različice na Slovenskem sem obdelal v posebni razpravi in jih zato na tem mestu ne bom opisoval. Vsekakor so oblekli narodne gardiste v Ljubljani v uniforme, ukrojene po enotnih predpisih, in niso nosili morebitnih uniform nekdanjih meščanskih korpusov, kot se je to zgodilo v mnogih krajih ob začetku revolucionarnega obdobja 1848/49.

Čas po ukinitvi narodne garde nam ne spregovori več o meščanskih uniformah. S cesar-

jevim patentom leta 1851 so narodno gardo razpustili, za meščanske in strelske korpuse ali, kot je zapisano v slovenskem prevodu patenta, »mestnjanska in strelska kardela« pa so določili strožje pogoje. Še naprej so smele delovati tiste enote, ki so imele za to posebno privoljenje, še te pa so morale predložiti svoje statute v revizijo. Cesar si je nadalje pridržal pravico presoditi, katere od začasno ukinjenih korpusov kaže obnoviti in v katerih krajih korpuse na novo ustanavljati. Leta 1851 se je za preostale uniforme narodne garde potegovalo strelsko društvo v Ljubljani, ki je želelo s temi uniformami opremiti društveno godbo. Z nekaterimi omejitvami glede videza teh uniform je društvo privoljenje za uniformiranje godbe dobilo, že leta 1853 pa so godbo razpustili.

Leto 1851 pomeni v razvoju avstrijskih uniformiranih meščanskih formacij vsekakor odločilno prelomnico, po kateri v Ljubljani glede adjustiranja v dotedanem pomenu ni omembe vrednih sledov.

Za konec še nekaj podatkov, ki osvetljujejo pomen uniforme v meščanskih korpusih. Že iz korpusnih pravil je razbrati, kolikšno vlogo so pripisovali dostojnemu videzu oblačila. Večkrat poudarjajo, da je treba skrbeti za urejeno, vojaško nastopanje na paradah, v sprevodih in ob drugih slovesnostih. Vojaški pomp, v katerem je poglobitveno slikovito oblačilo, je sodil k osnovnim dejavnostim teh korpusov. Z nošenjem uniforme in orožja so člani korpusov prevzemali tudi navade in obnašanje, ki je bilo sicer udomačeno v armadi. Posebej z znaki oficirske časti, kot so bili v rabi v armadi, so se gardisti, ki so bili v zasebnem življenju trgovci in obrtniki, radi postavljali pred someščani. To prizadevanje za vojaškim videzom je pogosto zbudilo zavist in tudi posmeh. P. Radics omenja, da tak posmeh ni bil na mestu in gardistom ne bi smeli zameriti veselja do uniforme in orožja, njihove naloge da so bile odgovorne, saj so morali, če je bilo treba, za someščane žrtvovati tudi svoje življenje.

Na uniforme in starešinsko vojaško čast se nanaša nekaj aktov v arhivu korpusa. Značilna je pritožba Ignaca Muleja, po poklicu krojaškega mojstra v Ljubljani, ki jo je leta 1795 naslovil na komandanta grenadirskega korpusa. Mulej navaja, da je bil povišan v zastavnika in da se je zato pojavil na paradi z znaki novega čina. Tam pa so mu pojasnili, da mu ta čin še ne pripada. Poslušno se je torej preoblekel in opravil službo brez znakov kadeta. Vendar meni, da se mu je zgodila krivica in da so ga razžalili, kar je moč poravnati samo s tem, da mu povrnejo stroške,

ki jih je imel z nabavo paradnih škornjev, oficirskega portepéja, sablje in perjanice.

Podobno govori o pojmovanju časti in razžalitve že omenjeni incident med stotnikom grenadirjev, sicer trgovcem Alborghettijem in korpusnim kadetom Michlom. Spor povsem spominja na obračune, kakršni so bili v navadi med oficirji. Nastal je zato, ker kadet v neki družbi ni hotel sneti klobuka. Stotnik je Michla pozval, naj se odkrije, kadet pa se mu je uprl in je potegnil sabljo. Alborghetti mu je zbil orožje iz rok in mu nato še potrgal epoleti. Izgovarjal se je, da je ravnal tako, ker mu je kadet odrekel pokorščino, kadet pa je dejanje razglašal za žalitev in je zahteval javno opravičilo.

Podoba je, da so se člani korpusov nosili precej samozavestno, v takih držah, ki jim jo je narekovala predvsem uniforma, pa jih zasledimo na portretih. Iz številnih uradnih spisov razberemo, da je mnogo vprašanj povzročalo oblačenje moštev, torej nabava uniform. Obleke so bile drage in kdor se je hotel postaviti s posebej ukrojeno uniformo, je moral globoko seči v žep. K uniformi so sodili še številni dodatki: pasovi, čopi, ešarpe, portepéji in podobno, kar vse je bilo treba nabaviti za svoj denar. Mnogi člani so bili zato proti pogostim novotarijam, ki jih je prinašala moda in z njo predpisi. Tako se je npr. meščan Nikolaj Khörrer leta 1801 pismeno izrekel proti novi monduri, češ da zaradi pomanjkanja denarja časi za take spremembe pač niso primerni in da je sam celo pripravljen prodati svojo »armaturo« za ugodno ceno. Podobno je leta 1803 Leonhard Vogau sporočil vodstvu grenadirskega korpusa svoje gledišče: odklonil je nadaljno službo v korpusu, ker bi si moral omisliti novo uniformo. Že pred časom da si je dal izdelati lastno uniformo, vse to pa je drago in nove obleke ne bi zmožel.

Značilen je bil odnos vojaštva do korpusov. S temi korporacijami je sicer sodelovalo in je bilo na njihovo pomoč močno navezano v času vojn, ko so mestne straže opravljale stražarsko službo pri pomembnih mestnih objektih. Vendar je bilo jasno čutiti tudi bojazen, da bi se korpusi preveč razrasli in da bi se njihovi člani v uniformah merili z redno vojsko. Z vojaške strani so zato prihajale številne intervencije v zvezi s pravicami nošenja oficirskih znakov, s podeljevanjem teh privilegijev, njihovim zopetnim ukinjanjem itd.

Pri vsem tem so bili meščanski korpusi v bistvu vendarle samo polvojaške organizacije ljudi, ki kljub pisanim suknjam in žvenketu vojaškega orožja niso pozabljali na svoje trgo-

vine in delavnice. Skrb za osnovni poklic se zrcali tudi v korpusnih statutih. V reglementu lovskega korpusa iz leta 1795 beremo, da je en dan pred parado treba eksercirati, vendar naj vaje ne trajajo več kot po kako uro, ker bi člani korpusa sicer izgubljali preveč časa v svojem poklicu.

Osnovno vodilo za obstoj meščanskih korpusov je bila skrb za blaginjo lastnega mesta. Skozi stoletja so imele te organizacije nedvomen obrambni pomen in tudi v vojnih razmerah v 18. in 19. stoletju so še slonele odgovorne naloge na njihovih ramenih. Ustrezno razmeram je bila za korpuse značilna tudi njihova vojaška sposobnost. S konsolidacijo političnih razmer, s spopolnjevanjem kompetenc političnih in občinskih oblasti, z ureditvijo vojaške garnizijske službe in uvedbo mestnih policijskih organov je pričela potreba po korpusih občutno pojemati. Z njo pa sta plahnela njihov vojaški značaj in strupenost in so se te formacije vse bolj spreminjale v uniformirane združbe, ki so bile sicer ovenčane s tradicijo in privilegiji, vendar brez prave življenske potrebe.

Če ob koncu še enkrat poudarimo, da smo poskušali osvetliti zgodovino ljubljanskih meščanskih korpusov s kostumološkega zornega kota, lahko ugotovimo, da se je uniformiranje teh korporacij v Ljubljani odvijalo v sorodnih pogojih kakor v drugih deželnih mestih monarhije, da je sledilo oblačilnim menjavam na področju uniform sorazmerno

v korak z njihovim pojavljanjem in da je značilno popestrilo podobo o oblačenju naše družbe v 18. in 19. stoletju.

VIRI IN LITERATURA

Mestni arhiv Ljubljane: Arhivalije o meščanski straži 1792—1809 (Reg. I., fasc. 148) in o meščanskem korpusu, lovskem korpusu in meščanski grenadirski kompaniji [Varia Mag. I (magistratica acta) fasc. 3]. Na to gradivo me je opozoril v. arhivski svetovalec dr. Vlado Valenčič, ki se mu na tem mestu zahvaljujem za vso pomoč. — Šematizmi ljubljanskega gubernija 1807—1843. Občni deržavni zakonik in vladni list za avstrijsko cesarstvo, Dunaj 1851. — J. W. Valvasor, Die Ehrees des Herzogthums Krain, III, 1689. — F. Müller, Die kaiserl. königl. österreichische Armee seit der Errichtung der stehenden Kriegsheere bis auf die neueste Zeit. Nebst einer Beigabe: Notizen über die bewaffneten Bürger-Corps der grösseren Städte der Monarchie, Prag 1845. — A. Dimitz, Urkundliches zur Geschichte des Schützenwesens in Krain, MHK, XVIII, 1863. — P. v. Radics, Geschichte der Rohrschützengesellschaft des k.k. priv. Landes-Hauptschiessstandes Laibach (Festschrift), Laibach 1885. — R. Ottenfeld-O. Teuber, Die österreichische Armee 1700-1867, Wien 1895. — J. Mal, Zgodovina slovenskega naroda (najnovejša doba), Celje 1928. — J. Mal, Stara Ljubljana in njeni ljudje, Ljubljana 1957. — W. Transfeld-K. H. Brand, Worth und Brauch im deutschen Heer, Hamburg 1967. — S. Vrišer, Uniforme meščanskega konjeniškega korpusa v Ptujju, Ptujski zbornik 1969. — S. Vrišer, Uniforme narodne garde na Slovenskem v letih 1848/49, ČZN, n. v. 5 (XL), letnik 1969.

ZAČETKI »SLOVENSKEGA FERIJALNEGA DRUŠTVA 'SAVA' V LJUBLJANI«

JANEZ STERGAR

Značilno za razvoj mladih narodov, ki jih je zbudila pomlad leta 1848, je, da so v njem veliko vlogo igrali mladi ljudje. Na poseben pomen dijaške in visokošolske mladine v »slovenski kulturnopolitični in slovstveni zgodovini« druge polovice devetnajstega stoletja je že pred prvo svetovno vojno začel opozarjati Ivan Prijatelj. Njegova dela in dela sledečih mu slovenskih slovstvenih zgodovinarjev so tako splošno znana, da jih tu ni treba naštevati. Na žalost pa moramo reči, da neke sintetične zgodovinske raziskave dijaškega in študentskega žitja na Slovenskem za čas do propada habsburške monarhije še vedno nimamo.

Pri tem mislim na delo, ki bi bilo po svoji temeljitosti in dokumentiranosti podobno knjigi Slavka Kremenška »Slovensko študentsko gibanje 1919—1941«, Ljubljana 1972. Kremenškovo uvodno poglavje zgoščeno opisuje tudi čas od nastanka prvih slovenskih akademskih društev na Dunaju in v Gradcu; v opombah k temu tekstu najdemo vso starejšo temeljno literaturo. Tako ostane predvsem še opozorilo, da tudi mladinsko gibanje v času od leta 1941 do danes ostaja še vedno le fragmentarno obdelano.

Prav v zadnjih letih pa je bila natisnjena vrsta monografskih prispevkov k poznavanju nakazane problematike. Med njimi naj omenimo peto knjižico »Kronike« — Peter Vodopivec, Luka Knafelj in štipendisti njegove ustanove — publikacijo torej, ki po vsebini sega najdlje nazaj, do sedemnajstega stoletja. Med obujenimi gimnazijskimi izvestji naj omenimo zbornik »225 let novomeške gimnazije«, Novo mesto 1971, in njegovega glavnega avtorja, že pokojnega Milana Dodiča. Novejšega datuma je tudi na dunajski univerzi izdelana disertacija Korošca Wolfganga Petritscha o slovenskih študentih s Kranjskega na dunajski univerzi v letih 1848 do 1890. Tu so še razni članki, pisani na podlagi virov in hkrati spominov samih avtorjev; npr. v »Celjskem zborniku 1971—1972«, Celje 1972, razpravi Frana Roša o Srečku Puncerju in Mirka Roša o kulturni dejavnosti akademske mladine v Celju 1907—1925 ter v »Idrijskih razgledih« od št. 3-4/1972 dalje objavljana razprava Lada Božiča o dijaških organizacijah v Idriji od leta 1901, ko je tu odprla vrata prva slovenska realka. Dijaški »Preporod« je doživel novo osvetlitev z odličnim spominskim zbornikom »Preporodovci proti Avstriji«, Ljubljana 1970.

Vladimir Dedijer je že v knjigi »Sarajevo 1914«, Ljubljana 1966, preporodovstvu dal jugoslovanski okvir, že nekaj let pa je neizpolnjena njegova obljuba, da bo revolucionarnemu gibanju med slovenskimi dijaki pred prvo svetovno vojno posvetil samostojno knjižno delo.

V evropskem zgodovinopisju je dovolj znana o delovanju in oblikah združevanja dijakov in študentov v stoletjih do pričetka narodnostnih gibanj. Čeprav bi bilo zanimivo več izvedeti o društvih naših študentov na tujem in dijakov v domačih pokrajinah, verjetno tu lahko tvegamo trditev, da posebnih razlik med njimi in med ostalimi tujimi ni bilo. Na drugi strani je dobro znano, da so že od začetka obstajanja narodnostnih krožkov po Sloveniji in v univerzitetnih središčih študentje sodelovali v njih. Ob »političari« društev leta 1848 so, kot kaže, v njih predstavljali celo večino. Prva dunajska in graška samostojna študentska društva z jasno izoblikovano slovensko narodnostno zavestjo je drugega za drugim pobirala kuga pomarčnega režima. Ostajala so le prijateljska omizja, ki so se seveda ob prvi priliki spet konstituirala kot društva.

Društveni zakon z dne 15. novembra 1867 je pomenil začetek novega organiziranja za vsa društva v Avstriji; zakon je ostal v veljavi neizpremenjen ves čas do pričetka prve svetovne vojne. Ker mladinskih političnih društev zakon ni dopuščal in so bila dijaška društva lahko le literarna in to pod strogo kontrolo učiteljev, so se na dveh vseslovenskih shodih v Ljubljani leta 1868 in 1869 visokošolci in srednješolski abiturienti odločili za ustanovitev slovenskih akademskih društev, ki naj po posameznih univerzitetnih mestih delujejo na podlagi skupnega narodnostnega in svobodomiselnega programa. Dobro je znano, da sta nato leta 1869 in 1875 na Dunaju in v Gradcu nastali akademski društvi »Slovenija« in »Triglav« in da sta obe preživeli staro monarhijo. Prav tako imamo na različnih mestih shranjene podatke o obstoju skrivnih dijaških društev po vseh slovenskih krajih s srednjimi šolami. Zelo malo pa je napisanega o tem, kako so se študentje v domovini kljub temu tudi legalno združevali v počitniških, tedaj »ferijalnih« organizacijah, med katerimi je bilo prvo »Slovensko ferijalno društvo »Sava« v Ljubljani«. V znani mi literaturi sem zasledil le nekaj

odstavkov o ustanovitvi »Save« 3. avgusta 1892 in nekaj oznak idejne usmeritve novega društva.

Na take vrstice je moč naleteti pri Prijatelju, ki vidi v ustanovitvi »Save« »stremljenje... po tem, da se dijaštvo enotno organizira« in »ob počitnicah v raznih krajih po deželi« prireja »shode, veselice, poučna predavanja«. Prijatelj navaja še priporočilo v istem času nastalega študentskega lista »Vesne«, »naj se »Savani« pri takih prilikah družijo z abiturienti⁴; Prijatelj »Savo« v vsem povezuje z »Vesno«. Ko na drugem mestu govori o koncu slovenskega slogaštva, spet izrecno omenja »Savo«, ki se je javno uprla že predlogom resolucij prvega slovenskega katoliškega shoda in se je postavila na borilno stališče, ki je zahtevalo, da mora član društva z orožjem braniti svojo zastavo.²

V zvezi z »Vesno« Anton Slodnjak omenja prizadevanja Janka Vencajza, da bi dunajsko »Slovenijo« reformiral »v radikalno svobodomiselnem duhu in v smislu obnovljenega, politično fundiranega panslavizma« ter njegov trud »za ustanovitev počitniškega akademskega društva Sava, ki naj bi ga družilo 'pravo pobratimstvo' med člani in trdna organizacijska vez po zgledu nemških 'burševskih' akademskih društev. Vencajz je bil nedvomno v zvezi s takratnim češkim radikalnim študentovskim gibanjem in je hotel napraviti tudi iz našega dijaštva upoštevanja vredno politično in kulturno organizacijo.«³

Drugi avtorji ne dodajajo bistveno novih spoznanj. Neobjavljena dela in teksti, ki jih je moč imeti za vire, so navedeni v opombah.

Z zaostrovanjem narodnostnih nasprotij v habsburški monarhiji so tudi odnosi med študentovskimi društvi različnih narodnosti postajali vedno bolj napeti. Med šolskim letom so v univerzitetnih mestih nemški burši lahko skoraj neomejeno gospodarili nad svojimi kolegi zaradi številčne premoči in zaradi zaslombe pri univerzitetnih oblasteh. V čeških in slovenskih deželah, kamor se je v času počitnic vračalo lepo število nemško čutečih študentov, pa so bili nemški burši v številčni manjšini. Da bi kljub temu ohranili svojo nadmoč še v času, ko je politična prevlada nemštva v teh krajih usihala, so svojo maloštevilnost skušali nadomestiti z večjo agresivnostjo, z enotnim in organiziranim nastopanjem. Po posameznih deželah so se zbrali v »počitniška društva nemških visokošolcev« ali »krajanstva«. Nemška študentska »krajanstva« so bila na Slovenskem prva mladinska društva v sodobnem smislu besede.

Tako je bila npr. na Kranjskem »Akademische Landsmannschaft Carniola« ustanovlje-

na že v letu 1884.⁴ V zgodovino se je bolj vtisnila druga »Carniola« — »Verein deutscher Hochschüler aus Krain« ali »Akademische-technische-Ferialverbindung«, ki jo je deset študentov ustanovilo v Ljubljani 14. septembra 1884 v zlati sobi nemškega družabnega centra Kazina.⁵ Oblasti so brez omahovanja potrdile pravila, ki so govorila o »domovinskem mišljenju in skrbi za obstoj nemške znanosti in rodu«⁶ — »po nemških študentskih šegah in navadah«, kot so pristavili pozneje.⁷ Izpričevalo, da so »Karniolci« vestno izpolnjevali burševske zahteve, je v društveni spominski knjigi objavljena statistika dvobojevanj in že zelo zgodnje beležke o izključitvah zaradi omahljivosti in premalo odločne obrambe društvenih barv.

Že na ustanovnem občnem zboru »Carniole« 18. decembra 1884 je bil za starešino izvoljen med drugimi elitnimi predstavniki ljubljanskega nemštva tudi Karl Deschmann. Ob njegovi smrti marca 1889 so »Karniolci« dva tedna nosili žalne trakove, v Ljubljani, v Gradcu in na Dunaju pa so priredili sedmine. Poleg tega, da je imelo društvo svoj sedež v Kazinu, je izpričevalo njegovo nemštvo še nadalje dejstvo, da je vsak »Karniolec« moral postati član »Schulvereina« in društvena udeležba na vseh nemško-nacionalnih manifestacijah tistega časa.

Čeprav število rednih članov niti v prvih letih ni bilo dosti večje od dveh desetih in so na slovesnosti skupaj s starešinami zbobnali le do petdeset članov, je »Carniola« zaradi svoje predrznosti in zaradi pompa, ki ga je zganjala ob najrazličnejših slavnostih, bila trn v peti slovenskim študentom.

Nekaj mesecev za »Carniolo« (28. 3. 1885) je bila v Celju ustanovljena »Ferialverbindung deutscher Hochschüler in Untersteiermark 'Germania'«, ki se je pozneje preselila v Maribor.⁸ Odnosi med obema društvoma so bili prijateljski; sprva so celo razmišljali o združitvi. Nasprotno pa so bili »Karniolci« tako sovražno razpoloženi do svojih kolegov iz celovške »Karinthije«, da so zaradi njihovega vstopa v »Verband der deutschnationalen Burschenschaften und Verbindungen« »Karniolci« iz te organizacije poleti 1888 izstopili. Pač pa kronika ljubljanskih buršev poroča, da so se spomladi leta 1893 udeležili v Celovcu Bismarckovega komersa, ki ga je priredila »Kärntner deutschnationale Studentenschaft«.⁹

Misel na trdnejšo slovensko dijaško organizacijo, ki bi delovala tudi poleti, od shodov ob koncu šestdesetih let ni več zamrla. Ne glede na to, da so npr. »Triglavova« pravila izrecno ugotavljala, da »društvo počiva med

Akad.-techn. Ferialverbandung „Carniola“

Dem.: 35

R. 1.

193

Leibach, am 1. October 1901.

An

den Lieblichen Rathmeyerischen Bundesjugendrat

Leibach.

Die jugendliche Jugendlagerung hat
frühe in den Rathmeyerischen Bundesjugendrat

mit. Dingfried Jermoloff	Hausen
mit. Jannarum von	Hausenfallst.
mit. Anton Jermoloff	Wipfelfeld
mit. Rudolf Rizzo	Völkeralbort
mit. Rudolf Rindering	Quarjost

mit. Dingfried Jermoloff F.
H. Hausen
Göring 1901

mit. Rudolf Rindering F.
H. Hausen
Göring 1901

Dopis »Carniole« iz leta 1901 ljubljanskemu magistratu

šolskimi počitnicami,«¹⁰ imamo na voljo dovolj poročil o študentskih dejavnostih med počitnicami, ob različnih slovesnostih sta društvi nastopali celo s praporoma in z društvenimi znaki. Po ustanovitvi »Carniole« in »Germanije« pa je postalo povsem jasno, da na podobno slovensko društvo ne bo treba dolgo čakati. In res so že leta 1885 graški »Triglavani« vložili prošnjo za potrditev pravil »Ferialnega društva«. Štajersko deželno namestništvo je pravila zavrnilo.¹¹ Razlogov za

zavrnitev ne poznamo; glede na znano prakso avstrijske birokracije (zavlačevanje potrditve pravil katoliške »Danice« itd.) in glede na dejstvo, da si je prav v tem letu dunajska vlada celo izmislila nevarnost kuge, da je lahko preprečila vseslovanski shod na Velehradu, pa verjetno formalnih razlogov res ni bilo težko najti.

Preseneča dejstvo, da so studentje po prvem neuspelem poskusu mirovali celih pet let. Šele spomladi 1890 je prišla iz dunajske »Slo-

venije« nova spodbuda za ustanovitev političnega društva. Na predlog medicenca Janka Bleiweisa-Trsteniškega so izvolili »poseben odsek, ki naj v sporazumljenji z bratskim društvom »Triglav« ustanovi »slov. akad. ferijalno društvo«. Poleg Bleiweisa so stopili v odsek še: jurista Lavoslav Batič in Viktor Zupanc ter medicenca Fran Goestl in Karol Zakrajšček.¹² 26. junija 1890 je precej izpremenjen »konstitujoči odbor za ustanovitev društva: »Ferijalno društvo slovenskih velikošolcev« vložil pet izvodov pravil s predpisanim kolekom za 50 krajcarjev v odobritev deželni vladi v Ljubljani. Ta je pravila 10. julija vrnila s pripombo, da je treba dodati določilo o razdelitvi premoženja v primeru uradne razpustitve društva.¹³

Kranjski deželni predsednik je bil tedaj Slovenec Andrej Winkler, tako da ne more biti dvoma, da je šlo res le za majhno, vendar očitno zakonsko pomanjkljivost. Tudi graški študentje so se že odzvali vabilu k sodelovanju. Kljub vsem pogovorom in dopisovanjem pa se je stvar spet zavlekla za dobro leto. Morda je temu botroval tudi nekajmesečni spor med obema društvoma zaradi odločnega odpora »Slovenije« proti rovarjenju Mahničevega »Rimskega katolika«.¹⁴

Jeseni leta 1891 in naslednjo pomlad je bil dunajski pripravljalni odbor še nekajkrat prenovljen, po zgleditvi spora so vanj poslali predstavnika tudi »Triglavani«.¹⁵ V začetku aprila ponovno vložena pravila je tokrat baron Winkler brez pripomb odobril z lastno-ročnim podpisom 12. aprila. Čez pet dni so z ljubljanskega magistrata poslali obvestilo o tem na dunajski naslov pripravljalnega odbora in hkrati društvo vpisali v društveni katester.¹⁶

Društvena pravila uvodoma pravijo: »Namen društvu je, v počitnicah gojiti družno življenje in dijaški živelj med svojimi člani in jim biti duševna in zabavna vez. V ta smoter prireja društvo v raznih krajih slovenske domovine shode, veselice, izlete, poljudno-poučna predavanja in izdaja spise.« Člani se dele na častne člane, ustanovnike, podpornike, starešine in redne člane, kar so lahko »slovenski visokošolci za časa svojih ukov in abiturijentje«. Izmed določb 35 členov pravil naj omenim le še nekatere: »Sedež društva je v Ljubljani. Društvena znaka sta belo-modro-rudeč trak z monogramom in čepica.« Svojo in društveno čast je treba »dostojno ceniti in braniti. Glavnica se mora naložiti plodonosno s pupilarno sigurnostjo, v prvi vrsti v ljubljanski mestni hranilnici...« V primeru razpada društva »pripada društveno imetje družbi sv. Cirila in Metoda v Ljubljani«.¹⁷

Zaradi omejenega prostora je tu verjetno odveč razlagati, kakšen pomen ima v tedanjih razmerah vsak izmed citiranih členov. Dolžan sem le pojasniti o monogramu. To so bile stilizirane črke SČNR. Glede na to, da društvo do konca uradno ni sprejelo enotnega gesla in da so zato ob različnih priložnostih društveni govorniki in pisarji uporabljali različna spodbudna gesla, kakor npr.: »Zemlja slovenska je in bo naša — samo naša! Vsi za vsacega in vsak za vse! Vse za narod in svobodo! Iz naroda — mej narod — za narod! Bog in narod! Naprej, sovraga črt — sloboda ali smrt!« utegnejo črke monograma izvirati iz zadnjega navedenega gesla, pri čemer seveda moti »R«.

Študentska »Vesna« je že od svoje prve številke vestno poročala o poteku priprav za ustanovitev počitniškega društva. »Slovenski narod« je o »Savi« prvič pisal 31. marca 1892, 22. aprila je s posebno notico sporočil potrditev pravil. Od 19. julija dalje, ko je prvič objavil vabilo na ustanovni zbor, je ustanovljanju in pričetkom delovanja »Save« vseskozi posvečal presenetljivo veliko prostora. Občni zbor je oznanil tudi »Slovenec« (2. avgusta), potem pa je utihnil.

Glede na to, da so bile počitnice tu, prijave za člane v zadostnem številu zbrane, društveni trakovi in čepice izdelane, je pripravljalni odbor lahko v časopisih objavil datum in spored slavnosti, 1. avgusta pa je razposlal še pismena vabila »na osnovalni shod v dveh sejah 3. avgusta v čitalničnih prostorih na Turjaškem trgu«.¹⁸

Študijsko leto 1891/92 je za razvoj slovenskega študentskega gibanja imelo prav poseben pomen. Pomembno je bilo že zato, ker je v graški »Triglav« vstopilo 28 novih članov, kar je bilo do tedaj največ; skupaj je bilo tako v društvu 67 študentov. Ker je v dunajsko »Slovenijo« že tretje leto zapored vstopilo več kot trideset novincev, je tudi tu skupno število nihalo okoli 70.¹⁹

V Celju je začel 15. marca 1892 izhajati »Mesečnik slovenskega dijaštva — Vesna«, ki je v treh letih svojega izhajanja razširil krog sodelavcev na 50 in krog naročnikov na 450 ljudi, kar je bilo v tedanjem slovenskem kulturnem prostoru nedvomno podvig. Hrup okoli mlade revije je bil tako velik, da je deset njenih izdajateljcev celo moralo izstopiti iz »Slovenije«, če so hoteli obvarovati vse dijaštvo pred izobčenjem, ki mu je sprva grozilo prav z vseh strani, od »Slovenskega naroda« do »Rimskega katolika«. Mesto, ki ga danes »Vesna« zavzema v slovstveni zgodovini, je prav nasprotno od tedanjega.²⁰

Prav v tem času sta akademski društvi tudi razrešili dolgoleten prepir med svojimi člani zaradi različnih mnenj glede sabljanja in raznih »častnih afer«. Spor med zagovorniki in nasprotniki dvobojevanja je bil rešen kompromisno: v obeh društvih sta bila ustanovljena sabljaška kluba, člani so lahko z orožjem iskali zadostitve za razžalitev časti, ni pa bilo borjenje obvezno.²¹

Novost je bilo tudi širše povezovanje dijakov in študentov z drugimi slovanskimi narodi. V letih 1891 in 1892 sta si sledili dve srečanji slovenskih in hrvaških srednješolskih abiturientov ter shoda slovenske napredne mladine v Pragi in na Dunaju.

Med organizatorji abiturientskega sestanka leta 1891 sta bila tudi tedanja maturanta Fran Saleški Finžgar in Vladimir Ravnihar; o tem piše Ravnihar v svojih še neobjavljenih spominih. Sposodimo si daljši citat, ki se nanaša na Ravniharjev pričetek študentovskih let. »Prišedši na Dunaj je naš letnik navzlic vsestranskemu prigovarjanju okleval, da bi pristopil akad. društvu »Slovenija«. »Slovenija« je bila na glas, da je v rokah »starih bajt«, ki da zatemnujejo lepe tradicije tega društva, zanemarjajo njega poslanstvo in pospešujejo »krokanje«. Z novim šolskim letom je prevzel predsedstvo Jakob Žmavec, štajerski Slovenec, ki je s svojo resnobo dal jamstvo, da se bo društvo zavedalo svoje vzvišene naloge, vzgajati narodno-zaveden akademski naraščaj in ga usposabljati za sistematično narodno-obrambno delo. Na to smo pristopili kot člani... Pričeli smo takoj z delom v društvu. Prirejali smo predavanja. Pisatelji so čitali svoje povesti in druge razprave, pesniki recitali svoje pesmi. Iz tega se je izcimila literarna revija »Vesna«, pri čemer sta imela glavno besedo Fran Goestl in Ivan Robida... Še eno novost sem vpeljal v »Slovenijo« — sabljanje. Sabljali so že naši študentje v Gradcu. Med njimi so bili imenitni sabljači kakor Mahan, Kartin, Šuklje, Gregorič, ki so tolkli nemške burše z njihovim lastnim orožjem. Po maturi sem strašil po Ljubljani s hrvaško čepico »ličanko«, ki sem jo bil profitiral na abiturientskem sestanku. V Zvezdi so me srečali Karniolci, člani nemškega akademskega ferialnega društva »Carniola«. Eden izmed njih Strzelba me nahruli z besedami: »Zu so einem dummen Gesicht passt so eine Kappe nicht«. Poslal sem mu sekundanta, eden teh je bil Viktor Gregorič, kasneje zdravnik v Novem mestu. Žaljen sem imel pravico do izbire orožja. Izbral sem sabljo. Dotlej še nikoli nisem držal sablje v rokah...«. Ravnihar se je naučil sabljati, potem hrabro stak-

nil prve praske in postal učitelj borjenja za druge »Slovenijane«. Spomini nadaljujejo: »Nadaljna posledica pa je bila ustanovitev akademskega ferialnega društva »Sava« v Ljubljani kot protiutež proti »Carnioli«.²²

Če upoštevamo dejstvo, da je bila uradno še neustanovljena »Sava« že s svojim predstavnikom zastopana na drugem shodu slovenske mladine in da zgledovanje po Čehih ni bilo za Slovence tedaj nič posebnega, lahko pritrdimo že navedenemu Slodnjakovemu stavku o neposredni zvezi organizatorja »Sava« Janka Vencajza s češkimi radikalnimi študenti. Pri ustanavljanju »Sava« pa nedvomno drži tudi Ravniharjeva trditev, da gre za neposreden odgovor razsajanju kranjskega burševstva, saj že tedaj »Vesna« trdi to skoraj dobesedno enako: »Sava« ima namen družiti slovenske dijake i v počitnicah, posebno pa ustvariti protitežje proti nemškemu ferialnemu društvu »Carniola«. Slovenski velikošolci, tekem šolskega leta lokalno ločeni v dve društvi, imeli bodo o počitnicah jedno skupno vez, katera jih bode vedno družila: v »Savi« spojeni bodo velikošolci in abiturijentje cele slovenske domovine. — »Sava« bode prirejala velike občne shode in veselice, pa tudi posamezni manjši lokalni oddelki tega društva shajali se bodo v ožjih krogih na veselicah, zabavnih večerih itd., kar bo velike važnosti posebno ob periferiji, kjer bodo dijaki s prostim ljudstvom občevalje narod probujali. To društvo je torej vsekako eminentnega zanimanja, med dijaki pa splošne udeležbe vredno.«²³

Od novega društva niso veliko pričakovali le študentje ampak tudi javnost. Člankar v »Slovenskem narodu« v pozdravu slovenskim in hrvaškim abiturientom in »Savanom« 2. 8. 1892 pravi, da je ustanovitev počitniškega društva »znamenit dogodek«. »Sava« hoče »v skupnem družnem življenju vzgajati naraščaj, da se pripravi v j e d n e m d u h u za bodoče življenje, da kedaj nastopi mogočno in jednotno v prid domovju svojemu... Odločni ta korak akademične mladeži naše je vlevažen in dolžnost rodoljuba našega je, da pomagamo mlademu društvu vsakim načinom na noge.«

Poudarjanje enotnosti v članku je brez dvoma že bil eden izmed odmevov na vesti o predlaganih resolucijah, ki jih je čez slab mesec sprejel prvi slovenski katoliški shod. Dobro je znano, da je resolucija o visokih šolah zahtevala, tako kot je bil to primer tudi na vseh drugih področjih družbenega življenja, posebna katoliška študentska društva. Vsaj v pripravljalnem obdobju pa je »Sava« vseskozi še povsem resno računala z enot-

Slovensko ferijalno društvo „Sava“ v Ljubljani. 92

Štev. 10.
Ex 23.

Ljubljana 8/8. 1892.

Slavni magistrat ljubljanski!

Dne 10. avgusta se vrši prvi društveni shod ljubljanskega okrožja v gostilni pri Lajcu na Rimski cesti ob 8 uri na večer. Vpored je sledeči:

1. Počasno stano in gostov.
2. Navedi in skrivajci.
3. Prosa zabava.

Javljajoča ta shod se belovida za odbor.

Klemenčič Radoslav

1. i. predsednik onednjega
upravnitva

Wladimir Radoslavčič in
si ljublj. upravnik

Vabilo ljubljanskega okrožja »Sava« iz leta 1892

nostjo dijaštva. In prav dnevi okrog ustanavljanja društva so bili za konec slogaštva pravzaprav pomembnejši kot dnevi samega shoda, ko je bilo le slovesno zapečateno vse, kar je bilo do tedaj sklenjenega o temeljnih političnih razmerjih na Slovenskem za prihodnjega pol stoletja. 3. avgusta 1892 tako ni bila le sredi, ko je bilo vreme delno jasno in srednja dnevna temperatura 17,6 °C, ko je minilo natanko 400 let od dneva, ko je Kolumb odjadril v neznano in ko je »Sloven-

ski narod« objavil vest o smrti Matije Marjara.

Vsa poročila se strinjajo v tem, da je potekal ustanovni občni zbor »Sava« natančno po predvidenem dnevnem redu in nadvse slovesno. Ob desetih dopoldne je javno sejo v Čitalnici pred sedemdesetimi študenti prišel predsednik pripravljalnega odbora Viljem Maurer. Med številnimi gosti sta bila tudi zastopnika hrvaških študentov iz Zagreba in z Dunaja; trinajst pozdravnih brzojavk so

poleg tega poslali tudi iz Dunaja, Gradca, Prage in celo iz Lvova. Po Maurerjevem uvodu je Ravnihar poročal o že opravljenem delu, o statutu in o poslovniku, ki je predvideval dvanajst okrožij. V delovni program je bila poleg ureditve nekaterih formalnosti (geslo, sedež), sprejeta izdaja zbirke dijaških pesmi, dijaška razstava v letu 1894 in prizadevanje za možnost brezplačnega vstopa v slovenske čitalnice in bralna društva.

Po kosilu na opoldanskem banketu abiturientov »Pri zvezdi« so udje novega društva popoldne na tajni seji z listki izglasovali prvi društveni odbor. Predsednik je postal graški medicinec Démeter Bleiweis-Trsteniški, tajnik Miljutin Zarnik, blagajnik Ivan Vrtačnik, okrožni upravniki pa Vladimir Ravnihar (Ljubljana), Viljem Maurer, Jožef Žiljih, Janez Švab, Josip Pipenbacher (Pohorje), Ivan Zwitter (Koroška), Jožef Faganelj, Janez Tomc, Viktor Gregorič in še Domicelj, Gregorec ter Mašera. V starešinskem sosvetu so se zbrali vrhovi tedanjega slovenskega naprednjaštva z Ivanom Tavčarjem in Ivanom Hribarjem na čelu. Ob koncu občnega zбора so ugotovili, da društvo šteje 7 ustanovnikov, 21 starešin in 25 rednih članov, priglašeniñ pa je še 8 starešin in 43 rednih članov.

Da je bližajoči se katoliški shod močno vplival na zborovalce in da je »Sava« že odločno krenila v liberalne vode, pričata poleg sestave starešinstva še dve sprejeti resoluciji; »1. Združeno slovensko dijaštvo izjavlja, da stoji v narodnih in kulturnih vprašanjih, ki se tičejo slovenskega in slovanskih narodov, na odločno naprednem stališči. — 2. »Vesna« bodi poleg »Slovenskega naroda« glavno glasilo »Save«, oziroma v njej združenega slovenskega naprednega dijaštva.«

Občni zbor bi bil seveda ob vsi veljavo, če ga ne bi zaključila najprej poštena društvena zabava, za njo pa še udeležba na sokolskem večeru v čast abiturientom in študentom. Izpričani so »gromoviti Na zdar in Živio — klici«, živahen kulturni spored, potem pa ples do zore, kjer so se za »posebno vztrajne plesalce pokazali... člani »Save« v ličnih svojih čepicah, kar pa tudi ni čudno, ko je bilo toliko dražestnih plesalk.«²⁴

Izmed vseh dvanajstih ohrožij je delo zaživelo v štirih: v ljubljanskem, gorenjskem, dolenskem in v slovenjegoriškem. Ljubljanci so se prva leta dokaj redno zbirali v gostilni pri Zajcu in v Hafnerjevi pivnici, kjer so imeli »društveno beznico«. Na take mesečne počitniške sestanke jih je prihajalo do petdeset, v velikem snežnem metežu 2. januarja 1893 »le 21«, kot je potožila »Vesna«. Ko je odbor sklical sestanek za 28. 7.

1893 prvokrat v društvene prostore, je bila seja nesklepčna.²⁵

V literaturi je znan prvi shod gorenjskega okrožja »Save« v Kranju 21. avgusta 1892 in na shodu sprejeta resolucija, ki se upira »vsakeršnji prisiljeni ustanovitvi novih [akademskih] društev«, ker bi med akademsko mladino le »zanesla... nepotreben razkol«. »Slovenski narod« je takoj poudaril, da je taka resolucija še en protest proti pripravljajoči se resoluciji katoliškega shoda.²⁶ O shodih gorenjskega okrožja v prostorih kranjske ali škofjeloške čitalnice imamo več poročil, prav tako tudi o kasneje nastalih zadrugah (od začetka 1893) v Radovljici, Škofji Loki, Kranju, na področju drugih okrožij še v Kostanjevici, Novem mestu, Beli Krajini, Pivki, Vrhniki in Idriji.

Čeprav je bilo že na ustanovnem občnem zboru »Save« sklenjeno, da mora biti prihodnji občni zbor na najbolj ogroženem slovenskem predelu — na Koroškem, so se »Savani« drugič vsi zbrali v kranjski mestni dvorani 13. avgusta 1893 in to zaradi morebitne koroške »prepovedi sè strani tamošnjih Slovencev sovražnih oblastev, kakor se je zgodilo »Sokolu«²⁷ Ob tem shodu je društvo imelo okoli 130 članov, od tega približno 110 aktivnih; takega števila društvo ni več doseglo. Sprejet je bil sklep o sodelovanju »z bodočim hrvatskim ferijalnim društvom za Dalmacijo« in sklep o imenovanju škofa Strossmayerja, Ivana Tavčarja, Ivana Hribarja in Josipa Gorupa za prve častne člane »Save«.

Fran Govekar, že nekaj mesecev novi tajnik društva, je moral v Kranju ugotoviti, da društvo konkretnih sklepov ustanovnega zboru ni uresničilo: o nejasnosti glede gesla je že tekla beseda; društvena soba v načrtovanem Narodnem domu je bila še v zraku; čeprav so nekaj mesecev pozneje zbirko dijaških pesmi pripravili za tisk in je sam Stritar napisal uvodno »Savansko«, je pred uresnitvijo ideje zmanjkalo denarja. Z dijaško razstavo ni bilo nič, pač pa je osrednji odbor zaprosil za prost vstop svojih članov v knjižnice in društva. Na enak neučinkovit način so pozneje uresničevali sklep o nabavi bandera.

Vse, česar so se »Savani« lotili, pa jim seveda ni izpodletelo. Bili so pravi mojstri v prirejanju družabnih srečanj, ki so v tedanji dobi nedvomno pomenila enega izmed najbolj splošnih načinov narodnostnega udejstvovanja. Za svoje člane, za druge študente, enako pa tudi za druge Slovence v univerzitetnih mestih in po domovini so prirejali veselice ob veliki noči, božiču in novem letu, pa še miklavževanja ter »brucuške večere«.

Štev. 10.

V Celji, dne 20. oktobra 1894.

Leto III.

Savanska.

(Zložil Josip Stritar.)

Sedaj pa z bogom učenost,
In knjige na polico!
Vživati blaženo mladost,
Imamo zdaj pravico;
Pošteno smo trudili se,
Učili in potili se —
Zdaj hočemo živeti,
Svoj zlati čas imeti.

Savanu zvest je brat Saván,
Vsi smo narodu zvesti;
Če pride kdaj mu sile dan,
Vsak bó na svojem mesti.
Kjer se Savani zbiramo,
Gradimo, ne podiramo,
Teptamo gada z ного,
Slovanski greh — neslogo!

Zelenja žejno je okó,
Nebá modrine žejno;
Kako je to domá lepó,
Ljubó in blagodejno!
Kjer zdrave sape pihajo,
Krepkeje prsi dihajo;
Oj zdrava zemlja naša,
Očesu sladka paša!

Oj šumi, šumi, Sava tí,
Slovenska bistra reka;
Slovenska reka prava tí
Do zadnjega boš veka!
Tvoj šum doni, razlega se,
Z njim strinja naj prisega se:
Teló in dušo zdravo.
Narodu v prid in slavo!

Stritarjeva pesem
posvečena »Savanom«

Za take priložnosti so imeli izdelane kot dodatke natisnjenemu društvenemu poslovníku še posebne pisane »rede«: pivskega, brucúškega, družbenega; za resnejši del tudi borilnega. Vsaj enkrat je izšel tudi ilustriran šaljiv list »Savan« (1894). Izpričano je, da je marsikatera »Savanska« veselica izkupiček poklonila Cirilmetodovi družbi ali dijaškemu podpornemu društvu »Radogoj«.

Okvir pričujočega opozorila bi presegalo podrobnejše opisovanje razvoja in upadanja prvega slovenskega študentskega društva v domovini. Ni treba poudarjati, da je bila

»Sava« še posebej po ustanovitvi katoliških študentskih društev pod stalnim udarom klerikalne kritike, za kar je pogosto tudi sama dajala povod. Zaradi spremenjenih pogledov novega časa do dvobojevanja in zaradi iz tega izhajajočega spora s starešinami je društvo poleti 1894 doživelo resno krizo. Sprememba pravil je imela za posledico spor z deželnim predsedstvom, pri čemer je »Sava« uspela z rekurzom na notranje ministrstvo rešiti določbo novih pravil, da je področje dela društva vsa »slovenska domovina«. ²⁸ Ponovno je bila »Sava« v središču pozornosti ob vseslovenskem dijaškem shodu avgusta 1898, ko je ob odklonjenem poskusu »katolicizacije« društva nekaj časa kazalo, da bo spet

postala osrednja organizacija slovenskega naprednega dijaštva, to je ogromne večine dijaštva.²⁹ Ta večina pa se je z nastopom dvajsetega stoletja usmerila v narodni radikalizem in se od leta 1902 organizirala v domovini v narodno-radikalnih prosvetnih počitniških društvih, kmalu tudi v katoliški »Slovenski dijaški zvezi« s podobnim praktičnim programom. Ob teh dveh gibanjih je postal klasični liberalizem »Save« tragikomičen, sam obstoj društva pa pravzaprav konservativen in škodljiv.

Ne moremo pa mimo dejstev, zaradi katerih prva leta »Save« zaslužijo večjo pozornost, kot so je bile doslej deležne. »Sava« je bila prvo slovensko študentsko in sploh mladinsko društvo v domovini. V organizacijskem pogledu torej predhodnica današnje Zveze mladine in Skupnosti študentov. Kot počitniško društvo je bila tudi predhodnica današnje Počitniške zveze, saj je razvoj preko narodno-radikalnih društev, prepovedske »Jugoslovanske dijaške počitniške zveze« in preko medvojnega »Ferijalnega saveza« povsem jasen in nepretrgan.³⁰

Zanimivo bi bilo zasledovati tudi razvoj sabljanja od »Save« do današnje športne panoge. Sabljanje pa je treba imeti seveda pri našem društvu le za obliko tedaj pravzaprav najbolj radikalnega narodno-obrambnega boja na naših domačih tleh. O tovrstni uspešnosti »Save« le še krajši citat iz Ravniharjevih spominov: »Pri teh dvobojih... so bili naši fantje po večini zmagovalci. Carniolci so se jeli zavedati, da nam ne bodo kos. Kaj so storili? Naščuvali so vesoljno burševstvo proti nam, tako da je dobil eden izmed nas po 50 kontrahaž. Nepristranski razsodniki pa so izrekli, da se tako ne gremo, da je to že strahopetnost in da nismo dolžni sprejeti množestvenih pozivov na dvoboj... Carniolci so bili na ta način diskvalificirani...«, »Sava« pa je le dosegla svoj namen, da je ustrahovala Carniolce, ki so odtlej postali bolj pohlevni. S tem je »Sava« pravzaprav izpolnila svojo nalogo.« Zmaga nad »Karniolci« je bila tako popolna, da so »Savani« proti koncu stoletja nemško društvo kar javno proglasili za »brezčastno«.

Pomemben je še posreden pomen obravnavanega društva za našo narodno zgodovino. Idejni boji v »Savi« in okoli nje v obdobju ob koncu slogaštva so morali vplivati ne samo na tedanje dogodke ampak tudi na poznejše življenje »Savanov«, med katerimi so nekateri pustili opazne sledove na različnih področjih preteklega družbenega dogajanja pri nas. V nakazani smeri bi verjetno kazalo še nadaljevati z zgodovinskimi raziskavami.

OPOMBE

1. I. Prijatelj, Janko Kersnik, njega delo in doba, II in III, Ljubljana 1914, str. 597. — 2. I. Prijatelj, Slovenska kulturnopolitična in slovstvena zgodovina 1848—1895, Peta knjiga, Ljubljana 1966, str. 329—331. — 3. Zgodovina slovenskega slovstva III, A. Slodnjak, Realizem II, Ljubljana 1961, str. 283. — 4. Zgodovinski arhiv Ljubljana, Registraturni indeks ljubljanskega mestnega magistrata 1881—1890. — 5. (Paul Samassa), Carniola 1884—1894, Heidelberg 1895, str. 4. Tudi drugi podatki o Carniolci, za katere ni izrecno drugače navedeno, so povzeti po tej spominski knjigi. Samassa je bil tudi sam član društva. — 6. Statut Carniole iz leta 1885, ZALj. — Ljubljana, Reg. I., fasc. 962, fol. 105. V ZALj. hranijo v društvenem fondu magistrata dopise v zvezi s Carniolo v letih 1884 do 1913. — 7. Statut Carniole iz leta 1905, ZALj. — Ljubljana, Reg. I., fasc. 1387, fol. 243. — 8. Društveni register Deželnega arhiva v Gradcu št. 23:22766-884; Samassa, n. d., str. 10. — 9. Samassa, n. d., str. 16 in 26. — 10. Člen 19. pravil iz leta 1875, Društveni register Deželnega arhiva v Gradcu št. 53:15950-875. — 11. Tako v knjigi Jakob Kelemina, Šandor Hraševce, Srečko Serajnik, Akad. tehn. društvo »Triglav«. Njegov razvoj in zgodovina tekom 30 let. V Ljubljani 1906, str. 28. Napačna je torej trditev Ivana Kolarja v zborniku »Preporodovci proti Avstriji« na str. 104, da je počitniško društvo dejansko bilo ustanovljeno; na istem mestu je še od Vencajzove »Spomenice...« (gl. spodaj!) prevzet napačen datum ustanovitve »Save«. V graškem arhivu predloženih pravil in zavrnitve ni bilo mogoče najti. — 12. Janko Vencajz, Spomenica o petindvajsetletnici akad. društva »Slovenija« na Dunaji V Ljubljani 1894, str. 113. — 13. ZALj. — Ljubljana, Reg. I., fasc. 962, fol. 708 in 707'. — 14. Vencajz, n. d., str. 114, 117 in 118. Pokrajinski arhiv Maribor, Zapisniki sej književnega odseka »Slovenije«, 9. december 1890; Zapisniki sej odbora »Triglava«, 29. maj 1891. — 15. PAM, Zapisniki sej književnega odseka »Slovenije«, 30. oktober 1981. Vencajz, n. d., str. 119. Vesna, I/1892, št. 8, str. 121, 123. — 16. ZALj. — Ljubljana, Reg. I., fasc. 1071, fol. 85, 85'. — 17. ZALj. — Ljubljana, Reg. I., fasc. 1071, fol. 86-87'. V celoti objavljena tudi v Vesni, I/1892, št. 3/4, str. 54—56. — 18. ZALj. — Ljubljana, Reg. I., fasc. 1071, fol. 88 in 88'. — 19. Kelemina idr., n. d., str. 96 ter Vencajz, n. d., str. 157. — 20. Pregled pisanja o Vesni je moč najti v članku Franceta Jesenovca, Celjski zbornik 1971-72, Celje 1972, str. 319—330. — 21. Primerjaj zapiske teh let v omenjenih spominskih knjigah obeh društev. — 22. Arhiv Slovenije, privatni arhivi, dr. Vladimir Ravnihar: Mojega življenja pot. Poglavlje iz tega teksta, posvečeno sojenju prepovedovcem, je bilo objavljeno v omenjeni knjigi »Preporodovci proti Avstriji«. — 23. Vesna, I/1892, št. 5/6 str. 83 in 84. — 24. ZALj. — Ljubljana, Reg. I., fasc. 1071, fol. 88, 88'. Slovenski narod 4. 8. in 5. 8. 1892. Vesna, I/1892, št. 8, str. 120—124 in 127. — 25.

Poročila o delovanju ljubljanskega okrožja so redno izhajala v Vesni. Tako kot za Carniolo so tudi za osrednji odbor Save in njeno ljubljansko podružnico shranjeni dopisi v ZALj., društveni fond ljubljanskega magistrata (Reg. I, fasc. 1071, 1387, 1389, 1685 za leta 1891—1900, 1901—1905, 1906—1910, 1911—1915), od koder sem črpal podatke, za katere v nadaljnjem tekstu ni izrecno navedeno drugače. — 26. Prijatelj, n. d., str. 330 in 331. Kremenšek, n. d., str. 19. — 27. Citat iz Vesne, II/1893, št. 9, str. 136. Poročilo o občnem zboru je na istem mestu. — 28. Posebej

o sporu v ZALj. — Ljubljana, Reg. I, fasc. 1071, fol. 115—117', 119—122', 126 ter 127'. Primerjaj tudi Zoro, I/1895, št. 1, str. 31 in št. 2, str. 62. O sporu je poročal tudi Slovanski svet. — 29. Še vedno največ o odnosih do katoliškega dijaštva v disertaciji Kajetana Gantarja st. iz leta 1924: »Pokret katoliškega dijaštva koncem devetnajstega stoletja«; rokopis v arhivu Filozofske fakultete v Ljubljani. Kremenšek, n. d., na str. 23. — 30. Glej v knjižici Počitniška zveza Slovenije mladim turistom, Ljubljana 1972, (Janez Stergar): Iz naše preteklosti, str. 7—18.

DONESKI ZA ZGODOVINO VRVARSTVA NA SLOVENSKEM

(ADAMIČEVA VRVARNA V LJUBLJANI IN DOMŽALAH)

KATARINA KOBE-ARZENSEK

Poleg Šinkovčevih v Kranju in na Grosupljem, ki smo jim posvetili obsežen sestavek, so bili znana vrvarska družina Adamiči, katerih rod izvira iz Kamnika. Še pred prvo svetovno vojno sta imela v Kamniku Ivan in Jože, brata Adamič, vsak svojo vrvarno. Delala sta kot mojstra že leta 1893, pripoveduje vrvarski strokovnjak Anton Albreht iz Ljubljane, medtem ko se je on sam učil v Kranju. Tudi njun oče Franc je bil vrvar. Rodil se je 22. oktobra 1815 v Kamniku. Ivan Adamič, rojen 13. marca 1850 in umrl 17. februarja 1929 v Kamniku, je imel štiri sinove in osem hčera. Najstarejši je bil Ivan, drugi Franc, tretji Alojz in zadnji Anton, ki je imel trikotazno tovarno in trgovino v Kranju. Ivan Adamič st. iz Kamnika je za najstarejšega sina Ivana kupil poslopje v Ljubljani na Trubarjevi cesti od ljubljanskih pekov. Na dvorišču za poslopjem je bila vrvarna, kjer je delal vrvar Šmidmajer. Tudi to je Ivan Adamič odkupil, saj je lastnik Šmidmajer umrl. Predal jo je svojemu najstarejšemu sinu Ivanu. Ta ni bil poročen. Ko je nenadoma umrl, je oče prepustil vrvarno drugemu sinu Francu.¹ Podjetje je bilo registrirano na sodišču v Ljubljani kot posamezna firma 16. junija 1919 pod naslovom Ivan N. Adamič, Ljubljana. Istočasno je vpisan kot lastnik Franc Adamič, vrvar iz Ljubljane, Sv. Petra cesta 31.² V Spominskem zborniku Slovenije, ki je izšel ob dvajsetletnici kraljevine Jugoslavije, se firma omenja pod imenom Ivan Adamič, prva kranjska vrvarna, Ljubljana, njena ustanovitev pa se postavlja v leto 1845.³ To je bil čas, ko je Franc Adamič, oče Ivana in Jožeta, začel na svoje. Ker Francu Adamiču, ki je 1919 postal lastnik podjetja, ni bilo namenjeno dolgo življenje — rojen je bil 2. februarja 1889 v Kamniku in umrl je 8. februarja 1924 v Ljubljani — je po njegovi smrti vrvarstvo prevzela žena Helena.⁴ Sprememba je bila vnesena v register 4. avgusta 1925. Tu je zapisano: »Izbrisal se je dotedanji imetnik Franc Adamič, ker je umrl, vpisala se je imetnica Helena Adamič, rojena Tomšič, trgovka v Ljubljani, Sv. Petra cesta 31.«⁵ Rodila se je 24. aprila 1894 v Volčjem potoku in umrla je 6. marca 1972 v Ljubljani. V podjetju ji je bil v veliko oporo svak Alojz (rojen je bil 5. junija 1885 v Kamniku in umrl je 23. novembra 1940 v Ljubljani), upokojen nadporočnik, s katerim je tudi sklenila zakonsko zvezo.⁶ Od leta 1922

je vodil podružnico v Mariboru, Vetrinjska ulica 20, ki jo je ustanovil še pokojni brat Franc. Ko se je po poroki naselil v Ljubljani, je poslovodstvo v Mariboru prevzela njegova sestra Marija Adamič. Rodila se je v Kamniku 17. julija 1882 in umrla je v Ljubljani 17. maja 1950. Poleg mariborske podružnice je bila še ena v Celju na Kralja Petra cesti 33. To je vodil Rihard Nardin, mož sestre Helene Adamič.⁷ Podjetje, ki je še pred prevratom izdelalo izključno za vojaško upravo 500 do 1000 kg vrvi na dan, je prva leta po vojni zaposlovalo 8 stalnih delavcev; po rodu so bili Slovenci in Hrvati. Na dan so izdelali 100—200 kg vrvi, ki so jih prodajali po vsej državi. Kapaciteta podjetja je bila znatno večja: 2000 kg na dan. Stroje so nabavljali v Nemčiji, surovine pa, ki so jih porabili 1000 do 2000 kg na mesec, v Bački, Italiji, Ogrski, Češki, Švici in še raznih drugih državah. Za leto 1923 je podjetje plačalo okroglo 42.000

Velesejmi v Ljubljani v prvih dvajsetih letih stare Jugoslavije. (Original hrani Franc Adamič, Ljubljana, Prešernova 6)

dinarjev pridobitnega davka.⁸ Firma, ki je bila znana po solidnosti in prvovrstnosti izdelave, je odnesla zlato kolajno na raznih domačih in inozemskih razstavah. V svoj delovni program je vključevala vrvarske izdelke za industrijo in poljedelstvo. Glavni proizvodi so bili: vrvi za transmisije vseh debelosti, vrvi za perilo, seno, zvonove, vprego in konjsko opremo, razne oprti, vrvice za zavese, otroške postelje itd.⁹ V podjetju je bilo zelo malo delavcev. Za leto 1936 se navajajo 1 profesionalist, vajenec in 2 nekvalificirana delavca. Nekoliko več zaposlenih je bilo leta 1938: 1 pisarniška uslužbenka, 4 profesionalisti, 2 vajenca in 2 nekvalificirana delavca. Leta 1940 je podjetje zopet delalo z minimalnim številom delavcev (2 profesionalista in 2 nekvalificirana delavca). V letu 1936 je profesionalist zaslužil 4 dinarje na uro in nekvalificirani delavec 3 dinarje na uro. Medtem ko se navaja znesek uradnikove mesečne plače v prvem polletju 1938 1000 dinarjev, je ob koncu leta ta plača zdrknila na 700 dinarjev. Profesionalist je tega leta zaslužil 30—40 dinarjev dnevno in nekvalificirani delavec 25—30 dinarjev na dan. Vsi zaposleni so bili slovenskega rodu. Vpogled v proizvodnjo, njeno količino in vrednost, ter kapaciteto obrata nam daje naslednja razpredelnica:

	Proizvodnja		
	približna količina v kg	približna vrednost din	Kapaciteta v %
1936	3.000	50.000	12
1938	8.000	130.000	35 (vrvice) 50 (vrvi)
1940	2.000	40.000	15

Kaže, da je firmo pestila huda konkurenca, ki ji ni dovoljevala, da bi svojo kapaciteto povsem izkoristila. Za to govori tudi velika zaloga: v letu 1936 2000 kg raznih vrvarskih izdelkov. V obratu so predelovali največ bačko konoplju, nekaj so jo tudi uvozili iz Italije in Nemčije. Leta 1936 so porabili 3000, leta 1938 5000 in leta 1940 2000 kg konoplje. K temu so leta 1938 uvozili iz Nemčije in Holandije tudi konopneno prejo (1000 kg) in sisal (3000 kg). O podjetniškem in obratnem kapitalu pa vrednosti strojev in nepremičnin nas seznanja tale tabela:

	Kapital		Stroji din	Nepremičnine din
	podjetniški din	obratni din		
1936	50.000	20.000	50.000	?
1938	100.000	50.000	80.000	1.000.000
1940	?	?	30.000	550.000

Kot gonilna naprava se leta 1936 omenja 1 dieslov motor (1,5 KS) francoske provenience in od leta 1938 električni motor na izmenični

Podjetnik Franc Adamič (1889—1924). (Original hrani Franc Adamič ml., Ljubljana, Prešernova 6)

tok (4 KS) nemškega izvora. Od delovnih naprav je naveden v zadnjih letih pred drugo svetovno vojno le 1 nemški pletilni stroj. Omeniti velja še davek za posamezna leta. V drugi polovici tridesetih let je znašal: leta 1936 9000 dinarjev, 1937 8175, 1938 7200 in 1940 5000 dinarjev.¹⁰

Poleg proizvodnega obrata je bila v okviru podjetja tudi posebna trgovina, ki je posredovala potrošniku motvoz, različne preje, drete, gasilske in gumirane cevi vseh vrst in širin, impregnirano platno, platno iz jute, žimo vseh vrst, morsko travo (afrique), kapok, sisal, gradelj, blago za pohištvo, tekače, predpražnike, konjske odeje in pogrinjavke ter vse tapetniške potrebščine. Za šport in razvedrilo je posredovala svojim odjemalcem gugalne in ribje mreže ter telovadno orodje.¹¹ V letu 1936, ko so bile zaposlene 3 prodajalke z mesečno plačo 1200 dinarjev, je trgovina iz Alžira uvozila okrog 20.000 kg afriške konoplje v vrednosti 40.000 dinarjev ter 5000 metrov cevi in oprti v vrednosti 50.000 dinarjev iz Češkoslovaške. Istega leta je prodala okrog 10.000 kg motvoza, uzd, vrvi, oprti, vrvic in drugega vrvarskega blaga v vrednosti 350.000 dinarjev. Medtem ko je znašala vi-

šina obratnega kapitala leta 1936 10.000 dinarjev, je bila leta 1938 ta postavka izkazana s 100.000 dinarji. Tega leta so bile še vedno v prodajalni 3 delovne moči: 1 uradnica s 700 dinarji mesečne plače in 2 delavki z 900 dinarji osebne dohodka. Slika prometa v trgovini leta 1938 je naslednja:

Uvoženo blago	Količina v kg	Vrednost din	Država
konopnene cevi	1.500	40.000	Nemčija
oprte	500	20.000	Nemčija
afriška konoplja	10.000	25.000	Maroko
gumirane cevi	100	10.000	Nemčija

Prodano blago	Količina v kg	Vrednost din
razne vrvi	5.000	150.000
motvoz	10.000	200.000
gasilne cevi in oprte	2.000	60.000
žima, volna	1.000	50.000
afriška konoplja in morska trava	10.000	25.000

Tudi leta 1940 je trgovina uvažala v glavnem enake izdelke in surovine ter prodajala izdelke podobno kot v letu 1938.¹²

Drugi sin Franca Adamiča st. iz Kamnika, je imel dva sinova, oba izučena vrvarja. Mlajši Lojze, je delal nekaj časa doma pri očetu, potem pa se je zaposlil v državni službi; postal je orožnik. Bil je tudi vratar pri tovarni kleja v Ljubljani. Prvi sin, Jože Adamič ml. (rodil se je 1869 v Kamniku), je začel z vrvarstvom v Domžalah. Imel je tri hčere in sina, ki se je ponesrečil. Jože Adamič ml. je dočkal visoko starost; bil je več kot 80 let star in v Domžalah je opravljal obrt do svoje smrti.¹³ Kot ustanovitvena letnica obrata Jože Adamič, mehanična vrvarna, Domžale, se v vprašalnih polah zbornice za trgovino, obrt in industrijo navaja 1896.¹⁴ Obrtni list je bil izdan 1. februarja 1896 pod številko 1546.¹⁵ Po mnenju Antona Albrehta, vrvarskega mojstra in dobrega poznavalca vrvarske zgodovine, je Jože Adamič ml. delal že nekaj let prej.¹⁶ Delavnica je bila opremljena z navadnimi vrvarskimi napravami na ročni pogon. Pred prvo svetovno vojno je vrvarna zdelala do 200 kg izdelkov na dan v vrednosti okrog 600.000 kron na leto. Izdelki so našli kupca po vsej avstroogrski monarhiji. Medtem ko so bili v letu 1922 vsi delavci, po številu jih je bilo 6, Slovenci, se po letu 1925 omenjajo tudi Hrvati. V letu 1925 je firma zaposlovala 8 delavcev in 1 uradnika; plačani so bili 5—10 dinarjev na uro. Po treh letih (1928) navajajo 5 kvalificiranih delavcev s plačo 8—15 dinarjev na uro in 6 drugih delavcev s 3,5—7 dinarjev na uro. Število zaposlenih se leta 1929 ni bistveno spremenilo: bilo je 6 stalnih in 3 nestalni delavci ter 1 stalna delavka. Tega

Helena Adamič (1894—1972). (Original hrani Franc Adamič, Ljubljana, Prešernova 6)

leta je zaslužil profesionalist 5—7 dinarjev, drugi pa 3—4,5 dinarjev na uro. Zmogljivost obrata, ki je bil opremljen s stroji domače izdelave (Apatin), je bila znatno večja od realne proizvodnje. Kot nam priča vir iz leta 1928, bi lahko izdelali za 500 kg vrvarskih izdelkov na dan. Slika dejanske proizvodnje pa je bila tale: leta 1922 so napravili za 600.000 K naročil, leta 1925 je znašala proizvodnja 250 kg na dan in letna realizacija 1928 je bila 8—10 vagonov. Surovine je podjetje dobivalo predvsem iz Bačke in nekaj z Ogrskega. Medtem ko so v vsem letu 1925 nabavili za približno 2 vagona surovin, je ta nabava leta 1929 dosegla samo v enem mesecu 1 vagon. Firma je bila redna udeleženka ljubljanskih velesejmov. Za te priložnosti si je dala natisniti propagandni prospekt, ki nas pouči, da je vrvarna izdelovala in imela na zalogi mot-

voz, vprežnice, uzde, pasove v vseh širinah, vrvi za seno, transmisije, dvigala, zvonove v vseh debelinah in dolžinah, razne vrvice, povodce, vrvi za perilo; potem telovadno orodje, vrvi za turiste, mreže za seno, gugalne mreže, mrežice za konje in otroške postelje, ribiške mreže pa tudi nepremočljivo platno in že izgotovljena nepremočljiva pokrivala za konje in vozove ter dreto, tržne torbice, morsko travo, mikano konopnino, biče, prave tržaške bičevnike itd. Na prospektu je še zapisano da sprejemajo naročila za vse izdelke, ki sodijo v to stroko in te izdelujejo solidno in natančno v najkrajšem času. Vrvarski podjetnik Jože Adamič seznanja potrošnika tudi o svojih zalogah. Firma Josip Adamič, mehanična vrvarna v Domžalah, je imela že v dvajsetih letih dve podružnici: v Kamniku, Šutna 49, ki je bila ustanovljena leta 1920, in v Škofji Loki, Glavni trg 53, katere ustanovitev je označena z letom 1925.¹⁷

V tridesetih letih se je obratovanje vrvarne Josipa Adamiča v Domžalah na Ljubljanski cesti 80 toliko povečalo, da jo je podjetnik 10. oktobra 1935 registriral na sodišču kot tovarniško podjetje. Poslovalo je še naprej kot posamezna firma, ki je imela svoj tekoči račun

Družina Franca Adamiča. Poleg je žena s sinom Francom (tudi izučen vrvar) in Ivanom. (Original hrani Franc Adamič, Ljubljana, Prešernova 6)

pri Ljubljanski kreditni banki. Vrednost podjetniškega in obratnega kapitala ter vrednost strojev in nepremičnin nam izkazuje tale razpredelnica:

	Kapital		Stroji din	Nepremičnine din
	podjetniški din	obratni din		
1934	50.000		40.000	350.000
1935	150.000	50.000	25.000	300.000
1936	50.000	20.000	?	500.000
1938	100.000	60.000	30.000	400.000
1939	20.000	30.000	20.000	450.000

V obratu je imel Josip Adamič vrvarske naprave na ročni pogon. Za leto 1938 se med njimi omenjata 2 statvi in 5 pletilnih strojev. Podjetje je nabavljalo stroje v apatinski tovarni. Zaradi nazornosti podajamo tudi količino in vrednost proizvodnje v tabelarični obliki:

	Količina v kg	Vrednost din
1934	?	250.000
1935	30.000	800.000
1938	15.000	250.000
1939	20.000	150.000

Pozornost zbuja precejšnje zaloge raznih vrvarskih izdelkov. Njihova količina in vrednost je bila v posameznih letih takale:

	Količina v kg	Vrednost din
1934	5.000	?
1935	3.000	48.000
1936	?	30.000
1. poll. 1938	3.000	60.000
1938	5.000	50.000

Ustrezno proizvodnji se je dvigala oziroma padala tudi poraba surovin. Količina, izražena v kilogramih, je bila naslednja:

	Konoplja v kg	Predivo v kg	Juta	Mazilno olje
1934	5.000		300	50
1935	30.000		?	?
1936	20.000	4.000	?	?
1938	9.000	1.400	2.000	?
1939	20.000			

Konopljo in predivo je podjetje naročalo v Bački in Slavoniji, nekaj prediva, predvsem juto, pa je firma uvažala iz Češke in Nemčije.

Spregovoriti je treba še o delavcih in njihovi kvalifikacijski strukturi. Podatke nam daje tale razpredelnica:

	1934		1935		1936		1. poll. 1938			1938		1939			
	m	ž	m	ž	m	ž	m	ž	ml.	m	ž	ml.	m	ž	ml.
upravno, pisarniško in komercialno osebje	—	—	1	1	—	—	—	1	—	1	—	—	—	—	—
professionalisti	5	—	5	3	3	—	3	2	4	2	1	3	—	—	1
kvalificirani delavci	2	—	—	—	1	—	—	—	—	—	—	1	—	—	—
nekvalificirani delavci	—	—	1	—	—	—	—	—	—	—	—	1	—	—	—
delavci na domu	3	—	—	—	—	2	—	1	—	2	—	—	2	—	—
skupaj	10	0	7	4	4	2	3	4	4	5	1	5	2	1	—
	10		11		6		7		10			8			

Podjetje je zaposlovalo največ delavcev leta 1935 in najmanj leta 1936. Vsi delavci so bili slovenskega rodu. Urna mezda profesionalista je znašala leta 1934 4,50, leta 1935 5,00—8,00, leta 1936 3,50—6,00, leta 1938 3,50 do 8,00 in leta 1939 6,50 dinarjev.

Na istem delovnem mestu je zaslužila delavka leta 1935 in 1938 2,50—3,50 dinarjev pa mladoletni delavec leta 1938 1,75—2,50 dinarjev na uro. Kvalificirani delavec je prejemal leta 1934 6,00, leta 1936 samo 3,00 in leta 1939 3,75 dinarjev urne plače. Nekvalificirani delavec je zaslužil leta 1935 samo 300 dinarjev na mesec in leta 1939 je bila njegova ura plačana 2,75 dinarjev. Delavci na domu so prejeli plačilo po kosu; leta 1939 je delavec na domu zaslužil okrog 2,50 dinarjev na uro. Pisarniški uslužbenec je leta 1935 prejemal 900 dinarjev osebnega dohodka na mesec, medtem ko je uslužbenka dobivala leta 1935 700 in leta 1938 800 dinarjev mesečne plače. Ob tem je dodati, da je podjetje plačalo za leto 1934 3800, za leto 1935 4000 in za leto 1937 3000 dinarjev pridobitnega davka.¹⁸

Obe podjetji, v Ljubljani in Domžalah, sta med drugo svetovno vojno obratovali, kolikor so vojne razmere dopuščale. Domžalsko je bilo pod nemško in ljubljansko pod italijansko okupacijsko oblastjo. V Ljubljani je bilo zaposlenih 6—8 delavcev. Surovine so nabavljali v Italiji, izdelke pa so prodajali po ljub-

ljanski pokrajini. Proti koncu vojne je vir za surovine povsem usahnil in s proizvodnjo so prenehali.¹⁹

OPOMBE

- Po pripovedovanju Antona Albrehta, Ljubljana, Trubarjeva 6. Njegovo izpoved je potrdil Franc Adamič, Ljubljana, Prešernova 6. — 2. Arhiv Slovenije, Ljubljana (AS) — Register posameznih firm L III, 234, Ljubljana. — 3. Spominski zbornik Slovenije. Ob dvajsetletnici kraljevine Jugoslavije. Ljubljana 1939, str. 620. — 4. Po pripovedovanju Franca Adamiča, Ljubljana, Prešernova 6. — 5. AS, Register posameznih firm L III, 234, Ljubljana. — 6. Po pripovedovanju Franca Adamiča, Ljubljana, Prešernova 6; glej tudi AS, TOI-fasc. 309/1. — 7. Po pripovedovanju Franca Adamiča, Ljubljana, Prešernova 6. — 8. AS, TOI-fasc. 311/2. — 9. Spominski zbornik Slovenije. Ob dvajsetletnici kraljevine Jugoslavije. Ljubljana 1939, str. 620. — 10. AS, TOI-fasc. 309/1. — 11. Spominski zbornik Slovenije. Ob dvajsetletnici kraljevine Jugoslavije. Ljubljana 1939, str. 620. — 12. AS, TOI-fasc. 309/1. — 13. Po pripovedovanju Antona Albrehta, Ljubljana, Trubarjeva 6 in AS, TOI-fasc. 309/1. — 14. AS, TOI-fasc. 311/2. — 15. AS, TOI-fasc. 309/1. — 16. Po pripovedovanju Antona Albrehta, Ljubljana, Trubarjeva 6. — 17. AS, TOI-fasc. 311/2; VIII. Mednarodni vzorčni velesejem v Ljubljani od 2. do 11. junija 1928. — 18. AS, TOI-fasc. 309/1. — 19. Po pripovedovanju Franca Adamiča, Ljubljana, Prešernova 6.

OB 100-LETNICI ROJSTVA ENGELBERTA GANGLA

1873—1950

SLAVICA PAVLIČ

Engelbert Gangl se je rodil 12. novembra leta 1873 v Metliki. Po končani osnovni šoli, ki jo je obiskoval v domačem kraju, je stopil 1885 v 1. razred novomeške gimnazije; 1888/89 se je vpisal na ljubljansko učiteljsko šolo. Leta 1892 je maturiral in dobil prvo službeno mesto v Budanjah na Vipavskem. S šolskim letom 1893/94 nastopi službo na I. mestni petrazredni deški osnovni šoli v Ljubljani kot namestni učitelj (na VIII. učnem mestu), razrednik 4. razreda. V tem razredu je poučeval vse predmete. Imel je 25 tedenskih ur. Po usposobljenostnem izpitu, ki ga je opravil leta 1895, je v šolskem letu 1895/96 postal stalni učitelj extra statum. V Letnem poročilu I. mestne petrazredne deške osnovne šole za šolsko leto 1900/1901 beremo, da je c. kr. mestni šolski svet z razpisom z dne 26. avgusta 1900 dovolil Engelbertu Ganglu enoletni dopust od 16. septembra 1900 do 16. septembra 1901, da odide na dunajski pedagogij izpopolnjevati svoje študije. Ta enoletni študijski dopust mu je mestni šolski svet podaljšal še za eno šolsko leto. Po končanem študiju, ki mu je dal diplomu za meščansko šolo, je Gangl s šolskim letom 1902/03 dobil mesto učitelja na Osemrazredni dekliški mestni osnovni šoli v Ljubljani, kjer je ostal le eno šolsko leto. V naslednjem šolskem letu 1903/04 je nastopil službo učitelja na mestni nižji realci v Idriji, kjer je bil na seji mestnega idrijskega zastopa z dne 2. julija 1903 imenovan za stalnega učitelja pripravljalnega razreda. To mesto stalnega učitelja je potrdil z odlokom c. kr. deželni šolski svet z dne 22. avgusta 1903. V pripravljalnem razredu je poučeval vse predmete razen verouka in telovadbe. Gangl je vodil pripravljalni razred na idrijski realci vse do avgusta leta 1916. To leto je c. kr. ministrstvo za uk in bogočastje odredilo z odlokom z dne 5. avgusta 1916, da se opusti pripravljalni razred v Idriji in dodeli c. kr. kranjski deželni šolski svet učitelja Gangla z odlokom z dne 3. marca 1917 v službovanje pripravjalnici na Proseku pri Trstu. Gangl je ostal na pripravjalnici v Trstu do konca prve svetovne vojne, nato je prišel v Ljubljano, kjer je postal leta 1919 višji šolski nadzornik in od leta 1921 dvorni svetnik. Po upokojitvi leta 1929 je še vedno neumorno delal kot pesnik, mladinski pisatelj, pisec učbenikov in organizator slovenskega učiteljstva.

Tudi v času NOB ni stal ob strani. Čeprav v visoki starosti, je stal na strani svojega ljudstva tako, kakor mu je služil vse doslej. Zaradi starosti je ostal na svojem domu v Metliki. Ko so 18. junija leta 1944 na osvobojenem ozemlju ustanovljali organizacijo Rdečega križa Slovenije, so Gangla zaradi njegove znane človekoljubnosti povabili v odbor, kjer je bil imenovan za podpredsednika in je z vnemo in ljubeznijo do trpečega in za svobodo borečega slovenskega ljudstva deloval vse dotlej, dokler niso po osvoboditvi republiški odbor Rdečega križa Slovenije preselili v Ljubljano.

Tudi potem ni prenehal z delom; pisal je do zadnjega. Zadnji teden pred smrtjo je pisal svojemu prijatelju Lojzetu Zupancu: »Kolikoli slast je za delovnega moža, ki vidi povsod svoje izvoljeno mesto, kjer more v polni svobodi razvijati moč duha, v blaginjo drugih, a sebi v zadoščenje. Navajam Ti, kaj vse sem zadnja leta napisal, da boš poučen, da nisem lenuharil na ta leta, temveč delal po svojih najboljših močeh za slavo in čast domovine«. (Dolenjski list 1950 št. 9). Iz teh besed je razvidno, da je bil Gangl delaven in plodovit vse svoje življenje. V rokopisu so ostale »Belokranjske opevke« in »Pot v življenje«, dve zbirki pesmi, dalje »Bela krajina v sonetih«, »Soneti o dobrem in zlem«, »Soneti s potovanja« in »Zbor sonetov 1941—1945«.

»Milivoj in Milada« — roman v delih »Rudar Janže« — roman. »Učitelji in kmetje«, sestavljeno iz starih šolskih kronik, ki je prava epopeja Bele krajine, trilogija »Stare slave dediščina«, ki vsebuje žaloigro v 5 dejanjih »Solunska brata« ter žaloigro »Črtomir in Bogomila«.

Zadnji dan meseca februarja leta 1950 je umrl Engelbert Gangl v 77. letu starosti kot najzaslužnejši in najstarejši metliški meščan.

O njem bi lahko zapisali — mož, ki je storil mnogo več, kakor mu je veleval stan, je prav gotovo Engelbert Gangl — najboljši izmed najboljših slovenskih učiteljev, vzoren tovariš in učitelj.

GANGL — PESNIK, MLADINSKI PISATELJ
IN DRAMATIK

Prvič se je Gangl oglasil s svojimi pesniškimi prvenci kot četrtošolec ljubljanskega učiteljskega združenja v Ljubljanskem Zvonu leta 1891. Pod-

pisoval se je s psevdonimom Rastislav ali Doljenec. Tedaj je napravil svoj prvi korak v literarno javnost. Prvim Ganglovim pesnitvam je stal ob strani pesnik formalist Josip Cimperman, ki je vzgojil pesniške talente preteklega doba. Hvaležni učenec je postavil svojemu učitelju v literarni črtici »Pozabljeni pesnik« dostojen spomenik (7. Izvestje nižje realke v Idriji 1907/08, str. 30), kjer prikaže celotno pesnikovo delovanje na področju pesništva. Leta 1896 je zbral in napisal Pisanice za slovensko mladino, otroške pesmi, med njimi so tudi nekatere Ganglove. Prvo njegovo pesniško zbirko »Iz luči in teme«, ki je izšla leta 1897, je kritika simpatično sprejela. Iz leta v leto je število Ganglovih pesmi polnilo razne revije in časopise kakor Ljubljanski Zvon, Dom in svet, Slovenka, Vrtec, Zvonček in druge. Njegove pesmi so se od prve zbirke do zbirke »Moje obzorje«, izšle leta 1914, vsebinsko in stilistično izpopolnjevale. Najvišje pa se je povzpel v zbirki »Sonata o domovini«. V mladinskem pesništvu se je razvil in uveljavil v polni meri ter dosegel odlično mesto.

Z Ganglovim imenom je najtesneje povezana mladinska književnost. Leta 1896 je izdal Pisanice slovenski mladini v Gabrškovi knjižnici v Gorici, kjer je bil Gangl urednik oživiljene Gabrškove knjižnice, ki je prenehala z 31. zvezkom leta 1906. Nato je Gangl ustanovil novo mladinsko knjižnico, ki jo je izdajalo Društvo za gradnjo učiteljskega doma. Sam je v zbirki izdal tri zvezke svojih zbranih spisov za mladino. Prvi izbrani spisi so izšli leta 1909. V letu 1933—34 pa je zbral svoje spise v zbirki Moja pota, spisi za mladino. Leta 1905 je ob odkritju Prešernovega spomenika napisal knjižico »Slava Prešernu«, ki je pisana predvsem za mladino, da bi na preprost in njej dostopen način spoznala velikega pesnika.

Slovenski učitelji, ki so bili združeni v svoji učiteljski organizaciji Zavezi slovenskih učiteljskih društev, ustanovljeni leta 1889, se je pridružil tudi Gangl kot mlad učitelj. Konec prejšnjega stoletja so se vedno bolj zaostrovala politična nasprotja in je tudi leta 1900 prišlo do razkola. V tem času se je Gangl zavzemal za izdajo novega mladinskega lista, ki ne bi bil politično obarvan. Leta 1899 je vodstvo Zaveze sklenilo, da bo pričelo izdajati Zvonček. Pobudo za izdajo je dal Gangl in list je ves čas njegovega uredništva nosil pečat njegove osebnosti. Gangl je bil urednik Zvončka vse do leta 1929.

Temeljito je bil Gangl tudi kot dramatik, kjer je iskal resnico, lepoto in dobroto. Prvo njegovo dramsko delo so »Materine sanje.«

Engelbert Gangl (1873—1950)

Drugo njegovo delo »Sin« je napisal leta 1899 in jo je občinstvo dobro sprejelo. Delo je bilo prevedeno v hrvaščino in češčino. Kritika ga imenuje »prelepo dramsko delo, polno poezije in zanosa ... najbolj izvirna slovenska drama«. Znane so še druge drame »Sfinga« in »Sad greha«, ki so bile igrane na mnogih slovenskih odrih, vendar so imele mnogo več uspeha na odrih slovenskih izseljencev v tujini, združenih v kulturno prosvetnih društvih.

Poleg pisanja dramskih del je Gangl tudi prevajal dramska in operna dela drugih narodov. Od 1898 do 1900 je bil stalni gledališki kritik za Slovenski narod.

Mnogo Ganglovih del strokovne, kritične, pesniške in pripovedne vsebine je raztresenih po raznih znanstvenih in leposlovnih listih kakor v Popotniku, Učiteljskem tovarišu, ki ga je Gangl uredil 20 let, Edinosti in Slovanu.

GANGL — POLITIK

O človeku, ki je žrtvoval vse svoje duševne sile in vrline vedno le v prosep svojega naroda in vzgoje mladine, ki mu je najvažnejši predvsem vzgojni in kulturni cilj in ki je nesebično delal in ustvarjal ne glede na kulturno razpoloženje, je težko govoriti o njem kot o politiku. Pravi politik ni bil Gangl

nikoli. Politik je bil le toliko, kolikor so ga prisilile k temu razmere in druge razne okoliščine. Leta 1908 je bil izvoljen za deželnega poslanca na socialistični listi v kranjski deželni zbor. Vest je zbudila med naprednimi slovenskimi krogi veliko veselje, zlasti v vrstah kranjskega naprednega učiteljstva. Posebno ker je bil Gangl prvi napredni učitelj, ki je prišel v kranjski deželni zbor. S to izvolitvijo se je pričelo Ganglovo politično delovanje. Tako kakor je bil povsod pri svojem delu temeljit, je sledil ukazu svojih volilcev s samozavestjo, da hoče posvetiti vse svoje delo le v blaginjo svojega stanu in brezpravnega ljudstva.

Kot poslanec je imel svoj program, ki je slonel na načelih narodnosti, svobodomiselnosti in demokratizma, ter je postavil izobrazbo naroda na čelo vseh vprašanj. Poudarjal je razsvetljenstvo ljudstva in ravno to nalogo ima šola, ki naj bi bila popolnoma neodvisna; svobodno naj se razvija njena moč in naj neovirano služi svojemu namenu. Nadalje se je zavzemal za pravice delavstva. Zastopal je stališče splošne, direktne, tajne in enake volilne pravice, s čimer je pokazal, da dobro pozna socialne in politične razmere našega ljudstva. V svojih zahtevah se je na deželnih zasedanjih vedno zavzemal za izboljšanje materialnega položaja učiteljev. Vsakokrat, ko je prestopil prag deželne zbornice, je prišel z novimi predlogi. Leta 1913 je sestavil spomenico o položaju kranjskega učiteljstva »Dejanja govore!«, kjer je v podrobnosti posredoval javnosti vse krivice in trpljenje, ki ga je prestajalo napredno kranjsko učiteljstvo pod takratnim klerikalnim režimom. Leta 1914 je v zbornici med poslanci temeljito obrazložil novi osnovnošolski zakon, ki je bil tedaj v pripravi, in dokazal, da so posamezne točke nesprejemljive za slovensko učiteljstvo. Istočasno se je tudi zavzemal za izboljšanje materialnega položaja učiteljev upokojujencev in vdov.

Z začetkom prve svetovne vojne je Gangl zaključil svoje politično delovanje in vse svoje delo posvetil vzgoji in šoli.

GANGL — SOKOL

Jugoslovansko sokolstvo, ki je bilo osnovano po zgledu češkega sokolstva in mu je bil ustanovitelj dr. Tyrš, je v Ganglu dobil najboljšega delavca v sokolski idejni stroki. Vodil je posle starostovega namestnika pri jugoslovanskem sokolskem Savezu in kot prvi namestnik starosta Sokolstva kraljevine Jugoslavije. Gangl se je poglobil v bistvo sokolske ideje in je delal z vso vnemo in požrtvo-

valnostjo. Nobeno delo mu ni bilo pretežno, nobena pot predolga. Edina ovira pri delu mu je bila prevelika zaposlenost v službi in stanovski organizaciji, vendar ni bilo dneva, da ne bi žrtvoval vsaj nekaj časa sokolski organizaciji. Bil je prepričan, da je sokolska misel za napredek in porast slovenskega naroda zelo pomembna. Ganglovo delovanje pri Sokolu sega v čas službovanja v Idriji, kjer je bil predsednik društva »Sokolski dom«. Ko so se združila notranjska sokolska društva v lastno župo, ki je imela svoj sedež v Idriji, je bil Gangl izvoljen za prvega župnega starosta. Znameniti so bili njegovi govori, ki jih je imel ob raznih priložnostih. Do podrobnosti je preštudiral Tyrševe spise in se sam poglobil v bistvo sokolske misli, ki jo je vedno in povsod zagovarjal in navdušeno priporočal. Takoj po prvem letu svojega delovanja je pričela župa v Idriji izdajati svoje glasilo »Vestnik«, ki je izhajalo dve leti samostojno, potem pa se je leta 1912 združilo s »Sokolskim vestnikom«, ki je bilo glasilo sokolskih žup v Ljubljani, Kranju, Idriji in Novem mestu. V »Sokolskem vestniku« je Gangl priobčil več spisov, manjšihotic in sokolske pesmi. Prva svetovna vojna je zavrla delovanje sokolstva za dobo 5 let. Leta 1919 so ponovno sklicali informativni sestanek slovenskega sokolstva. Ganglu so poverili dva referata: izobraževalni in časnikarski odsek. Za svoj referat je Gangl sestavil temeljit poslovnik, ker je menil, da je za izobraževanje mlade sokolske generacije potreben načrt. Isto leto je izšlo glasilo slovenske sokolske zveze pod imenom »Sokol«. Pet mesecev je bil Gangl urednik lista, dal mu je trdno podlago in pravo smer. Sodeloval je tudi pri ustanovitvi lista za sokolsko mladino »Sokolič«. Mesečnik je izdajala in zalagala Učiteljska tiskarna, od leta 1929 pa Jugoslovanski sokolski savez. »Sokolič« je izhajal od 1919 do leta 1937. Gangl je napisal tudi knjigo »O sokolski ideji«, leta 1930. Sokolske pesmi pa je izdal leta 1926 pod naslovom »Hram slave« in leta 1933 pod naslovom »Mladi sokolski rod«.

GANGL — ORGANIZATOR SLOVENSKEGA IN JUGOSLOVANSKEGA UČITEJSTVA

Z velikim navdušenjem in neumorno delavnostjo je Gangl deloval v stanovski organizaciji od začetka kot mlad učitelj pa vse do leta 1941. Gangl je že leta 1898 bil izvoljen v upravni odbor Zaveze. Po ustanovitvi Zaveze slovenskih učiteljskih društev so se učitelji v večji meri zavzemali za šolska vprašanja. V vodstvo so prišli mlajši učitelji kakor Gangl in drugi, ki so nastopali odločneje, zah-

tevali so več svobode v poklicu in pogumno izpovedovali svoj svetovni nazor. Bili so tudi bolj izobraženi, kar je bila posledica reforme učiteljskega izobraževanja. Absolventi štiri-letnih učiteljskih so bili samozavestnejši in pogumenjši in so posegli v večjem številu v boj za napredek slovenske osnovne šole. V začetku 20. stoletja pa je tudi prišlo do politične diferenciacije. Za svobodno šolo se je zavzel Gangl, ki se je na vseh Zavezinih skupščinah in zasedanjih dosledno držal programa.

Na eni izmed skupščin Zaveze v Gorici leta 1908 je Gangl govoril o temi »Šola in kmetijsko vprašanje«. Na njegov predlog se je slovensko učiteljstvo izreklo za osemletno šolsko obveznost brez vseh olajšav ter za reformo osnovnega šolstva v smislu potreb in koristi kmečkega in delavskega razreda. To je bil prvi formalni sklep Zaveze za šolsko reformo osnovne šole, s katero so predlagali, da bi v 7. in 8. šolskem letu na podeželju vpeljali kmetijski pouk. Načrt za pouk praktičnih predmetov je Gangl vzel iz načrta strokovnega učitelja Gosaka.

Na eni izmed naslednjih skupščin leta 1910 je Gangl zahteval odpravo utrakvističnih šol, zahteval je uvedbo slovenskega občevalnega jezika za vse šolske zadeve v slovenskih okrajih.

Leta 1913 je Zaveza ob 25-letnici izdala Spominski spis, ki obsega XXV. poglavij. V njem je tudi poročilo Komiteja za reformo šolstva na Dunaju, ki se ga je kot delegat udeležil Gangl. Poročilo je podano v XI. poglavju, ki govori o delu zveze v Komiteju za reformo osnovnega šolstva.

Po odstopu urednika Učiteljskega tovariša Jakoba Dimnika leta 1903 je uredništvo prevzel Engelbert Gangl, ki je že sodeloval pri urejanju lista od 1898 do 1900, do odhoda na pedagogij na Dunaj. V času njegovega uredništva se je boj s SLS zelo zaostрил. Vsebinska lista se je kljub temu izboljšala, Gangl si je pridobil nove sodelavce med profesorji, ki so objavljali vesti o srednjem šolstvu. Ob pričetku prve svetovne vojne je Gangla zamenjal novi predstavnik Zaveze Luka Jelenc do leta 1918. V novembru 1918 je Gangl ponovno prevzel mesto uredništva in list urejal do leta 1919, ko je prevzel mesto višjega šolskega nadzornika. Leta 1914 je izšla posebna okrožnica, ki jo je izdala SLS in je Učiteljskega tovariša in liste, ki so jih tiskali v Učiteljski tiskarni, označili za srbofilske. Po vsej sili so hoteli uničiti urednika Gangla in list.

Gangl ni samo deloval v Zavezi ampak se je močno zavzemal za organizacijo jugoslovanskega učiteljstva. Zavzemal se je zato, da bi pričelo jugoslovansko učiteljstvo vsako le-

to prirejati splošne jugoslovanske skupščine in šolske razstave ter ustanoviti jugoslovansko učiteljsko zvezo. Prva priložnost se je ponudila ob praznovanju 25-letnice Učiteljskega združenja v Beogradu leta 1906 in istočasno je bil 1. kongres srbskega učiteljstva. Med delegati, ki jih je poslala Zaveza, je bil tudi Gangl, ki je bil v pripravljalnem odboru za osnovanje Jugoslovanske učiteljske zveze. Kljub dobrim pripravam se ustanovitev Jugoslovanske učiteljske zveze ni uresničila. Do ustanovitve je prišlo šele po prvi svetovni vojni, ko je Zaveza stopila v stik s srbskimi in hrvatskimi učitelji zaradi ustanovitve osrednje učiteljske organizacije. Leta 1920 je bil 1. kongres vsega učiteljstva v državi in prva ustanovna skupščina Udruženja jugoslovanskih učiteljev. Z ustanovitvijo UJU je videl Gangl svojo dolgoletno željo uresničeno in svoje delo pri organizaciji končano. Vendar ni miroval; še vedno je bil njen vneti podpornik in sodelavec, kljub temu, da ni sprejel izvolitve v nov upravni odbor.

Po končani prvi vojni se je slovensko učiteljstvo dobro zavedalo važnega trenutka in je takoj tudi postavilo svoje zahteve. Gangl je sestavil Spomenico, v kateri je navedel vse zahteve in želje slovenskega učiteljstva. To zgodovinsko važno spomenico je posebna delegacija izročila takratnemu predsedniku narodne vlade. Gangl je v Spomenici zahteval kot pogoj za uspešno kulturno in narodno delovanje izenačenje osebnih dohodkov učiteljev s prejemki državnih uradnikov. Materialnemu stanju učiteljstva je Gangl posvečal veliko pozornost. Če bo učiteljev materialni položaj boljši, bodo tudi v šoli in pri vzgoji boljši uspehi.

GANGL — ORGANIZATOR SLOVENSKEGA ŠOLSTVA

Pod avstrijsko šolsko upravo je bilo slovensko šolstvo prava pastorka, ker ni uživalo tistega razmaha, ki so ga slovenski učitelji upravičeno zahtevali glede na število slovenskega naroda v mnogonacionalni Avstriji. Posebno na Kranjskem so bili vedno hudi boji ob ustanovitvi kake nove slovenske šole ali če je bilo treba razširiti že obstoječo šolo v večrazrednico. Pred prvo svetovno vojno je bilo na Kranjskem 385 osnovnih šol s 1101 razredom, od teh 345 slovenskih, 2 slovensko-nemški in 38 nemških šol, ki jih je obiskovalo 83.072 otrok, tako da je prišlo na razred 75 otrok. V tako prenapolnjenih razredih ni bilo pričakovati, da bi bili ugodni učni uspehi.

Gangl je na vsakoletnih Zavezinih zborovanjih neusmiljeno bičal vse krivice, ki so se

dogajale na področju slovenskega šolstva. Vedno se je odločno potegoval za pravico, pošteno delo in ugled slovenskega učiteljstva.

Po končani prvi vojni je bil Gangl imenovan za višjega šolskega nadzornika na Kranjskem in Prekmurju. Volitve v prvi višji šolski svet so bile v volilnem sporazumu med Zavezo jugoslovanskega učiteljstva in Slomškovo zvezo, tako da bi prišel vanj tudi kandidat Slomškove zveze, vendar se učiteljstvo ni dosledno držalo sporazuma in tako sta dobila kandidata Zaveze jugoslovanskega učiteljstva večino. Izvoljena sta bila Luka Jelenc in Engelbert Gangl. Gangl se je takoj oprijel organizacijskega dela za preureditev osnovne šole in narodne vzgoje. Skupaj s Pavletom Fleretom, okrajnim šolskim nadzornikom, sta leta 1919 sestavila »Načrt preustrojitve šolstva in narodne vzgoje«, ki določa temeljna načela za narodno in narodno višje šolstvo ter za izobrazbo in pravno stališče učiteljstva ter šole.

Višji šolski svet je po Ganglovih priporočilih in navodilih pošiljal v slovenski del Koroške zavedne slovenske učitelje, ki so radi zasedli izpraznjena učna mesta na osnovnih šolah. V Prekmurju je Gangl prepovedal uporabo madžarščine v osnovnih šolah tam, kjer je prebivalo slovensko prebivalstvo, v vse šole je uvedel slovenščino. Madžarsko učiteljstvo se je umaknilo, prišli pa so zavedni slovenski učitelji. Gangl je odpiral v Prekmurju nove šole ali obstoječe razširil v večrazrednice. Vse madžarsko učiteljstvo, ki je službovalo pod madžarsko upravo in ostalo na svojih mestih, je moralo opraviti dopolnilni usposobljenostni izpit iz slovenščine. Leta 1920 je bilo v Prekmurju 81 osnovnih šol s 158 razredi, ki jih je obiskovalo 13.054 otrok, tako da je prišlo povprečno na razred 80 otrok. In prav zato se je Gangl močno zavzemal za odpiranje novih šol.

Na Kranjskem se je razvoj osnovnega šolstva pod Ganglovim nadzorstvom močno razmahnil. Od 1919 do leta 1922 je nanovo odprl 20 osnovnih šol in število vzporednic se je zvišalo na 339. Na vsak razred je prišlo povprečno 55 učencev. Še vedno preveč za temeljito učno in vzgojno delo. Gangl pa se ni zavzemal samo za odpiranje osnovnih šol, uspešno je sodeloval pri ustanavljanju javnih meščanskih šol. Dotlej smo imeli le dve: nemško v Krškem in slovensko v Postojni, ki je po prvi vojni prišla v italijanske roke. Po vojni je Višji šolski svet pod Ganglovim nadzorstvom odprl sedem novih javnih meščanskih šol (v Ljubljani 2 deški in 2 dekliški, na Jesenicah in v Trziču, v Krškem pa prenovoval v slovensko meščansko).

Posebno se je zavzemal za razvoj in napredek strokovnega šolstva za duševno prizadete otroke. Petrazredno Gluhonemnico v Ljubljani je razširil v osemrazrednico, trirazredno pomožno šolo v šestrazrednico in šolo za slepo mladino v Kočevju v dvorazrednico.

Tak je bil vsestranski razmah slovenskega šolstva pod neumornim in smotrno delavnim višjim šolskim nadzornikom Ganglom na njegovem nadzorniškem področju.

Povojni čas je terjal odpiranje novih šol, ki je bilo povezano s šolsko reformo. Nova slovenska šola pa je potrebovala tudi nove učbenike in nova učila.

Gangl je že pred vojno sodeloval in tudi pisal osnovnošolska berila. Drugo berilo in slovnico je napisal leta 1901, ki sta doživeli več izdaj. Prav tako je Tretje berilo za štiri-razrednice in večrazrednice obče osnovne šole, ki je izšlo leta 1902, doživelo več izdaj.

V berilu je Gangl skupaj z Maksom Josinom razdelil snov po skupinah. Najprej so bili sestavki in pesmice za zabavo in pouk, v drugem odstavku so bili napotki vzgojne vsebine — cerkev, šola in hišna dela, kjer so poleg verskih naukov tudi navodila, kako za posiliti otroke pri hišnem delu. Tretja skupina obravnava letne čase in z letnimi časi povezana poljska dela. Četrta del deli v prirodoznanje in prirodoslovje, naslednji peti in zadnji pa v skupino dom in svet, ki ga prav tako deli v zemljepis in zgodovino. Danes bi ta učbenik lahko primerjali z učbeniki za slovenščino s slovnico ter spoznavanje narave in družbe. Tako so imeli učenci v eni knjigi združeno vso snov, ki so jo obravnavali po predpisanem učnem načrtu.

Avstrijska šolska oblast je zelo zgodaj spoznala Ganglove izredne pedagoške sposobnosti, zato mu je poverila načelstvo odseka za spisovanje osnovnošolskih čitank za šole na Primorskem. Po končani vojni se je Gangl takoj zavzel za izdajo novih beril, ki bi ustrezale novemu času in novim razmeram. Prva osnovnošolska čitanka po vojni je bila Ganglova »Druga čitanka«. Gangl je tudi prevzel glavno uredništvo Šolskega lista, ki naj bi bil priprava za druge čitanke. Vsem pozneje izdanim čitankam je bil glavni urednik Gangl.

O Ganglovem delovanju na področju vzgoje in izobraževanja slovenskega naroda bi lahko še veliko pisali. Na vseh področjih svojega delovanja je bil dosleden in je tudi program dosledno izpolnjeval. Gangl je bil tudi dobro znan kot učiteljski gospodarski organizator. Z njegovim sodelovanjem so bile osnovane razne učiteljske gospodarske organizacije in ustanove kakor Učiteljska tiskarna,

Učiteljska samopomoč, Učiteljska hranilnica in posojilnica in Učiteljski dom.

Znani Ganglovi aforizmi, ki jih danes lahko s pridom uporabimo, so:

Najboljši nadzorniki so učenci.

Narod, ki ne ljubi svoje šole, je svoj sovražnik.

Ošabnost in prezirljivost med tovariši in tovarišicami je znak plitvega uma ali visoke ošabnosti.

Prevelika strogost in prevelika ljubezen sta enako kvarni.

Šola bodi vsem enako pravična mati.

Šola daje mladini glavo in srce, svet ji da spoznanje.

Šola je mrtva, če je učitelj brez duha in čustva.

V šoli vladaj ljubezen, a ne strah.

Zaupanje šolske mladine do učitelja je most, po katerem prehaja učiteljevo srce v srce mladine.

Zdravo šolstvo je vsakemu narodu največji dobrotnik.

VIRI IN LITERATURA

1. Arhiv Zaveze v Slov. šolskem muzeju Fasc. 59, 54, 53, 52, 44, 34, 31, 30, 26, 25, 24, 22. — 2. Slovenski biografski leksikon I., 204. — 3. Slovenski poročevalec 1950, šte. 51. — 4. Prosvetni delavec 1950, šte. 6. — 5. Dolenjski list 1950, šte. 9. — 6. Gledališki list Drama 1949/50. — 7. Učiteljski tovariš 1923, šte. 45, 1917, šte. 2, 1933, 1938, šte. 16. — 8. Popotnik 1933/34, šte. 3. — 9. Ilustrirani tednik III., šte. 37 in 49. — 10. Ljubljanski zvon 1916, str. 527. — 11. 7. Izvestje idrijske nižje realke 1907/08, str. 30. — 12. Jože Dular, Metlika skozi stoletja, Metlika 1960. — 13. Tatjana Hojan, Slovenski mladinski časopisi do leta 1941, Zbornik za historiju školstva i prosvjete 3, str. 72. — 14. Slovenski zbornik 1945, str. 642. — 15. Pregled vseh Ganglovih del v Slovenskem šolskem muzeju. — 16. France Ostanek, Prizadevanje slovenskih šolnikov za reformo šolstva v razdobju 1889—1914, Pedagoški zbornik 1956, str. 71—83. — 17. France Ostanek, Učiteljski tovariš (kratek pregled razvoja od 1861 do 1914), Sodobna pedagogika 1961 str. 138. — 18. Narte Velikonja, Razvoj šolske uprave, Zbornik razprav Slovenci v desetletju 1918—1928, str. 700.

IZ STARIH FOTOGRAFSKIH ALBUMOV

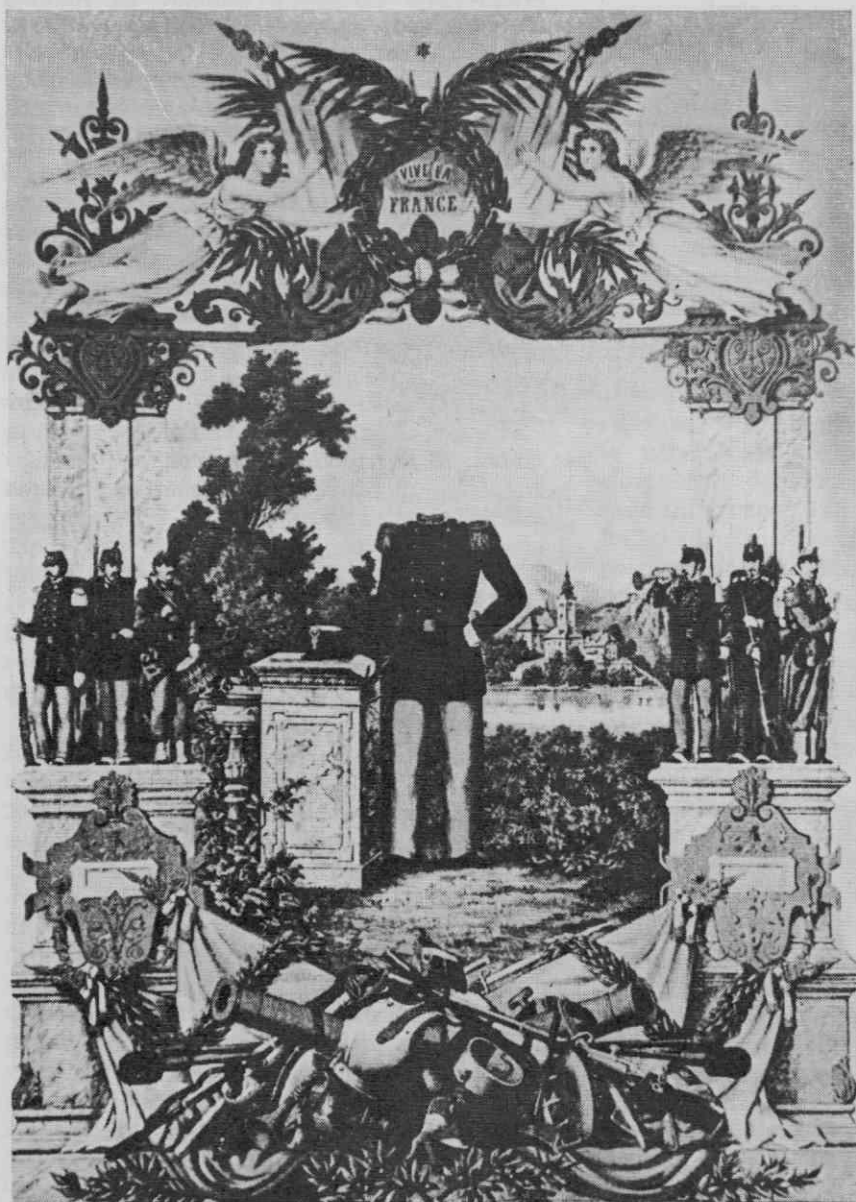
»ŽIVELA FRANCIJA« IN SLOVENSKI BLED

MIRKO KAMBIČ

George Eastman House v Rochestru, ZDA, ima v svoji bogati muzejski zbirki zgodovinskih fotografskih slik tudi primerek litografskega odtisa, ki je služil fotografom obrtnikom proti koncu 19. stoletja za dokončni fotografski izdelek. Na to litografsko razmnoženo sliko je namreč fotograf prilepil na vrat postave, ki je brez glave, portret oz. glavo vojaka, ki se je dal fotografirati. Okrog postave, ki je dobila šele pri fotografu svojo

novo glavo, je upodobljenih še šest vojakov, po trije na vsaki strani; spredaj so vojne trofeje, v ozadju pa se odpira pogled na pokrajino s cerkvico. Nad vsem vidimo angela z vencem, sredi blesti napis: »Vive la France«.

Ta fotografski formular sta objavila dva ugledna zgodovinarja fotografije in sicer Peter Pollack in Aaron Scharf.¹ Tu zveemo, da je litografijo izdelal R. de Moraine in da so bili tovrstni portreti priljubljeni potem, ko

»Vive la France«
in slovenski Bled

Izrez Bleda z gornje slike

so se ljudje že nekoliko naveličali dolgo popularne »carte-de-visite« fotografije.

Čeprav je pokrajinska veduta v ozadju zelo majhna, pa takoj vzbudi našo radovednost.

Prizor je namreč zelo podoben Bledu. Pa ne samo podoben, temveč gre v resnici za podobo našega Bleda. Vsi detajli so upodobljeni zelo verno: otok s cerkvijo, celo stolpič na strehi, hiše na otoku, stopnice in odsev v vodi. Zadaj pa je nakazana grajska pečina in v ozadju Stol. Gre za značilni pogled na blejski otok od jugozahoda. Od tu fotografira Bled še dandanes mnogo amaterjev. To je prizor, ki ga lahko vidimo na starejših razglednicah. Litografska upodobitev ima iste podrobnosti kot fotografski posnetek tega prizora.

Uganka ostane, ali se je de Moraine poslužil za predlogo kakšne zveste litografske upodobitve, risbe ali fotografije.

Mala blejska veduta na mešani fotografsko-litografski sliki je gotovo razveselila marsikaterega francoskega vojaka in njegove svojce, ne da bi vedeli, da gre za slovenski Bled. Napis »Vive la France« pa je lahko v tem primeru samo dobrohoten spomin na Napoleonovo Ilirijo.

OPOMBE

1. Peter Pollack, *Die Welt der Photographie* (nemški prevod), Wien, 1962, str. 141. Aaron Scharf, *Art and Photographie*, London, 1968, str. 217.

GRAD KRUPA V BELI KRAJINI

MIRKO KAMBIČ

V fototeki Narodnega muzeja v Ljubljani je v mapi »Slovenija« pod št. 330 izvirna fotografija gradu Krupa. Posnetek je zelo dober, format še dobro ohranjene slike pa razmeroma velik, okr. $20,5 \times 15,6$ cm. Fotografija je nalepljena na večji karton. Na hrbtni strani kartona je ovalni žig z napisom: J. Brandner — Fotograf. S svinčnikom pa je medlo napisano na kartonu pod sliko: »Krup (Krupa) — Herrschaft nächst Čermembl — Donum Domini Rudolphi Baronis Apfaltrern — 15/1 868«.

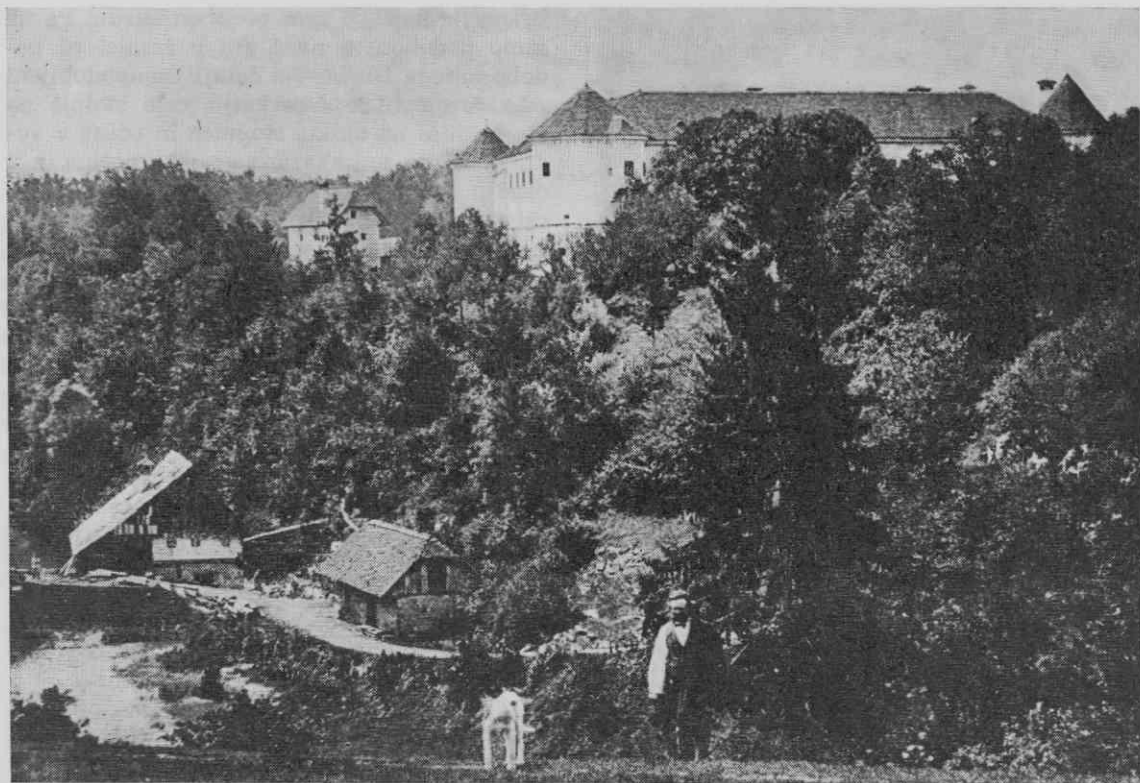
Fotografija predstavlja skoraj romantičen prizor. Na bregu, sredi drevja se svetlika grad s tremi vidnimi okroglimi stolpi. Levo od njega stoji manjša zgradba. Pod bregom pa je ob vodi žaga — na izvorni sliki se vidita dva delavca — z mostom, manjša zgradba in del poti, ki pelje navzgor proti desni. V ospredju sredi slike pa vidimo moža v beli sraj-

ci in telovniku, s klobukom v roki in z ogrnjenim suknjičem. Ob njem je pes z zabrisano glavo.

Če si odmislimo osebo in psa, je ostal prizor desetletja isti, vse do zadnje vojne. Znan pa je lahko ta pogled le tistim redkim potnikom, ki so šli po stezi iz Moverne vasi po levem bregu Krupe. Meni je ostal v spominu iz mladih let, ko sem hodil obiskovat staro mamo in prav zato sem se začudil, da je slika še iz prejšnjega stoletja.

Ime fotografa J. Brandnerja je sicer neznan. Morda gre za Johanna Brandtnerja, ki je označen kot celjski fotograf na nekem starejšem portretu iz njegove delavnice in ki izvira iz pribl. leta 1870.¹

Grad Krupa je bil v zadnji vojni porušen. Fotografija je kar dragocen zgodovinski dokument. I. Šašelj je objavil v Dom in svetu leta 1893 nekaj malega tudi o gradu Krupa,

Grad Krupa v Beli krajini leta 1868 (foto J. Brandner) — Original v Narodnem muzeju v Ljubljani

z navedbo, da je grad last Rudolfa barona Apfaltrerna. Spisu je dodana vinjeta Josipa Germa, ki prikazuje v drobnih risbah značilne oblike krupskega gradu.²

Danes gradu ni več in novi odsek asfaltirane ceste, ki povezuje Gradac s Semičem, pušča mesto nekdanjega gradu ob strani. Zgradba ob vodi pa menda še stoji in je do-

stopna po stari cesti iz Stranske vasi. Steza, s katere je fotograf posnel grad že pred letom 1870, pa je še vedno lokalna vez med Moverno vasjo in Gradcem.

OPOMBI

1. fotografija je last dr. M. Mencinger, Ljubljana. — 2. Dom in svet, 1893, str. 365.

IZ DELA NAŠIH ZAVODOV IN DRUŠTEV

Zgodovinska razstava »Veliki tolminski punt leta 1713«

V okviru jubilejnih proslav kmečkih puntov na Slovenskem so se na Primorskem odločili, da bodo proslavili v letu 1973 260-letnico upora leta 1713, ki je sicer zajel skoraj vse ozemlje današnje Primorske to in onstran meje, a se v literaturi in v tradiciji označuje kot »veliki tolminski punt«. Jubilejne proslave so obsegale poleg kulturnih prireditev, predavanj, komemoracij, raznih šolskih prireditev tudi nekaj priložnostnih razstav, med te sodi tudi zgodovinska razstava »Veliki tolminski punt leta 1713«, ki jo je pripravil Goriški muzej. Ta razstava je posvečena izključno uporabi leta 1713 upoštevajoč, da se bodo drugi slovenski kmečki punti predstavili na potujoči razstavi Narodnega muzeja, ki naj bi gostovala tudi v nekaterih primorskih središčih. Že sam namen razstave, da predstavi samo en kmečki upor, je pred prireditelja postavil izbiro: prikaz s pretežno arhivskim gradivom, legendami in besedilom, ali pa poljudnejša, zato tudi bolj improvizirana razstava. Goriški muzej se je odločil za drugo možnost tudi zato, ker materialnih virov (muzealije), povezanih z uporom ni; izjema je morda lesena nabožna ljudska plastika s Šentviške gore, ki ima vrezano dvomljiivo letnico 1714 (leto »krvave rihte«).

Razstava je obsegala 21 panojev (velikost 70 × 90 cm) pod steklom s slikovnim gradivom, faksimili dokumentov in besedilom. Dopolnilo tega glavnega dela razstave so predstavljali še predmeti kot kmečko orodje, sodobno orožje, originalne grafike ter nekaj drugih originalnih dokumentov in gradiva, ki je z uporom v indirektni povezavi. Poseben del razstave so sestavljala likovna dela, ki so jih pobudila uporna dogajanja (I. Šubic, R. Debenjak, T. Kralj, M. Mikuž). Z navedenim gradivom je bilo mogoče v celoti izpolniti avlo muzeja v Tolminu, ki je bila prav za namen razstave primerno preurejena (investitor Skupščina občine Tolmin). Otvoritev je bila 27. aprila 1973. Dva dni nato je bila v Tolminu osrednja proslava velikega tolminskega punta in takrat so si razstavo ogledali nekateri vodilni družbenopolitični delavci Slovenije ter nekaj tisoč udeležencev proslave.

Iz Tolmina se je razstava — zasnovana je bila kot potujoča — preselila v Novo Gorico, kjer je v gradu Kromberk ob zgodovinski razstavi Goriška knjižnica pripravila v petih vitrinah prikaz znanstvene, poljudnoznanstvene

in publicistične literature o tolminskem uporu, razstavljena pa so bila tudi literarna dela. Podobno knjižničarsko razstavo je malo prej pripravila knjižnica v Tolminu. Zgodovinska in knjižničarska razstava sta se iz Nove Gorice preselili v Idrijo. Panoji zgodovinske razstave so bili razstavljeni nato še na Opčinah pri Trstu ter na Štanjelu 1. in 2. septembra 1973 ob proslavi s katero so se tudi Kraševci in Vipavci spomnili upornih dogodkov leta 1713. Nato so bili panoji znova predstavljeni v zamejstvu (Kulturni dom v Trstu) ter nazadnje v Ajdovščini (Pilonova galerija).

Vsebinsko razstave o velikem tolminskem punktu je tisk deloma že predstavil (»Primorski dnevnik«, št. 109, 10. 5. 1973 in »Primorske novice«, G, št. 21, 18. 5. 1973). Razstava ima svoj tekstovni in dokumentarni del. V tekstovni del sodijo uvodne in zaključne besede, oznake prvega (27. 3.—2. 4. 1713) in drugega (ok. 20. 4.—ok. 15. 6. 1713) dela upora ter »krvave rihte«, dalje kronologije uporov na Primorskem in na Tolminskem ter kronološki pregled dogodkov velikega tolminskega punta v letih 1713–14. Zemljevid na uvodnem panoju prikazuje območja in kraje povezane z uporom; vsebuje vrsto dopolnitev in popravkov v seznamu doslej znanih krajev. Faksimili arhivskih dokumentov so povečini iz Pokrajinskega arhiva v Gorici, preostali so iz Arhiva Slovenije, knjižnice Narodnega muzeja v Ljubljani ter nekaterih župnijskih arhivov (Grahovo ob Bači, Biljana, stolnica v Gorici). V dokumentarni del sodijo tudi reprodukcije slik, skic in zemljevidov, katerih nastanek se približuje letu 1713. Slike nekaterih gradov in krajev so iz Valvasorjeve »Slave« (Devin, Novi grad, Socerb, Trst, Roženek pri Podbrju), Capellarisove risbe iz leta 1752 prikazujejo nekatere gradove in kraje na Goriškem (Rihemberk, Štanjel, Kluzje, Dornberk, Gradišče nad Prvačino, Kanal), skice kronista I. M. Marušiča iz konca 17. stoletja predstavljajo podobo mesta Gorice, več risb je vzeti iz Caprinove knjige »Alpi Giulie« ter iz goriškega furlanskega koledarja za leto 1858 (avtor R. Pich). Dopolnilo slik, ki služijo kot zgodovinski vir, predstavljajo citati zgodovinarjev punta (Rutar, Grafenauer, Kranjec) ter avtorjev splošnih del (Engels, Kardelj) ter ilustracije k Pregljevim in Gradnikovim literarnim delom (avtorja M. Sedej in R. Debenjak). Razstava predstavlja tudi nekaj zemljevidov iz 17. in 18. stoletja (originalni zemljevidi Bovškega in Breginjskega

kota so v goriškem Pokrajinskem arhivu), zaključuje pa jo na nekaj dokumentih prikazan odmev upora v narodnoosvobodilnem boju.

Ob proslavi v Tolminu 29. aprila 1973 je Goriški muzej izdal v okviru svoje zbirke »Berila« ciklostirano brošuro »Veliki tolminski punt leta 1713«, ki objavlja v svojem prvem delu prvi članek o tolminskem uporu v slovenskem jeziku (»Domovina«, 1867), ponatiskuje 4 arhivske dokumente, prevedene v slovenščino (prvič jih je objavil M. Premrov v »Edinosti«, 1926), podaja kronologijo upora na Primorskem in na Tolminskem ter dogajanj v letih 1713-14, ponatiskuje tudi del odredbe štaba alpske operativne cone o ustanovitvi udarne brigade Andreja Lahararja. V tem delu sta tudi članka Branka Marušiča, in sicer je prvi bibliografija del o uporu (objave virov in literatura), drugi pa podaja pregled upora, ki se od prejšnjih podobnih razlikuje v tem, ker dodaja mnoga nova dejstva, ugotovljena na podlagi arhivskega gradiva iz goriškega Pokrajinskega arhiva (ta članek je z dopolnitvami izhajal nato v goriški izdaji »Primorskih novic« in z nadaljnjimi dopolnitvami še v »Primorskem dnevniku«). Drugi del publikacije vsebuje odlomke literarnih del o tolminskem puntu. (Remec, Pregelj, Bevk, Lovrenčič), nekatere pesmi (3 ljudske — slovenski in furlansko v slovenskem prevodu; Gradnik, Lovrenčič). V krajši analizi Pregljevega teksta in arhivskega vira je M. Češut ugotovila, da je pisatelj pri pisanju svoje knjige »Tolminci« uporabljal arhivsko gradivo, Marjan Breclj pa je pregledal odmeve tolminskega punta v slovenski književnosti. Publikacija ima 120 strani. Opremil jo je Klavdij Palčič.

Na tem mestu omenimo še publikacijo Branka Marušiča »Veliki tolminski punt leta 1713«, ki jo je izdalo Založništvo tržaškega tiska v Trstu. Tekst je popravljen in dopolnjen besedilo članka, ki je izhajal v »Primorskem dnevniku« (med 5. in 18. IV. 1973). Brošurica obsega 32 strani, opremila jo je Anica Sirk.

B. Marušič

»Ob 250-letnici rojstva Štefana Küzmiča (1723—1779)«. Razstava v Slovenskem šolskem muzeju.

Štefan Küzmič je bil med prvimi prekmurškimi pisci, ki so bili tako kot na ostalem slovenskem ozemlju protestanti. Ker je bilo

Prekmurje že od leta 900 po našem štetju pod madžarsko oblastjo in ločeno od ostalega slovenskega ozemlja, so prekmurški Slovenci dobili svoje prve knjige šele v 18. stoletju. Pisane so bile v domačem prekmurškem dialektu in madžarskem črkopisu.

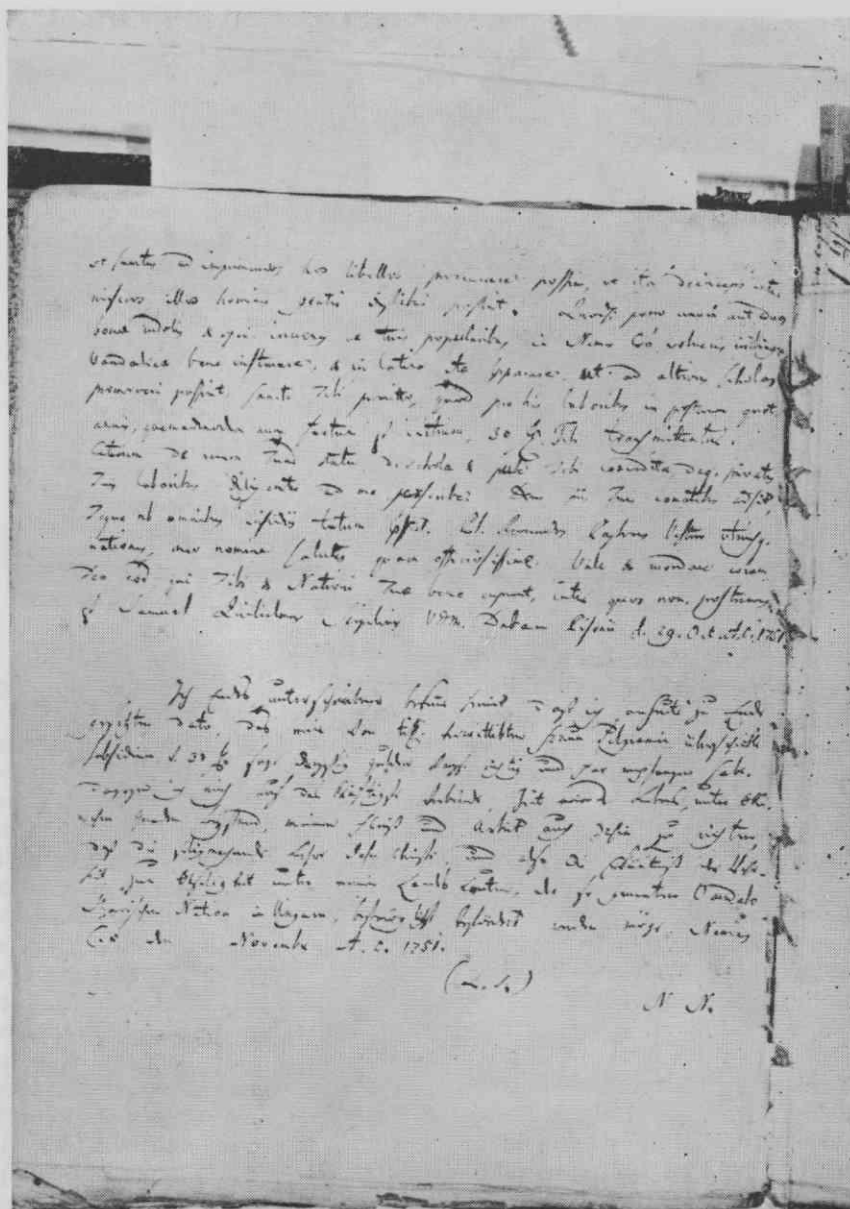
Küzmič se je po končani osnovni šoli šolal na višji evangelijski šoli v Šopronu in Györu na Madžarskem, od leta 1744 dalje pa na liceju v Bratislavi. Služboval je v dveh manjših krajih na Madžarskem, in sicer najprej v Nemes-Csou, nato pa v Šurdu. V teh dveh krajih je bilo namreč edino dovoljeno protestantsko bogoslužje, zato sta tu nastali dokaj številni naselbini slovenskih protestantskih družin, ki so zaradi preganjanja protireformacije pobegnile iz rodnega Prekmurja. Ob glavnih cerkvenih praznikih so romale v ta dva kraja večje skupine slovenskih protestantov iz Prekmurja, da bi se lahko udeležile evangelijskih verskih obredov.

Že na prvem službenem mestu je Küzmič prejemal denarno podporo bratislavskih pastorejv za prosvetiteljsko dejavnost. Pod njihovim vplivom je sestavil abecednik, mali katekizem in zbirko cerkvenih tekstov pod naslovom »Vöre krstšanske kratki navuk«, ki je edina od teh treh ohranjena. V Šurdu pa je s pomočjo svojih protestantskih rojakov napisal prevod Novega zakona. S tem delom je zadostil zapovedi evangelijske cerkve, da morajo verniki čitati božjo besedo v materinem jeziku.

Štefan Küzmič je s svojim delom položil temelje prekmurški književnosti. Svojim rojakom je dal poglobitve knjige za šolsko in cerkveno rabo ter jim pomagal, da so kljub osamljenosti v tujem okolju ohranili svojo narodno samobitnost ter se odločneje posvetili izobraževanju in razvijanju lastne kulture.

Na razstavi Ob 250-letnici rojstva Štefana Küzmiča je razstavljeno gradivo, ki ga hrani Slovenski šolski muzej. Razstavljene so fotokopije Küzmičevih del, slike krajev, kjer se je šolal in služboval, fotokopirano arhivsko gradivo o Küzmiču, tako njegova biografija iz arhivske zbirke evangelijske cerkve občine v Šopronu, odlomek iz matične knjige bratislavskega liceja z vpisom Štefana Küzmiča, pismo bratislavskega pastora Serpilusa Küzmiču in druge. Razstavljena je tudi literatura o Štefanu Küzmiču v revijah in knjigah, ki jih hrani muzej ter odlomki njegovih del v slovenskih šolskih knjigah.

Tatjana Hojan

Odlomek iz pisma bratislav-
skega pastora Samuela
Viljema Serpillusa z dne 29.
10. 1751 Stefanu Kúzmíču,
ki je takrat služboval v
Nemes-Csou

»Goriško in istrsko begunsko šolstvo v prvi svetovni vojni.«

»50-letnica Gentilejeve šolske reforme«

Razstavljeno gradivo (fotografije, dokumenti, časopisni izrezki) predstavlja večji del trojne razstave v Slovenskem šolskem muzeju. Šolske dokumente so izročili še živeči nekdanji begunski učitelji in učenci ali njihovi sorodniki. Ta dostojno predstavljeni posebni del slovenske šolske zgodovine je bil do sedaj širši javnosti neznan in strokovno neobdelan. Prikaz obseže begunsko šolstvo Goričanov in Istranov, izseljenih po vstopu Italije v vojno; bežali so v velika avstrijska begun-

ska taborišča ali pa v razpršene naselbine beguncev po slovenskih deželah (frontno etapno ozemlje), pa tudi na Gornje Štajersko, v Spodnjo Avstrijo, Moravsko, Češko ter celo na Ogrsko.

Ker je bilo begunsko šolstvo v znatni meri povezano s problemom begunstva nasploh, je del razstavljenega materiala namenjen prikazu nekaterih begunskih taborišč, skrbi in organizacijski ureditvi begunskega vprašanja, literaturi o begunjih in njeni likovni upodobitvi v slikah Franca Tratnika.

Redne slovenske in hrvatske begunske šole (vzgojnoizobraževalne ustanove) z normalnim učnim načrtom, so uspešno delovale v vseh

Učiteljica Pavla Makuc s šolarji učnega krožka v otroškem zavetišču v Steinklammu leta 1918

večjih avstrijskih begunskih taboriščih. V Brucku ob Litvi, centru goriških Slovencev, so delovale taboriščne šole (razen ljudske šole z nad 850 učenci tudi slovenski šolski vrtec, ženska obrtna šola, kmetijsko-gospodinjске šole) že od leta 1916. V Wagni pri Lipnici, kjer je od poletja 1915 živelo preko 1000 slovenskih beguncev, je delala slovenska šola s preko 380 učenci, od januarja 1917 pa tudi slovenski šolski vrtec in zavetišče. S pomočjo dokumentov dveh nekdanjih begunskih učiteljic: Ljudmile Ivančič Libalove in Viktorije Vuga-Poberajeve je begunsko šolstvo v taborišču Steinklamm zelo bogato predstavljeno. Tudi tu so ob redni slovensko-hrvatski šoli delovali še večerni nadaljevalni tečaji za odrasle, kmetijsko-gospodinjски tečaji, od septembra 1916 pa tudi slovenski otroški vrtec in otroško zavetišče. V Strnišču pri Ptuj, med vojno znanem po vojaški bolnici, se je taborišče vračajočih beguncev organiziralo po razpadu monarhije v novo nastali kraljevini Srbov, Hrvatov in Slovencev. Sem so se stekali begunci iz vse Avstrije, učiteljski kader je prihajal predvsem iz Brucka ob Litvi, posamezniki pa tudi iz Wagne in Steinklamma. Taborišče so usposobili z novim letom 1919, delalo pa je do konca januarja 1922. Dunajski Dom in ljudska šola za slovenske in hrvatske begunske otroke z učiteljico Pavlo Makuc je v zadnjem letu vojne potoval preko Steinklamma in Brucka ob Litvi do Strnišča.

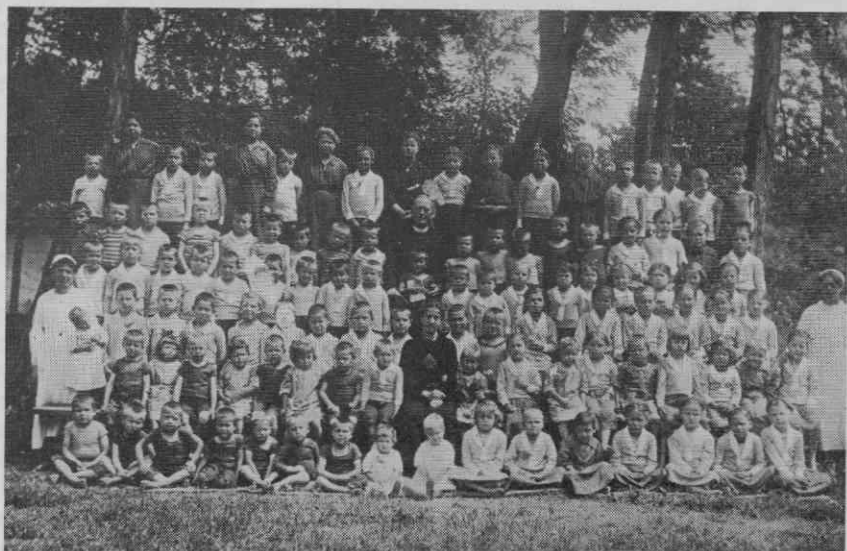
Posebno obliko slovenskih šol med begunskimi otroki predstavljajo zaposlovalni tečaji (ZT), ki so pouk prilagajali krajevnim razmeram. V letih 1916 in 1917 je delal tak ZT

med slovenskimi begunci v kraju Raschala pri Oberhollabrunnu v Spodnji Avstriji. Vodila ga je konfinirana učiteljica Draga Medic-Lušicky, ki je predala muzeju skupaj s svojimi »Spomini na Raschala« bogato zapuščino te nenavadne, a izredno zanimive življenjske poti slovenske učiteljice med 1. svetov. vojno. Podobno kot v Raschalu je v letu 1918 slovenska ljudska šola delovala v obliki ZT tudi v Zellerndorfu, kjer je učila Marija Vidmar, prej učiteljica na hrvatskih ZT v Ziersdorfu in Guntersdorfu. Profesor Fran Žnideršič, nadzornik slovenskih, hrvatskih in italijanskih begunskih šol na Moravskem, je v Slovenju objavljaj informativno dragocena »Moravska pisma«. Učiteljica Zora Klavžar je najprej poučevala na slovenskem ZT v Velkih Stáhlah, nato pa v Kromeřižu; po njenem odhodu je združeni slovenski in hrvatski ZT v Kromeřižu vodila Leopoldina Koršič.

V Gorici delujoče slovenske srednješolske ustanove so se v zvezi z dogodki na bojišču preselile v Trst oziroma v Ljubljano. Goriški slovenski gimnazijci so v šolskih letih 1916—17 in 1917—18 nadaljevali s šolanjem ali na ljubljanskih gimnazijah ali na ZT v Trstu, kjer sta se kot uspešna organizatorja izkazala profesorja Andrej Ipavec in Martin Mastnak. Vojna z Italijo je pretrgala normalno delovanje obeh goriških slovenskih učiteljišč. Že v decembru 1915 je stekel pouk na ZT v Trstu, leto pozneje pa v Ljubljani, kjer jih je vodil ravnatelj Viktor Bežek. V 3 letih delovanja ZT goriških slovenskih učiteljišč v obeh mestih je opravilo zrelostne izpite 144 kandidatov. Na razstavi so za prikaz historiata

Begunski šolarji z učiteljico
Drago Medic-Lušicky v
Raschala leta 1916

Otroško zavetišče v Strnišču
pri Ptujju leta 1920 z učite-
ljico Pavlo Makuc

vojnega obdobja te pomembne slovenske srednješolske ustanove v Gorici postavljene kseroks-kopije, originale pa hranita MALj in PANG.

Z Gentilejevo šolsko reformo iz leta 1923 je poskušal Slovenski šolski muzej ob njeni 50-letnici obuditi boleč spomin na ukinitve vseh slovenskih in hrvaških šol Julijske krajine pod fašistično Italijo, ki je tudi šolstvo vključila v svojo raznarodovalno dejavnost. Razstavljeni dokumenti tega obdobja (policajska poročila o delovanju slovenskih učiteljev, premešitveni dekreti, obtožnica Splošnega slo-

venskega ženskega društva v Gorici, dokumenti o iredentistični dejavnosti slovenske »Dijaške kuhinje« v Trstu in zaplembi knjig v Temnici na Krasu ter podatki o raznarodovalnih otroških vrtcih ustanove ONAIR) to nedvomno dokazujejo. Množične izdaje slovenskih knjig za domači pouk raznih tržaških in goriških založb od Kleinmayrjevega abecednika Prvi koraki do knjig za odrasle pa so eden izmed dokazov, da poitaljančenje slovenskih šol in fašistična vzgoja le nista uspeli.

Gvido Stres

NOVE PUBLIKACIJE

Jože Bajec, Slovenski časniki in časopisi 1937—1945. Bibliografski pregled od 1. januarja 1937 do osvoboditve 9. maja 1945. Dodatek: Drugojezično časopisje Slovenije in drugojezično časopisje slovenskih izdajateljev v tujini. Ljubljana 1973, 362 str.

Narodna in univerzitetna knjižnica v Ljubljani je ob svoji dvestoletnici izdala bibliografski pregled slovenskih časnikov v obdobju 1937—1945, s katerim smo raziskovalci in kulturni delavci dobili prepotrebno publikacijo. Bibliotekar Jože Bajec je po dolgoletnem vestnem in požrtvovalnem delu zapolnil vrzel v bibliografiji slovenskega časopisja, ki je bila med delom dr. Janka Šlebingerja »Slovenski časniki in časopisi. Bibliografski pregled od 1797—1936« (Razstava slovenskega novinarstva v Ljubljani 1937, Ljubljana 1937, str. 1—175) in »Slovensko bibliografijo«, v kateri bibliografski oddelek NUK od osvoboditve 1945 dalje za vsako leto posebej mimo knjižne produkcije registrira tudi slovenski periodični tisk.

Pripomniti moramo, da tudi za to vmesno obdobje nismo brez nekaterih posebnih in pokrajinskih bibliografij, toda celotnega pregleda slovenskega časopisja, ki je izhajal doma in v tujini, nismo imeli. Ob tem naj opozorimo zlasti na veliko prizadevanje Znanstvenega inštituta pri predsedstvu SNOS in njegovega dediča Inštituta za zgodovino delavskega gibanja v Ljubljani pri zbiranju podatkov tudi o periodičnem narodnoosvobodilnem tisku na Slovenskem, ki so ga izdajali politični forumi, ustanove in narodnoosvobodilne enote. Najpopolnejši pregled t.i. partizanske literature je bil objavljen v Bibliografiji izdanja u narodnoosvobodilačkom ratu 1941 do 1945 (Vojnoistorijski institut JLA, Beograd 1964). Vodja bibliografskega oddelka NUK Jože Munda je v posebni publikaciji »Bibliografija slovenskega marksističnega tiska. 11. april 1920 — 26. marec 1941«. Ljubljana 1969, objavil že tudi bibliografske podatke o slovenskem komunističnem časopisju, Jože Bajec pa je v Slovenskem izseljenskem koledarju 1965 prikazal slovensko izseljensko časopisje 1891—1945, ki ga hranijo ljubljanske knjižnice. Izmed slovenskih pokrajin pa so bili doslej objavljeni le bibliografski pregledi slovenskega periodičnega tiska med dvema vojnama in v času NOB za Slovensko primorje. Podatki o njih so v uvodu Bajčevega dela. Takšno stanje bibliografije slovenskega časopisja nazorno izpričuje potrebo po delu, kakršnega se je lotil Jože Bajec, pri narodno-

osvobodilnem periodičnem tisku pa mu je narokovalo posebno metodo posredovanje le splošnih podatkov, s čimer se je uspešno izognil nepotrebnemu ponavljanju, hkrati pa ohranil celovit pregled slovenskega časopisja v obravnavanem obdobju.

Jože Bajec je v svojem delu popisal vse časnike in časopise, »ki so se v letu 1937 nadaljevali iz prejšnjih let ali pa so po letu 1936 začeli na novo izhajati, upoštevajoč pri tem buržoazno in progresivno legalno časopisje, medvojni kontrarevolucionarni tisk ter revolucionarni in narodnoosvobodilni periodični tisk tega obdobja, najsi je izhajal v okupiranem delu Slovenije, na osvobojenem ozemlju ali v tujini (npr. taboriščni in zaporniški listi), poleg vsega tega pa tudi drugojezični tisk tega obdobja na Slovenskem in za Slovence. Izpuščeni so le rokopisni in tipkopisni razmnoženi šolski in razredni listi« (str. 6). Pri bibliografskem opisu časopisja se je držal kriterijev tekoče letne »Slovenske bibliografije.« Tako je pri vsakem časniku in reviji navedel poleg naslova, kraja in časa izhajanja še podatke o podnaslovih, urednikih, izdajateljih, tiskarnah, formatih, številu izišlih rednih in morebitnih posebnih števil v posameznih letih, v bibliografskih opombah pa so še dragoceni podatki o ohranjenosti posameznih periodičnih tiskov in o tem, kje se nahajajo ter o morebitni bibliografski obdelavi in literaturi. Glede na to, da je največ slovenskega in drugojezičnega tiska ohranjenega v NUK, ima ta prednost pri navedbi hranilišča, druge ustanove pa so navedene v primeru, če slovenska »nacionalka« nekega časnika ali časopisa nima oziroma ji manjkajo nekatere številke, ki so se drugod ohranile. Pri tistih, ki so ohranjene v NUK, je sestavljalavec navedel tudi signature.

Koristnost izida Bajčeve bibliografije nam jasno kažejo podatki o izjemno veliki razširjenosti periodičnega tiska v obravnavanem obdobju. Pri bibliografskem pregledu za leto 1937 je pisec najprej navedel podatke o 224 časnikih in revijah, ki so nadaljevale izhajanje iz prejšnjih let, pri čemer ni dodal podatkom iz Šlebingerjeve bibliografije le tiste, ki so povezani z njihovim izhajanjem po letu 1936 in s hranilišči, temveč jo je mestoma tudi dopolnil z novimi periodičnimi tiski. Za obdobje od začetka 1937 do osvoboditve 1945 je Bajec registriral 382 slovenskih periodičnih tiskov, ki so v tem obdobju začeli izhajati na novo. V posebnem dodatku je zbral podatke o 12 dvojezičnih časnikih in časopisih na

Slovenskem oziroma slovenskih izdajateljev v tujini, ki so iz prejšnjih let nadaljevali izhajanje leta 1937 ter o novih petinštiridesetih, tako da skupaj obsega njegova bibliografija 663 enot. Če k temu dodamo še periodični tisk, ki ga je že iz navedenega vzroka uvrstil pri posameznih letih v posebno rubriko »revolucionarni in narodnoosvobodilni listi« (1941 jih je po doslej zbranih podatkih izhajalo 6, naslednje leto 36, leta 1943 119, leta 1944 največ — 379 in leta 1945 144, ni pa datiranih 19), potem dobimo podobo, kako pomembno je bilo časopisje v prelomnih letih naše najnovejše zgodovine. Samo za primerjavo naj navedemo, da je dr. Janko Šlebinger za vse obdobje 1797—1936 registriral 1074 slovenskih časnikov in časopisov. Bajec je pri narodnoosvobodilnem časopisju navedel le naslove ter kraj in čas izhajanja, opozoril pa na literaturo, v kateri so o njem podrobnejši podatki (največ jih je v že omenjeni Bibliografiji izdanja u narodnoosvobodilačkom ratu 1941—1945 in v Gradivu za bibliografijo slovenskega osvobodilnega tiska Jožeta Udoviča, ki je izšlo v Slovenskem zborniku 1945). Pripomnimo naj še, da je za vsako leto uvodoma navedel časopisje, ki je nadaljevalo izhajanje, zatem pa nove časnike in revije. Uporabnost Bajčevega bibliografskega pregleda pa še povečujejo statistični pregled ter pet različnih kazal, v katerih je časopisje razvrstil po strokah UDK, po naslovih, sestavil sezname urednikov, izdajateljev, lastnikov, založnikov, krajev izidov ter tiskarn. Če primerjamo Šlebingerjevo in Bajčevo bibliografijo ugotovimo, da je v obravnavanem delu sestavljalec z nekaterimi novimi podatki uporabnost še povečal, povsem nova pa je obdelava drugojezičnega tiska na Slovenskem in za Slovence.

V predgovoru je zapisano, da je treba Bajčevo knjigo imeti »samo za pripravo na bodočo popolno, obširno in splošno bibliografijo, v kateri bo z enako vestnostjo in skrbnostjo popisano vse slovensko časopisje, naj je izhajalo kjerkoli, pa tudi vse tujejezično časopisje na Slovenskem.« poudariti pa moramo, da je že v sedANJI obliki izredno dragocena in uporabna. Nadaljnja bibliografska raziskovanja slovenskega periodičnega tiska in drugojezičnega časopisja bodo ta bibliografski pregled lahko še izpopolnile, ne bodo pa bistveno dopolnila slike, ki nam jo je dal o njem Bajec. Morda se bo dalo nekaj več podatkov zbrati zlasti o slovenskem periodičnem tisku v tujini in o drugojezičnem časopisju ter o narodnoosvobodilnih listih. Toda zaradi tega ne bi bilo upravičeno zavlačevati izida tako pričakovanega dela, ki je glede na

zanimanje verjetno izšlo v prenizki nakladi, le 500 izvodov. Naj opozorimo še na dejstvo, da so zlasti nekateri izseljenci hkrati z bibliografskimi podatki pošiljali v NUK tudi fotografije časopisja ali celo ohranjene izvode, s čemer se je obogatil njen fond slovenik.

Bajčevo delo znamo še posebej ceniti raziskovalci najnovejših obdobij slovenske zgodovine — bodisi splošne ali lokalne problematike, ki prav zaradi pomanjkanja dokumentacijskih pripomočkov porabimo veliko časa za zbiranje gradiva. Prav za ta obdobja pa je spričo pomanjkanja ali uničenja arhivskih virov časopisje za številne probleme ne le pomemben, temveč tudi skoraj edini vir. Z obravnavanim bibliografskim pregledom sta Narodna in univerzitetna knjižnica in sestavljalec Jože Bajec pokazala, da izpolnjujeta poleg rutinskih nalog prizadevno tudi tehtno dokumentacijsko delo. Ob dvestoletnem jubileju NUK ji raziskovalci izražamo željo, da bi ob polni družbeni podpori svoje številne naloge v prihodnje čimbolj uspešno izpopolnjevala in da bi našla tudi vse razumevanje v prizadevanjih za svojo boljše tehnično opremo, ki bo olajšala izpolnjevanje njenih dolžnosti pri varovanju slovenske kulturne dediščine in hkrati omogočala tudi bolj racionalno znanstveno raziskovalno delo v njej.

Miro Stiplovšek

»Vodnik po matičnih knjigah za območje SR Slovenije«, uredila Ema Umek in Janez Kos, založila Skupnost arhivov Slovenije, Ljubljna 1972, I. zvezek, I. in II. del, LXXIV + 889 str.

Slovenski arhivi, združeni v Skupnosti arhivov Slovenije so, kot poroča J. Kos, v predgovoru k I. delu I. zvezka »Vodnika po matičnih knjigah...« opravili popis matičnih knjig v letih 1968-71 in sicer po načrtu, ki ga je sestavila Ema Umek. Popisali so gradivo 1126 domačih in 18 tujih imetnikov (skupaj torej 1144), župnijskih in matičnih uradov in arhivov, med njimi tudi arhivskih fondov središč, ki so jim različni deli SR Slovenije nekoč upravno pripadali (tako nadškofijskih arhivov v Gorici in na Reki, škofijskih arhivov v Trstu, Celovcu, Gradcu in Szombathelyju, sodišč v Trstu in Gradcu ter župnijskih arhivov v Szombathelyju in Zalaegerszkegu). Pri tem obširnem delu je seveda sodelovalo večje število sodelavcev različnih arhivskih ustanov — najzaslužnejše med njimi J. Kos v predgovoru tudi posebej imenuje.

Celoten popis bo izšel v treh delih (dveh zvezkih) in bo obsegal vse matične knjige za

ozemlje SR Slovenije, ki segajo v čas pred uvedbo civilnih matičnih uradov (za ozemlje SR Slovenije leta 1946 oz. v Slovenskem Primorju 1947). J. Kos opozarja, da so popisane cerkvene in civilne matične knjige, originali, dvojniki, prepisi in indeksi, »ki v celoti ali vsaj z delom zadevajo ljudi na ozemlju SR Slovenije, in to ne glede na to, kdo jih hrani in kje«.

Prvi zvezek »Vodnika po matičnih knjigah...«, ki je v dveh delih izšel preteklo leto in sta ga uredila Ema Umek in Janez Kos, vsebuje popis matičnih knjig cerkveno matičnih uradov in sicer: I. del rimsko-katoliških uradov (od črke A do O), II. del nato zopet rimsko-katoliških (od črke P do Ž) ter še evangeličanskih, kalvinskih, starokatoliških, srbsko-pravoslavni, grško-katoliških, židovskih, muslimanskih in vojaških matičnih uradov, matičnih knjig taborišč in krajevnih ljudskih odborov (v kolikor gre za priredbe matičnih knjig cerkvenih matičnih uradov). Matične knjige so v vodniku pregledno urejene po krajih in se uredniki niso ozirali na imetnike (z izjemo pri knjigah, »ki so jih ločeno vodili za del matičnega okoliša, ki je pozneje dobil lasten matičen urad«). Obširno študijo o cerkvenih matičnih knjigah je prispevala Ema Umek. Ta razprava ni le napotek raziskovalcu, ki se poslužuje matičnih knjig, pač pa tudi podrobna informacija o zgodovini zapisovanja podatkov o rojstvu (krstu), poroki in smrti najprej pri rimokatoliških, kasneje pa tudi ostalih verskih skupnostih, ki so jim pripadali prebivalci današnjega ozemlja SR Slovenije v preteklosti, upravno-normativni ureditvi teh vprašanj in obenem problematičnosti podatkov matičnih knjig posameznih obdobij.

Skupnost arhivov Slovenije bo izdala še poseben zvezek s popisom civilnih matičnih knjig in študijo o njihovem razvoju, krajevnim indeksom za oba zvezka ter v prilogi zemljevidom cerkvenih in civilnih matičnih uradov, ki jih je zajel ta popis. Zdi se, da vrednosti tega vodnika ni potrebno posebej naglašati. Dobili smo prepotrben priročnik in smo njegovim sestavljalcem, ki so opravili zares obsežno delo, lahko hvaležni za njihov trud.

Peter Vodopivec

Iz starejše gospodarske in družbene zgodovine Ljubljane (Zbornik razprav), Publikacije Mestnega arhiva ljubljanskega. Razprave zv. 2. Ljubljana 1971.

V uvodnih izvajanjih Lokalna zgodovina iz nelokalne perspektive nas urednik dr. Sergij Vilfan opozori na pomen razprav v omenjeni

publikaciji in na nekatere probleme, ki so se mu porodili ob teh študijah.

Razprava dr. Pavla Blaznika Zemljiška gospodarstva v Ljubljani in njeni okolici nima samo lokalnega tj. za ljubljansko zgodovino omejenega pomena, temveč je prispevek k splošni gospodarski in družbeni zgodovini Slovencev. V njej obravnava zemljiška gospodarstva v Ljubljani in njeni okolici od začetkov do zemljiške odveze. Po uvodnem pregledu virov je avtor razdelil svojo razpravo na tri poglavja: I. Zemljiška gospodarstva v času do 1500, II. Zemljiška gospodarstva v času med 1500 in 1848 in III. Obveznosti podložnikov. Na koncu je med opombami navedena tudi ustrezna literatura. Obogatitev razprave so 4 karte, od katerih tri plastično prikazujejo posestno stanje v ljubljanski okolici ok. 1500, ok. 1700 in 1848. leta; za mestno področje pa karta o posesti zemljiških gospodarstev s težiščem v 16. stoletju. V 12. stoletju je bila Ljubljana in njena širša okolica enotno zemljiško gospodarstvo v lasti Spanheimov; s pokloni, ženitvami, nakupi itd. se je proti koncu srednjega veka ta posest vedno bolj drobila. Izčrpna je slika propadanja in porajanja novih gospodarstev, krejitvi moči nekaterih, tako posvetnih kot cerkvenih gospodarstev, tudi skozi vse obdobje novega veka do uvedbe zemljiške odveze.

Vpogled v gospodarsko in socialno strukturo omenjenega prostora in časa nam da poglavje o obveznostih podložnikov, tako v mestu samem, kot tudi na podeželju. Dodani sta razpredelnici: a) o oblikah dajatev ter njihovi višini na posameznih gospodarstvih hkrati s pregledom najnižjih in najvišjih dajatev; b) o obdelovalnih enotah in delovnih obveznostih po posameznih gospodarstvih.

Razprava o zemljiških gospodarstvih v Ljubljani in okolici ni pomembna samo za obravnavano dobo, temveč tudi za raziskovanje še starejše problematike predvsem v zvezi z vprašanji župske organizacije in vprašanji kosezov.

Študija dr. Vlada Valenčiča Ljubljanska trgovina v 16. in 17. stoletju nam podaja sliko o razvoju te gospodarske panoge, ki je imela velik pomen za življenje mesta oz. meščanstva.

V uvodnem poglavju nam opiše trgovinsko politiko mestnih privilegijev, urejenost trgovanja v mestu samem s številnimi redi (skladiščni red, tehnični red in pod.) in borbo s podeželsko trgovino.

Nedvomno zanimiva je organiziranost ljubljanskih trgovcev in dvig nekaterih (Posch, Khisl, Schell in drugi), ki so odigrali vidno vlogo pri formiranju t. i. zgodnjih kapitalov.

Valenčičeva opažanja nam govore o velikem pomenu Ljubljane kot sedežu močnih kapitalov, ki se niso akumulirali samo na ljubljanskem področju.

Poleg notranje trgovine, katero vlogo nam avtor prikaže s kvantitativnimi podatki — o udeležbi trgovcev in rokodelcev na sejnih med 1595 in 1690 — je posebej poudarjena zunanja trgovina in vloga Ljubljane kot tranzitnega središča.

Valenčičev rokopis omenjene razprave je spodbudil Mestni arhiv, da je pred leti vzel v raziskovalni program kvantitativno analizo ljubljanskih meščanskih kapitalov na podlagi ohranjenih trgovinskih knjig in popisov premoženja.

Začetno poglavje razprave Antona Svetine Pogoji za sprejem v meščanstvo in pravni položaj ljubljanskih meščanov od 16. do 18. stoletja našteva pogoje za sprejem v meščanstvo.

Ljubljanski meščan je lahko postal le moški, rojen v zakonu, ki je lahko dokazal lastništvo hiše in da se je izučil določene obrti; svobodnost, oženjenost, v dobi protireformacije tudi pripadnost katoliški veroizpovedi, so bili med najvažnejšimi pogoji za sprejem med meščane. Kot meščan pa je moral obljubiti pokorščino deželnemu knezu in mestnim organom.

Širše nam avtor govori o pravicah meščanov, npr. prednosti pri nakupu zemljišč in hiš, vpisanih v mestni urbar, o pravici do opravljanja obrti in trgovine, do posebne nošnje itd., kot tudi o dolžnostih npr. plačevanju davkov, prevzemu mestnih funkcij, utrjevanju mesta in podobno. Posebno poglavje je namenjeno gostaçem, tj. svobodnim, ki so bili brez premoženja in so se preživljali z dninarskim delom na njivah meščanov; ta sloj ni užival meščanskih pravic.

S to razpravo je avtor prispeval k osvetlitvi zelo zanimivega poglavja slovenske družbene zgodovine.

Marjan Drnovšek

Časopis za zgodovino in narodopisje. Nova vrsta 8. (XLIII.) letnik. Maribor 1972. 313 str.

Osmi letnik ČZN prinaša vrsto razprav in člankov iz različnih obdobij slovenske zgodovine, sorazmerno veliko se jih nanaša na srednji vek in 16. ter 17. stoletje, kar je sicer že redkost; nekaj prispevkov pa sega tudi na področje geografije in jezikoslovja.

Z najstarejšim obdobjem se ukvarja Stanko Pahič v prispevku Antične gomile pri Vučji gomili. Ob sondiranju leta 1962 odkrito grobišče pri Vučji gomili sodi v skupino manj-

ših grobišč, tip grobov je preprost žgan pokop na površini. Gomile pripadajo rimski dobi, tako da je s tem odkritjem razširjen obseg doslej znane antične naselitve na južnem obrobju Goriškega.

Jože Koropec je prispeval dve razpravi. V prvi Srednjeveško konjiško gospostvo je obdelal najprej omenjeno gospostvo v obdobju Konjiških (1164—1337), nato je prikazal prehajanje tega gospostva iz rok v roke različnih družin v kasnejšem času (Khissly, Tattenbachi). Za prikaz gospodarskih in socialnih razmer, za analizo dajatev in ugotavljanje razširjenosti obrti in trgovine na podeželju od 15. stoletja dalje je avtor uporabil gradivo iz urbarjev tega gospostva. Druga Koropčeva razprava je Štatenberg in kmečki upori (izšla je tudi kot posebna publikacija ob 400-letnici slovensko-hrvaškega kmečkega upora skupaj s ciklom sedmih Aškerčevih pesmi o Tahiju na Štatenbergu), kjer podaja kratek historiat štatenberškega gospostva, preden ga je leta 1556 Volk Turjaški prodal Francu Tahiju, nato pa opiše razmere pred hrvatsko-slovenskim kmečkim uporom in med njim. Ivan Škafar nadaljuje z raziskavo posesti dolnjelendavskih Bánfijev.

Tu se posebej posveti analizi treh listin, kjer so opisane razdelitve posameznih krajev ob ponovni delitvi posesti leta 1389. Pri krajih, ki so v Jugoslaviji, navaja v opombah tudi latinsko besedilo, na priloženem zemljevidu pa je naznačena večina krajev, ki so jih dolnjelendavski Bánfiji imeli v letih 1378 do 1389. Iz listinskih podatkov dobimo dokaj dober vpogled v gospodarske, socialne, narodnostne in cerkvene razmere. Imena krajev, posebno pa številna rodbinska imena kmetov bodo verjetno pritegnila pozornost jezikoslovcev. Na podlagi podatkov, ki jih dajejo listine, je mogoče tudi precej natančno ugotoviti obljudenost posameznih vasi, torej število prebivalstva.

Zanimiv je kratek zapis o uradnih potovanjih Mariborčanov leta 1565, ki ga je prispeval Antoša Leskovec na podlagi računov, ohranjenih v starejšem mariborskem mestnem arhivu; Jože Mlinarič pa je obdelal gosposčino Viltuš pri Mariboru po urbarju iz leta 1588 in se posebej zadržal ob dajatvah, gorskopravnem zemljišču ter gospodarskih temeljih ter produkciji podložnikov. Dokaj nehvaležne, vendar zanimive naloge se je lotil Ignacij Voje, ki je v prispevku O usodi turških ujetnikov v slovenskih deželah v XVI. in XVII. stoletju skušal ugotoviti usodo ujetih pripadnikov turške regularne in neregularne vojske. Obdelal je arhivalije v Arhivu Slovenije in v škofijskem arhivu v Ljubljani

(spiski ujetnikov, zasliševanja, v matičnih knjigah ohranjeni podatki o prestopu v kršćanstvo ipd.).

Tudi Jakob Richter objavlja dve razpravi; v prvi piše o inkorporaciji in prodaji mariborske župnije, v drugi pa o pripravah za ustanovitev filozofskega liceja v Mariboru. Že Jan Šedivý je v ČZN leta 1970 opozoril na načrt o višjem učnem zavodu v Mariboru, Richter pa je v omenjeni razpravi pokazal nove izsledke o pripravah za osnovanje visokošolskega zavoda v Mariboru ali Ptujju. Med vzroki, da do realizacije tega načrta ni prišlo, navaja obremenjenost državne blagajne z vojnimi izdatki, pomanjkanje učnih moči, dalje ker bi vsa bremena zavoda morala nositi mestna občina, poleg tega je leta 1813 Avstrija spet zasedla vse slovensko ozemlje in s tem je odpadel še politični motiv za ustanovitev filozofskega liceja. S člankom Profesorji klasične gimnazije v Mariboru, ki je že tretje nadaljevanje, dopolnjuje pokojni Jan Šedivý že pred leti v ČZN začeto delo, in tudi tokrat na zanimiv in prizadet način predstavi trinajst šolnikov, ob njih pa tudi kulturno-politične razmere časa. Etbin Bojc v članku Šole in učiteljstvo na slovenskem Štajerskem pred 100 leti nadaljuje v zborniku Poetovio 1969 začeto delo ob 200-letnici terezijanskih šol.

Poučna je razprava Mavricija Zgonika Delež falske graščinske posesti pri razvoju gospodarstva in preoblikovanju pokrajine na Lovrenškem in Ruškem Pohorju v 19. stoletju. Iz priloženih statističnih podatkov je razvidno, da je bil gozd s 93,7 % do 95 % daleč najvažnejši del posesti od 1789, ko se javljajo v arhivu natančnejši podatki, do 1931, ko je falsko posest zadel zakon o agrarni reformi. Arhivi hranijo podatke o tem, kako pomemben je bil les za železarstvo, za razvoj glažut, za žagarsko in lesnopredelovalno industrijo, pa tudi za kurjavo ustanov in posameznikov v Mariboru, Gradcu in drugod.

Edini prispevek, ki posega v zgodovino NOB, je izpod peresa Toneta Ferencza z naslovom Nov okupatorjev dokument o napadu na Pohorski bataljon 8. 1. 1943. Gre za doslej neznano poročilo orožniškega glavarstva Maribor z dne 10. januarja 1943 (ki ga Ferenc objavlja v izvorniku in prevodu) ter izvorno skico načrta za napad na Pohorski bataljon.

Ob koncu naj opozorim še na dve razpravi, ki posegata v povojni razvoj družbenega sektorja. V prvi Vladimir Bračič analizira razvojne probleme družbenega sektorja kmetijstva v SR Sloveniji ob primeru kmetijskega kombinata Ptuj, v drugi pa Borut Belec piše o razširjenosti in nekaterih značilnostih druž-

benega vinogradništva v severovzhodni Sloveniji.

Jezikoslovce bo zanimal prispevek Jožeta Stabéja Janez Anton Apostel — pater Bernard: Dictionarium germanico-Slavonicum 1760. Z Apostelovim rokopisnim nemškim slovarjem so se ukvarjali že O. Caf, F. Kidrič, F. Ilešič idr., vendar ga Stabéj ponovno osvetljuje z novimi izsledki. Križmanova razmišljanja o posegu zgodovine v miselno-estetski svet dveh generacij so sicer zanimiva, vendar menim, da ne sodijo v okvir ČZN, medtem ko ima Šebjaničev zapisek o simpoziju v Mogersdorfu namen informirati bralce o tem vsakoletnem mednarodnem kulturno-zgodovinskem simpoziju.

Olga Janša — Zorn

Elementi revolucionarnosti v političnem življenju na Slovenskem. Ljubljana, Partizanska knjiga 1973. 120 str.

Zadnje zborovanje slovenskih zgodovinarjev v Škofji Loki oktobra 1972 je posvetilo obravnavanju problematike kmečkih uporov in elementov revolucionarnosti pri Slovencih precej pozornosti še posebej zato, da bi ob petstoletnici začetka kmečkih uporov na Slovenskem in ob štiristoletnici hrvaško-slovenskega upora pokazalo tudi na poznejše najbolj pozitivne elemente revolucionarnosti v naši zgodovini. Sedem referatov iz obravnavane tematike je bilo objavljenih v nekoliko razširjeni in dopolnjeni obliki v posebnem zborniku, ki sta ga izdala Zgodovinsko društvo in Inštitut za zgodovino delavskega gibanja, založila pa ga je Partizanska knjiga v Ljubljani. Posamezni avtorji so se poleg analize različnih programov in zahtev, lotili tudi presoje njihovega uveljavljanja v življenju, in različnih oblik boja zanje. Avtorji tudi ne obravnavajo podrobneje celotnih zgodovinskih obdobij, temveč so se osredotočili na krizna obdobja, ko so revolucionarni momenti v praksi prišli najbolj do izraza.

Analizo razvoja programa slovenskih kmečkih uporov od 1473 do 1573 podaja Bogo Grafenauer. Avtor naglašja, da ni naključje, da se širi uporništvo prav v alpskem goratem svetu, kjer z ene strani zaradi posebnih oblik gospodarskega življenja oblast zemljiških gospodov ni mogla biti tako urejena, kakor v vaseh v ravnini, z druge strani pa ga je pretresalo oživiljanje trgovine med južno Nemčijo in Italijo v zadnjih stoletjih srednjega veka; prav tako so tudi turški napadi prožili puntarsko gibanje. Ta dejstva pričajo, da upori niso nastali le zaradi težkega položaja, ki ga je povzročalo graščakovo prelaganje reševanja prve krize zemljiškega gospodarstva na

kmečka ramena, marveč potrjujejo, da so med pomembnimi gibalni tudi kmečke težnje po novih pravicah, kar prihaja v kmečkih programih še posebej do izraza. Razprava pokaže, kako so se kmečki načrti od upora do upora poglobljali in se tudi med samim uporom razvijali, kako je na mesto prejšnje zahteve po »stari pravdi« stopila težnja ne le po omejitvi, marveč po odstranitvi zemljiškega gospostva in hkrati po odpravi skoraj vseh podložniških bremen. Najdlje se avtor zadrži pri hrvatsko-slovenskem kmečkem uporu 1572/73 in obenem tudi polemizira z nekaterimi Adamčkovimi in Bromlejevimi ugotovitvami, posebej ob vprašanju bodoče ureditve novega državnega telesa, ki so ga uporniki predvidevali. Ob analizi programov kasnejših uporov pa je vedno bolj jasno, da prehaja pri oblikovanju konceptov bodoče družbe odločilna vloga v spopadu s fevdalno družbo že na ramena meščanstva. Ob koncu avtor ugotavlja tudi določeno podobnost med puntarskimi programi in temeljnimi točkami OF.

Vasilij Melik, ki obravnava elemente revolucionarnosti v slovenski politiki 19. stoletja, ugotavlja, da se s kmečkimi akcijami leta 1848 končuje pri nas večstoletno obdobje kmečkih uporov, obenem pa je to začetek modernega političnega življenja z ustavo, ustavnimi vprašanji, volitvami in strankami. Kmeta je zanimalo v teh letih pogosto samo vprašanje zemljiške odveže, bolj malo posluha pa je imel za druga načelna ustavna, politična in narodnostna vprašanja, ki sta jih postavljala meščanstvo in inteligenca. V drugi polovici 60. let pa se je kmet dodobra spojil s slovenskim narodnim gibanjem in postal njegova glavna opora. Ko Melik išče najbolj revolucionarne momente v slovenski politiki 19. stoletja, se ustavi posebej pri programu Zedinjene Slovenije leta 1848 in ob obnovljenem boju za ta program v letih 1866—1871, to je ob taborskem gibanju, ki pomeni neke vrste plebiscit, in ob akcijah v deželnih zborih za uresničitev istega programa, ki pa so bile veliko manj uspešne. Avtor poudarja, da konec taborskega gibanja ni v nikaki zvezi s strahom slovenskega meščanstva pred kmečkimi množicami, kajti socialna nasprotja tedaj še niso igrala tako pomembne vloge. Za celotno slovensko politiko pravi avtor, da je težko govoriti o revolucionarni politiki v običajnem smislu, kajti slovenski politiki tega časa so poudarjali zakonito in legalno pot pri uveljavljanju zahtev slovenskega naroda, nekaj novega pa so v ta čas prinašali začetki delavskega gibanja, zlasti v prvi polovici osemdesetih let, čeprav je šlo za številčno majhen krog ljudi.

Janko Pleterski načinja vprašanje nacionalne in socialne revolucionarnosti v letih 1896—1918, kjer se zlasti ustavi ob ustanovitvi JSDS, ko je »slovenski delavski razred nastopil kot nacionalno organiziran faktor«. Poleg tega se dotika t. i. »upora na vasi« proti konservativnemu vodstvu klerikalne stranke in »upora« delavskega elementa v okviru te stranke. Med elemente revolucionarnosti šteje tudi v tem obdobju idejo Zedinjene Slovenije in z njo povezano idejo jugoslovanskega zedinjenja, ki je kasneje vodila v radikalizacijo, kakršna se je končno pokazala v deklaracijskem gibanju. Celo zahtevo po slovenski univerzi Pleterski upravičeno spravlja v logično zvezo z zahtevo po Zedinjeni Sloveniji. Znamenje novega je tudi gibanje mladine tako v meščanskih strankah kot v vrstah JSDS. Dalje analizira momente revolucionarnosti v času prve svetovne vojne, zlasti deklaracijsko gibanje v katerega so se poleg nacionalnega vključila še splošno protivojna hotenja in socialna pričakovanja. Poleg tega meni, da je izven organiziranega gibanja za jugoslovansko samoodločbo, vendar v neki zvezi z njim in pod vplivom oktobrske revolucije nastalo ljudsko uporništv.

O revolucionarnosti v obdobju 1918—1921 piše Miro Stiplovšek, ki v prvem delu svoje razprave prikaže sorazmerno bogato strokovno literaturo o tem obdobju, v drugem delu pa okvirno pojasni koliko revolucionarnosti, naprednosti in nazadnjaštva je bilo v prizadevanjih slovenskih političnih strank za svobodo Slovencev v nacionalnem in socialnem pogledu in kolikšen obseg so imele spočetka bolj ali manj spontane akcije delavskih in kmečkih množic za rešitev najbolj perečih problemov v mladi državi. Revolucionarni elementi, ki so se izoblikovali predvsem na terenu med delavskimi in kmečkimi množicami, so pomembno vplivali na celotno družbenopolitično življenje. Tudi meščanske stranke so izoblikovale radikalne, z njihovega vidika celo revolucionarne programe, s čemer so poskušale kar najbolj zajeziti resnično revolucionarnost in ohraniti svoj vpliv. Avtor poudarja, da so se v obravnavanem obdobju že izoblikovala prva stališča o enotni delavski fronti, tj. o jedru širokega ljudskofrontnega gibanja.

Razprava Alenke Nedog z naslovom Povezovanje revolucionarnih sil v okviru ljudskofrontnega gibanja na Slovenskem temelji na dokumentih iz arhiva CK ZKS in Arhiva Slovenije, predvsem pa na časopisnih virih. Avtorica se osredotoča na delavski razred in komunistično stranko, torej na tisti družbeni element, ki je bil v obravnavanem razdobju

nosilec revolucionarnih misli in dejanj in na tiste politične subjekte, ki se z njim povezujejo. Poudarja svojevrstnost našega ljudskofrontnega gibanja, ki je imelo nekoliko drugačno izhodišče, zato tudi druge oblike in uspehe kot klasična ljudska fronta v Franciji, Španiji itd. Avtorica ugotavlja, da je bilo ljudskofrontno gibanje v Sloveniji v marsičem uspešnejše kakor drugod v Jugoslaviji, na kar je vplival na eni strani zelo široko zastavljen socialni in narodni program komunistične stranke ter stvarno delo med ljudmi, na drugi strani pa relativno največja neposredna nacionalna ogroženost Slovencev. Razprava je zelo tehten prispevek k razjasnitvi slovenske politične situacije 30. let in prinaša veliko novih ugotovitev.

Narodno-revolucionarno gibanje na Primorskem v luči politike in taktike komunistične stranke Italije je raziskala Milica Kacin-Wohinz. Politični razvoj na Primorskem je bil drugačen kakor v jugoslovanskem delu Slovenije, ne le zaradi pripadnosti tega ozemlja Italiji in zaradi hermetično zaprte meje, temveč predvsem zaradi fašističnega režima. Avtorica, ki je dobra poznavalka razmer v Julijski krajini, naglašja, da je bil nacionalizem in celo patriotizem italijanskega meščanskega sloja stimulans za vzpon fašizma v Julijski krajini, medtem ko je bila socialna in gospodarska podrejenost ter nacionalna ogroženost Slovencev in Hrvatov ugoden pogoj za razvoj komunizma. V prvem obdobju po vojni komunistična stranka ni imela konkretnjšega narodnega programa, da bi ga postavila nasproti slovenskim meščanskim organizacijam. Kot odraz nezadovoljstva s politiko meščanskih strank so nastale nove struje v narodnem gibanju, ki so zajele zlasti mlajšo generacijo ter se razvile v narodno-revolucionarni organizaciji TIGR na Goriškem in Borba na Tržaškem. V 30. letih je položaj v marsičem drugačen, saj je postopoma prihajalo do vse večjega sodelovanja med komunisti in narodnjaki. Tudi pojavi vključevanja tigrovcev v komunistično organizacijo pričajo o velikem vplivu komunistične stranke in revolucionarnem nagnjenju Slovencev na Primorskem. Avtorica pa tudi naglašja posebnost primorskega narodnoosvobodilnega boja, kjer se ni razvila avtohtona kontrarevolucija, kar pripisuje dolgoletnemu iskanju rešitve narodnega vprašanja v povezavi z razrednim bojem.

O revolucionarnem bistvu v razvoju slovenskega narodnoosvobodilnega boja piše France Škerl, ki posebej analizira OF kot množično ljudsko gibanje, njen program v katerem se kažejo politični in socialni cilji,

poudarja pa tudi dejstvo, da je v okviru okupatorske oblasti razvila svoje institucije tako popolno, da je postala »država v državi«. Zadržati se tudi ob dolomitski izjavi, ob posledicah kapitulacije Italije, zboru odposlancev slovenskega naroda v Kočevju in prvem zasedanju SNOO v Črnomlju ter potrjuje že večkrat naglašeno dejstvo, da so se v NOB prepletali elementi buržoazne in proletarske revolucije.

Ob koncu pregleda vsebine tega dela, ki bo vsekakor zanimivo ne le za strokovnjake, ampak tudi za širši krog bralcev, bi rada pripomnila, da pri publikaciji na tako visoki znanstveni ravni pogrešam resumeje v vsaj enem tujem jeziku.

Olga Janša — Zorn

Dve izdaji goriškega denarnega zavoda

Goriški denarni zavod »Cassa di Risparmio« je izdal v razmiku treh let prevod in ponatis dveh del, ki še vedno sodita med temeljna za proučevanje goriške zgodovine:

— Carl Czoernig, Gorizia »la Nizza Austriaca«. Il territorio di Gorizia e Gradisca. A cura della Cassa di Risparmio di Gorizia (1969), XIV + 984 str. + 45 slikovnih prilog.

— C. Morelli, Istoria della Contea di Gorizia. A cura della Cassa di Risparmio di Gorizia, 1972. Vol. I, XXXIII + 331 + (VIII) str. + zemljevid;

Vol. II, 325 + (VIII) str.;

Vol. III, 429 + (X) str.;

Osservazioni ed aggiunte di G. D. Della-bona sopra alcuni passi dell' Istoria della Contea di Gorizia. Vol. IV, str. 379.

Carl Czoernig (1804—1889), znani avstrijski statistik, je kot upokojenec živel v Gorici. Plod nekajletne raziskave goriške preteklosti je bila knjiga v dveh delih pod skupnim naslovom »Görz Oesterreich's Nizza nebst einer Darstellung des Landes Görz und Gradisca«. Prvi del je izšel na Dunaju 1873 pod naslovom »Das Land Görz und Gradisca (mit Einschluss vom Aquileja)« (993 strani), drugi del pa naslednje leto pod naslovom »Die Stadt Görz als climatische Curort« (142 strani). Goriški denarni zavod je po skoraj sto letih oskrbel prevod obeh delov (prevajalec Ervino Pocar) in ju v italijanski izdaji združil v eni, skoraj 1000 strani obsežni knjigi. Redki so primeri, da se starejša zgodovinska dela prevajajo in verjetno je namera izdajatelja, da bi knjigo približal bralcem, ki ne obvladajo jezika originala, odtehtala razloge, ki so smotnost izdaje (imenovali bi jo lahko tudi investicija) odrekli. Po sto letih se je tudi poznavanje goriške preteklosti dopolnilo, da bi

moral izid prevoda spremljati kritičen tekst, kar v izdaji, o kateri poročamo, manjka. Nekaj uvodnih besedi je zapisal predstavnik izdajatelja. Krajše spremno besedilo, v katerem je le nakazoval potrebo po kritičnem presojanju Czoernigovega teksta, pa je napisal prevajalec sam.

Italijanski prevod je integralen. Med originalno izdajo in prevodom je nekaj razlik kot npr.: ni objavljen zemljevid dežele, ki ga ima nemška izdaja, prevajalec je tudi opustil stvarno kazalo, seznam uporabljenih virov in literature je menjal abecedni vrstni red. Zato pa je na novo dodan seznam ilustracij (te so črno bele in v barvi ter so tiskane na posebnih straneh). Bralcu se bo poznavanje goriške zgodovine, ki mu ga daje italijanska izdaja, zaustavilo na ravni izpred sto let. Izdajatelj bi zato pomembno ravnal, ko bi vsaj dodal izbor bibliografije historiografskih del o Goriški, ki so sledila Czoernigovi knjigi. Tako bi zahtevnejši bralec našel napotke, da bi lahko soočal Czoernigovo znanje s kasnejšimi odkritji. Zgodovinar-raziskovalec bo ostajal pri originalu, zato mu z izdajo italijanskega prevoda ni bila storjena nobena usluga.

Prva knjiga Morellijeve »Istoria della Contea di Gorizia« je v prvi izdaji izšla prav sto let (1773) pred Czoernigovo knjigo. Morelli (1730—1792) je bil v Gorici visok deželni uradnik in je podatke za zgodovino svojih krajev zbiral takrat, ko je urejal arhiv goriške dežele. Za življenja z objavo nadaljevanja k prvi knjigi ni več nadaljeval. Rokopis je kasneje pridobila goriška kmetijska družba, ki je poskrbela, da so ga leta 1855 natisnili v treh knjigah pri goriškem tiskarju Paternoliju. Leta 1856 je izšel še četrti zvezek, ki je vseboval kritične opombe zgodovinarja Della Bone; čeravno knjiga ni Morellijev tekst, pa se vendar organsko vključuje v celoto.

Zamisel izdajatelja, da izda v ponatisu knjigo, ki ni le knjižna redkost, temveč tudi zelo dobra zgodovina goriške dežele za čas po letu 1500, zasluži vse priznanje. Ni pa navedel, zakaj se je odločil za navaden ponatis in ne za faksimilirano izdajo, kakršna je običajna pri ponatisih starejših znanstvenih del; možnost tiskarskih napak bo natančnejšega bralca silila, da uporablja original. Faksimilirano ponatisnjene so le naslovne strani, naslovi poglavij in citati v nemškem jeziku. Uvodno besedo k ponatisu je v prvem zvezku napisal goriški župan De Simone; ta zvezek ima tudi na novo dodan zemljevid Furlanije iz 16. stoletja. Četrti zvezek ima dodan register oseb, ki se omenjajo v prvih treh knjigah. Podobno kot pri prevodu Czoernigove knjige tudi

pri ponatisu Morellijevega in Della Bonevega dela pogrešamo kritične izdaje ali pa vsaj ocene sodobnega pisca o prizadevanjih obeh najpomembnejših goriških zgodovinarjev 18. in prve polovice 19. stoletja.

Obe izdaji nam pokažeta zanimivo in koristno pobudo zavoda (ki premore dovolj sredstev), da prispeva svoj delež k prizadevanjem, ki niso povezana z dejavnostjo, kakršno opravlja. Prav zato bi kazalo, da zavod smotrneje in strokovno izvaja svojo izdajateljsko dejavnost. Neuglašenos ciljev takih pobud pa kaže že dejstvo, da obe izdaji nista na prodaj in da služita izdajatelju za reprezentančne namene.

B. Marušič

Augustin Malle, Die Slovenische Presse in Kärnten 1848—1900. Tipkopisna disertacija dunajske univerze, Dunaj 1972.

Obsežni tekst (280 strani, zaključki in kritični aparat) slovenskega koroškega rojaka v marsičem orje ledino pri osvetlitvah slovenske tiskane besede na Koroškem, vključene v politično in narodnostno danost preteklega stoletja. Še posebej je treba podčrtati, da se disertacija ne omejuje na koroško problematiko, temveč se celotnostno vključuje v širši slovenski prostor. Vprašanja, ki so pri tem zajeta, zajemajo začetke slovenske publicistike na Koroškem od predmarca dalje, leto 1848, slovenski leposlovni tisk (vključno z Einspielerjevimi Šolskim prijateljem in Kresom), slovenski politični tisk v nemškem jeziku (Stimmen aus Innerösterreich, Draupost) predvsem pa se disertacija ustavlja ob Einspielerjevem Slovincu in Miru ter ob stališčih celovških, ljubljanskih in dunajskih oblasti do slovenskega koroškega tiska; dalje je podana analiza Kmetijskih listov, ki jih je v sedemdesetih letih izdajalo koroško kmetijsko društvo ter Koroški kmetijski list liberalnega Bauernbunda iz leta 1898.

V celoti ne bo disertacija služila le političnemu zgodovinopisju, ampak bodo njene ugotovitve v korist tudi literarnemu zgodovinarju, saj na podlagi arhivskih virov podaja nove ugotovitve o nastajanju slovenskega (ne le političnega) tiska na Koroškem. Žal pa avtor ni mogel zajeti vsega ustreznega gradiva, saj mu je bil dostop do njega v koroškem deželnem arhivu deloma oviran. Za vsakogar bodo nedvomno zanimiva opozorila na vlogo Andreja Einspielerja in na njegovo publicistično dejavnost v petdesetih in šestdesetih letih preteklega stoletja. Isto velja tudi za takratni slovenski (koroški) leposlovni tisk, ki ga Malle nadrobneje analizira in

to predvsem s stališča slovenskega političnega in narodnega gibanja, pri čemer mu kot vir služi tudi na novo pritegnjeno arhivsko gradivo. Pri prikazu *Stimmen aus Innerösterreich* prinaša Mallejevo delo zanimive ugotovitve o nastanku in ozadju prenehanja izhajanja tega lista. Pri tem je očitno dejstvo, da Einspielerjevi predstojniki (celovski škof) ter oblasti niso bile naklonjene temu listu, s katerim se je leta 1862 (prvič) ukvarjal celo Schmerling.

V razdelku o listu Slovenec so nadrobno orisana prizadevanja kranjskega deželnega predsednika leta 1867 proti temu Einspielerjevemu listu. Očital mu je federalistično usmeritev in težnjo za združitev južnoslovenskih pokrajin ter pri tem ocenjeval Slovenca kot organ »ultraslovencev«, ki da ima subverzivne tendence in celo komunistična prizadevanja. Deželni predsednik je tudi poročal višjemu deželnemu tožilstvu v Gradec, da je Slovenec na Kranjskem zelo razširjen in da je zelo škodljiv. Še preden pa je višje deželno sodišče nastopilo proti listu, je ta 1867. leta prenehal izhajati, vzrok za to pa je bilo dejstvo, da je Kleinmayerjeva tiskarna odpovedala nadaljnje tiskanje lista (v ozadju je bil očitni vpliv nemškonacionalnega tabora na tiskarja). Malle ocenjuje, da je bil pomen Slovenca v tem, da si je list znal pritegniti vrsto mlajših časnikarskih moči v času rasti slovenske narodne prebuje ter dal temeljni kamen za prihodnji politični list Slovenski narod in čez dve leti slovenskemu taborskemu gibanju. Sledi prikaz nastanka in usmeritev kasnejšega koroškega lista *Mir* (pričetek izhajanja leta 1882).

Posebno mesto je v disertaciji dodeljeno prikazu stališč dunajskega tiskovnega vodstva in kranjskega deželnega predsednika do slovenskega časnikarstva. Malle skuša tu odgovoriti predvsem na dve vprašanji: ali so oblasti glede na kronovine nastopale različno do Slovencev in ali so (že takrat) delili koroške Slovence od tistih na Kranjskem. S stališča zdajšnjega odnosa do slovenske koroške skupnosti je poudariti Mallejevo ugotovitev, da so na časnikarskem polju upoštevale osrednje oblasti Slovence kot celoto ter pri tem sledile narodnostnemu principu, medtem ko je bil provincialni partikularizem potisnjen v stran. Slovence je tako država imela za celoto. V tem razdelku disertacije so zanimiva opozorila na dejstvo, da se je avstrijsko notranje ministrstvo v začetku leta 1849 odločilo izdajati list v slovenskem jeziku, in to z namenom, da bi zagovarjal vladne interese (tako je 2. aprila 1850 izšel Ljubljanski časnik kot priloga *Laibacher Zeitung*). Razmiš-

ljalo se je tudi o prevzemu Bleiweisovih *Novic* in to ne le v tem času, ampak tudi v naslednjih letih (leta 1866). Iz zajete dokumentacije je tudi videti, da je kranjski deželni upravitelj leta 1866 razmišljal o ustanovitvi vladi prijaznega slovenskega lista, ki naj bi ga po njegovem predlogu urejeval Fran Levstik. Do tega ni prišlo, pač pa je pričela prihodnje leto z državno podporo izhajati goriška Domovina Andreja Marušiča. Sledi prikaz o predzgodovini nastanka Ljubljanskega lista (pričetek izhajanja 15. januarja 1884).

V nadaljevanju najdemo v disertaciji prikaz še drugih poskusov za ustanovitev slovenskega periodičnega tiska na Koroškem. Zanimivo je opozorilo, da je bila ena izmed posledic ozkega sodelovanja koroških Slovencev z nemško konservativno-klerikalno stranko (med njenimi ustanovitelji je bil tudi A. Einspieler) dejstvo, da je bil organ te stranke (*Kärntner Blatt*) popolnoma v slovenskih rokah. Še posebej je v disertaciji očitana ustanovitev Kmetijskih listov koroške kmetijske družbe (list je izhajal kot priloga nemških *Mitteilungen* te družbe v letih 1874—77). Leta 1898 pa je izšel kot priloga nemško in liberalno usmerjene *Allgemeine Bauernzeitung* Koroški kmetijski list. Malle ugotavlja, da slovenska priloga liberalnega lista očitno ni imela večjega odmeva. Posebej pa je treba poudariti Mallejevo ugotovitev, da je nemški nacionalni tabor v tisku, namenjenemu koroškemu Slovencem, uporabljal slovenski pismeni jezik (»novo slovenščino«), čeprav je po drugi strani tako rad poudarjal različnost slovenskega govora na Koroškem z govoricico na ostalem slovenskem prostoru (podobne trditve se pojavljajo še danes).

Še posebej zanimiv je v disertaciji povzete dopisa koroškega deželnega odbora notranjemu ministrstvu leta 1867 o slovenskem vprašanju v deželi. Zanimivost dokumenta je toliko večja, ker se očrtujejo v njem vse tiste trditve, ki jih še danes pogreva nemško nacionalna koroška stran. Dokument govori o tem, da so Nemci in Slovenci vedno živeli v največjem miru in harmonični soglasnosti. Dalje se poudarjuje deželni partikularizem in to s trditvijo, da sta se Nemeč in Slovenec vedno čutila Korošca. Govori se seveda tudi o »oživljajočem soncu« nemške kulture in o njeni vplivnosti na koroškega Slovenca, ki se je poleg nemškega jezika »naučil (tudi) nemško čutiti in misliti«. Tudi gospodarstvo in življenjski pogoji vežejo Slovenca in Nemca. Ko govori dokument o slovenskem gibanju v deželi, pravi, da je to omejeno le na posamezne duhovnike in njihove maloštevilne pristaje. O šolskem vprašanju beremo, da je bila

slovenščina uvedena v (utrakvistično) šolo proti volji prizadetih, medtem ko bi imelo upoštevanje slovenskega jezika za posledico »popolno pravno negotovost«. Dokument označuje Koroško za deželo z nemškim značajem, morebitno uveljavitev slovenskih jezikovnih pravic na šolskem področju pa — podobno kot še danes večkrat čujemo — retorično povezuje s »slovenizacijo nemške dežele.«

Tone Zorn

Pavle Blaznik, Škofja Loka in Loško gospostvo (973—1803), Muzejsko društvo, Škofja Loka 1973, 560 str.

Knjiga je izšla za 1000-letnico Loškega gospostva ter je življenjsko delo zgodovinarja, ki je skoraj večino svojih študij posvetil prav Loškemu gospostvu. Z njo smo dobili prvo res temeljito zgodovino precejšnjega dela Slovenije in enega zaokroženega gospostva. Obravnavano je samo loško ozemlje, čeprav je župa Dovje spadala tudi v Loško gospostvo. Pritegnil je vse vire, kolikor jih je našel po naših in tujih arhivih, zlasti v Diözesenarchivu in Hauptstaatsarchivu v Münchnu, urbarje, raznovrstno korespondenco med škofi na eni in njegovimi nameščenci na drugi strani ter še drugo gradivo.

Celotno delo je razdeljeno na posamezna zaokrožena obdobja. Prvo obravnava loško ozemlje do freisinške dobe. Je precej kratko, pač zaradi tega, ker je avtor zgodovinar in ne arheolog in zlasti še, ker je arheologija loškega ozemlja še zelo slabo raziskana. Obsežnejše je obravnavano Loško gospostvo od začetka do srede 15. stol. Tu je pokazano, kako preiščeno je škof oziroma oskrbnik, kasneje kaščar, koloniziral cela področja. Izjemen položaj je imela koroška župa v Poljanski dolini, kjer je v primerjavi z drugimi imel vsak podložnik svojo posest v celku, individualno so imeli celo gozd in pašnik že v začetku 14. stol.; drugi so imeli v kolektivni rabi še v 15. stol. večje travnike in senožeti ter do današnjih dni srenjsko pašo in gozd. Še vedno ostaja odprto vprašanje, zakaj tako izjemen položaj Korošcev, saj jim je predstavnik gosposke tudi hodil sodit le enkrat na leto, medtem ko je drugim po pravilu kar trikrat. Zanimivo je, da je tu lahko manjše prestopke urejal kar njihov predstavnik stifterius. Tudi kmetje imajo med prvimi posestva po kupnem pravu, drugi pa le po zakupnem. Vendar je velika razlika z drugimi gospostvi na Slovenskem. Loški podložniki imajo že konec srednjega veka po večini hube po kupnem pravu, to je, da podložnik svobodno razpolaga z njo.

Podrobneje so omenjeni posamezni uslužbenci gospostva s svojimi funkcijami, zlasti pa Loški vitezi, ki se pojavijo okoli 1230 in izginejo v začetku 14. stol. Avtor precej na široko piše tudi o Škofji Loki, njeni upravi, gospodarstvu, kako je dobila svojo samostojnost itd.

Vsaka vas je imela svoje obveznosti glede tlake za potrebe gospostva. Večje obveznosti so imeli tisti, ki so bili bližje upravnemu središču — Škofji Loki. Eni so morali pripravljati les, drugi voziti seno, tretji sodelovati na lovu in podobno, edino uslužbenci, Soričani ter Dovžani so je bili oproščeni. Na prelomu iz srednjega veka v novi vek je podložnik odrajtoval letno 2,2% do 2,3% celotne vrednosti hube. Poudarjeno je tudi, da je bila obremenitev kmetov na Loškem manjša kot na drugih gospostvih, še v boljšem položaju pa so bili cerkveni podložniki. Na sorškem polju je bilo glavno poljedelstvo, v obeh dolinah pa živinoreja. Precej pozornosti je posvečene železarstvu in fužinarstvu. Prvotni železar na Loškem je kmet, ki je hkrati rudar in talilec. Poleg tega je podložnik predeloval še lan ter trgoval. Že od 14. stol. je trgoval na daljše razdalje. Podrobneje so opisana trgovska pota, ki so vodila iz Loškega v vse smeri.

Značilno je, da so se fužinarji uveljavili tam, kjer se kmečka kolonizacija ni obnesla oziroma uspela. Konec 16. stol. so Železniki glede produkcije železa vodilni na Kranjskem. Tedaj so tudi poizkusi fužinarstva v raznih krajih v zgornjem delu Poljanske doline in v Potoku, vendar so do srede 17. stol. vsi ti poizkusi propadli.

Cerkveno je spadalo loško ozemlje pod Oglej vse do leta 1751. Freisinški škof je imel tu le posvetno oblast, vendar je od srede 12. stol. Oglej lahko nastavljal duhovnike le v soglasju s Freisingom; tako je duhovščino prezentiral freisinški škof, investitural pa oglejski patriarh.

Najobsežnejše je poglavje, ki obravnava čas od srede 15. stol. do reform v 18. stol. V začetku tega obdobja je bilo tu središče bojev med Habsburžani in Celjani. Stalni so spori med meščani in kmeti zaradi trgovine, še celo Železnikarjem so Ločani skušali vsiliti, da bi »proizvajali samo surovine in polfabrikate v cajnah«, dokončno pa bi predelovali železo loški kovači. Že v začetku 17. stol. se je pojavilo v fužinarstvu založništvo. Ločani so hoteli svoje, praksa pa je šla svojo pot, vendar je 1588 v Škofji Loki kar 7 trgovcev, ki so trgovali z žebli iz Železnikov, toda tudi Železnikarji imajo npr. 1628 kar 100 konj za tovorjenje.

Loško gospostvo je imelo svoje deželno sodišče, v srednjem veku verjetno svojega krvnega sodnika, od konca 15. stol. pa ga je postavljala deželni glavar. Od 1521 so celo Železnikarji volili svojega sodnika.

Od 15. stol. dalje se javlja nov podložniški sloj — kajzarji. Ti niso nastajali z delitvijo hub, temveč na skupni zemlji. Sprva so brez zemlje in v glavnem obrtniki.

Posebna pozornost je posvečena širjenju reformacije. Luteranci so imeli v Škofji Loki celo svojo šolo, bogoslužje pa po prepovedi na tleh Loškega gospostva v puštalskem gradu. Zaščito so dobili tudi v starološkem gradu, ki ni bil freisinški. Protestantizem se je zlasti vkoreninil med višjimi sloji v mestu, zato je bil 1586 odstavljen mestni svet. Sicer pa je imel škof še veliko težav, preden je izgnal protestante iz Škofje Loke, mesta, ki je prišlo v novi vek kot edino privatno mesto na Kranjskem, ki ni bilo odvisno od deželnega kneza.

Sredi 15. stol. so nastali v Škofji Loki štirje cehi, nekaj v 16. in 17. in še celo 1752 so hoteli platnarji svojo samostojno cehovsko organizacijo. Ni pa niti čudno, saj je tedaj na vsem Loškem kar 397 tkalcev — obrtnikov, od tega 203 gostači, 187 kajzarjev in 7 gruntnarjev. Precej je bilo v platnarstvu tudi založništva. Glede velikih trgovcev oz. založnikov je Škofja Loka prednjačila celo v slovenskem merilu (Oblaki — Wolkenpergi, Demšarji itd.). Sredi 18. stol. je na vsem Loškem 2799 domačij, od tega jih je 245 pripadalo cerkvenim gospodom: faram in samostanom kapucinov in klaris. V tem času je število kajž že prerastlo število gruntov, zlasti v ožjem delu Poljanske in Selške doline. Leta 1754 sta bila na Loškem kar 1302 gostača. Konec 18. stol. je Škofja Loka zgubila svojo samostojnost. Ker ni mogla s svojimi dohodki vzdrževati svojega sodnika, ni dobila magistrata, temveč je postala 1785 municipalno mesto, to je, priključeno Loškemu gospostvu. Nekaj let pred tem je Selščica odnesla nekaj zidu, nekaj se ga je samo sesulo, 1789 pa je kresija dovolila podreti del obzidja in Selška vrata, takrat pokrita s škodlami.

S pomočjo urbarjev in raznih drugih podatkov je avtor napisal obsežno poglavje, kjer obravnava populacijo na Loškem skozi stoletja. Za srednji vek ugotavlja, da je živelo na eni domačiji 4,9 do 5 ljudi, sredi 17. stol. se to število poveča na 5,75, sredi 18. stol. pa celo na 7,64. Ugotavlja dalje, da se je na Loško do srede 14. stol. doselila približno ena četrtina prebivalstva. Do konca srednjega veka je tu stagnacija prebivalstva — okoli 6000 kmetov; mesto je malo štel. Od 1500

do 1630 pa se naglo dviga, ko naraste število kmečkega prebivalstva na okoli 14.000. Leta 1817 je na vsem Loškem gospostvu živelo 27.358 ljudi.

Z zatonom freisinške oblasti na Loškem končuje avtor zgodovino Loškega gospostva. Zaradi vojne 1800 je bila s pogodbo odvzeta posest Habsburžanov na levi strani Rena, zato pa so dobili cerkvena posestva, med drugimi tudi Loško gospostvo leta 1803.

Zaradi stvarnejše podobe k posameznim podatkom, kot pravi sam avtor, je dodatek s primeravo raznih mer, denarja, cen kmetij, žita in podobno. Sledi seznam vseh freisinških škofov, njihovih namestnikov v Škofji Loki — oskrbnikov oz. glavarjev (od 16. stol. dalje), gradiščanov, protipisarjev, kaščarjev in mestnih sodnikov.

Na koncu je zelo dober in natančen prevod v nemščino; kar na 36 straneh. Sledi indeks krajev, oseb ter stvarno kazalo. Knjiga je bogato opremljena in dokumentirana s fotografijami in tabelami. Prednost zadnjih je, da so glede na tekst v knjigi prilepljene na rob lista, tako da jo istočasno lahko uporabljamo, ko sledimo tekstu.

Vincencij Demšar

Milan Valant, Zgodovina Žužemberka in Krajine. Samozaložba, Ljubljana 1970,¹ 1971,² 35 str.

Veliko zanimanje prebivalcev za zgodovino lastnega kraja daje številnim ljubiteljem preteklosti možnost, da stopijo na pot publicistične dejavnosti. Uspešnost dela je odvisna od mnogih faktorjev, predvsem pa od razgledanosti in prodornosti avtorjev. Kljub temu, da imamo na tovrstna dela večkrat kritične pripombe, moramo priznati, da jih radi vzamemo v roke zaradi množice raznovrstnih in zanimivih — ne vedno točnih — podatkov.

Med takimi ljubitelji zgodovine je tudi Milan Valant. Na podlagi lastnega dela in podatkov, ki mu jih je dal šmihelski župnik Alojzij Zupanc, je napisal knjižico, v kateri je zbral zanimive drobce o preteklosti Žužemberka in njegove okolice. Težišče dela je sicer na drugi polovici 18. in 19. stoletja, ni pa pozabil tudi drugih obdobj, vendar jih manj pozna ali pa mu niso simpatična. Bralec bo s posebnim zadovoljstvom prebral poglavja o železarstvu in obrti v Krajini, ki predstavljajo boljši del knjižice. Na koncu je tudi seznam uglednejših Krajinčanov.

Avtor zasluži priznanje za prizadevnost, čeprav delo žal ni brez napak. Želeti pa je tudi, da bi bil Dodatek obširnejši, ker so mnogi podatki novi, ni pa natančno povedano, od kod so črpani.

Stane Granda

Jože Dular, *Semič v Beli Krajini. Kronika, ki jo je ob 20-letnici obstoja izdala in založila Iskra, tovarna kondenzatorjev v Semiču. Semič, 1971; 87 str.*

Semič gotovo ni kraj, na katerega bi takoj pomislili, ko slišimo ime dežele za Gorjanci. Znana tovarna in prizadevni ravnatelj Belokranjskega muzeja v Metliki pa sta prispevala vsak po svoje, da je Semič kot drugi kraj v Beli Krajini dobil dobro krajevno zgodovino.

Čeprav Bela Krajina ni revna glede prazgodovinskih in antičnih najdb, je prostor pod Semiško goro znan le po cestah, ki naj bi vodile čezenj in Mitrovem oltarju na Rožancu.

Prve vesti o Semiču je Dular našel v zvezi s cerkvenimi razmerami 13. stoletja. Več virov pa je na razpolago za čas od 15. stoletja dalje, ko so kraj začeli ogrožati turški vpadi. Semič se jim kljub taborski cerkvi ni mogel upirati in ni pomenil ovire na prehodu iz Bele Krajine na Dolenjsko. S prenehanjem roparskih pohodov kraj ni dobil potrebnega miru, saj so ga Uskoki do polovice 19. stoletja skupaj z okolico pogosto napadali in ropali. Kakšnih socialnih in revolucionarnih motivov v tem »hajduštvu« gotovo ni (str. 11). To je običajna praksa brezposelnih in dela ne vajenih vojakov. Spričo teh nemirnih časov se kulturno življenje ni moglo razmahniti. Ne kraj, ne manjši dvorci v okolici (danes skupno z edinim gradom Krupa vse uničeno) niso mogli ustvariti podlage za kakršno koli pomembnejšo kulturno stvaritev.

Živahno je bilo življenje v Semiču v drugi polovici 19. stoletja, ko je kraj dobil čitalnico in je nastal prijeten in delaven krog ljudi, v katerega je rad zahajal tudi Janez Trdina.

Dular ni pozabil omeniti niti gospodarskega razvoja, za katerega je tako kot za vso Belo krajino značilno množično izseljevanje. Med izseljenci je znan misijonar in škof Janez Stariha, organizator naših izseljencev v Ameriki.

Kljub kmečki večini so tudi tu kmalu vzklile revolucionarne ideje. Prebivalstvo se je množično vključilo v NOB in zlasti pod italijansko okupacijo precej pretrpelo. Kasneje je kraj kot osvobojeno ozemlje dajal zavetje mnogim partizanskim skupinam in njihovim posebnim službam.

Nekaj strani je avtor posvetil tudi znanim rojakom. Poleg že omenjenega Starihe so znani zdravnik dr. Franc Derganc, pesnik dr. Lojze Krakar, prof. Janko Lavrin in drugi.

Povojni razvoj je bistveno pospešil nastanek sedanje tovarne Iskra, ki se je iz obrata ljubljanskih telekomunikacij (ust. 1951) raz-

vila v veliko in pomembno delovno organizacijo s skoraj 1000 zaposlenimi. Avtor je Iskrino rast in razvoj obdelal še posebej v samostojnem poglavju.

Knjigo sta lepo in bogato opremila arh. Niko Zupan in Mojca Škraba.

Stane Granda

Janez Debeljak, *Plenkača pesmi poje. Kulturnozgodovinska kronika Loškega potoka. Založila Krajevna skupnost Loški potok ob otvoritvi nove šole 1972. Ljubljana, 1972; 165 str.*

Avtor razlaga nastanek knjižice kot delno uresničenje načrta Ribniškega kluba iz leta 1941; ta je imel namen izdati zbornik razprav in člankov, »ki bi zajeli celoto ribniškega življenja«. V tem delu pa so zbrani sestavki o življenju in ljudeh na visoki planoti med Ribniško in Loško dolino.

Loški potok je skupno ime za naselja Hrib, Mali log, Retje, Srednja vas, Šegova vas in Travnik ter več raztresenih hiš. Prebivalstvo se že od nekdanj ukvarja predvsem z gozdarstvom. Debeljak predstavi naselja najprej po podatkih iz urbarjev ribniške graščine iz 16. in 17. stoletja. Nadaljnji čas osvetljuje le z raznimi sestavki. Tako je za konec 18. stoletja objavil izredno zanimiv dokument »Pritožba celiga loškiga potoka« leta 1795, ki ga je objavil že Prijatelj v Naših zapiskih 1909. V njem tožijo kmetje škofu vikarja Kostanjevca zaradi zanemarjanja dolžnosti in krutega postopanja z njimi. Pomembnejši je tudi zapis o prvi parni žagi na Kranjskem 1852.

Tudi NOB je prikazana le fragmentarno. Kljub temu pa je razvidno trpljenje in velike žrtve tamkajšnjega prebivalstva.

Opisani so tudi znameniti rojaki, med katerimi je avtor na prvo mesto postavil pesnika, publicista in prevajalca dr. Antona Debeljaka. Slovenski javnosti so bolj znani še Zofka Kvedrova, Edo Turnher in Drago Košmrlj. Seveda je vse tiste, ki so se ukvarjali s pisateljevanjem, predstavil z odlomki njihovih del, v katerih obravnavajo domače kraje. Z uvrstitvijo teh literarnih sestavkov je dosežen tudi glavni namen knjige. Pred nami zaživijo prebivalci Loškega potoka v vsakodnevni tegobah, v borbi za kruh, ki so ga morali iskati po vsem svetu. Tekst je opremljen tudi z nekaterimi zanimivimi dokumentarnimi fotografijami.

V celoti je delo zanimivo in prijetno branje. Le podnaslov bi bilo treba spremeniti, saj je to bolj čtivo o Loškem potoku kot pa njegova kulturnozgodovinska kronika.

Stane Granda

SOMMAIRE

- Ivan Jan, Employé à la Radio-Télévision, Ljubljana: Quelques particularités de la Guerre de Libération en Carniole Supérieure en 1941—1942, surtout concernant la bataille de Dražgoše. CDU 940.534.712-16 "1941/1942" — p. 1
- Jaro Šašel, Adjoint scientifique supérieur à l'Institut d'Archéologie de l'Académie slovène, Ljubljana: Ocra. — CDU 913.73 Okra — p. 9
- Sergej Vrišer, Directeur du Musée régional à Maribor, Maribor: Les uniformes des Corps bourgeois de Ljubljana au 18e et 19e siècles. — CDU 355.14(497.12 Ljubljana) "17/18" — p. 18
- Janez Stergar, Associé d'Etudes à l'Institut pour l'étude des nationalités, Ljubljana: Les débuts de la Société slovène de vacances "Sava" à Ljubljana. — CDU 378.183(497.12) "1892/1903" — p. 31
- Katarina Kobe-Arzenšek, Conservateur supérieur au Musée technique de Slovénie, Ljubljana: Contributions à l'histoire de la corderie en Slovénie (Les corderies d'Adamič à Ljubljana et Domžale). — CDU 677.71(497.12) "1845/1945" — p. 41
- Slavica Pavlič, Conservateur au Musée des écoles slovènes, Ljubljana; A propos du centenaire de la naissance d'Engelbert Gangl (1873—1950). — CDU 92 Gangl — p. 46
- En feuilletant des vieux albums de photographies. — CDU 77.03(093) — p. 52
- Informations sur l'activité de nos établissements et de nos sociétés. — CDU 061.055 — p. 55
- Publications nouvelles. — CDU 930 (048.1) — p. 60

GOSPODARSKO ZGODOVINSKI SPOMINSKI ZBORNIK

jubilejnih, slavnostnih
in informativnih člankov
ter člankov z gospodarskega
in kulturnozgodovinskega področja
Socialistične republike Slovenije

ZA OBLETNICO OF
SLOVENSKEGA NARODA

in

ZA PRAZNIK DELA
1. MAJ

čestitajo

*gospodarske organizacije, zavodi in ustanove
vsem delovnim ljudem in poslovnim partnerjem
ter se priporočajo za nadaljnje sodelovanje
na gospodarskem in kulturnem področju*

obenem pa želijo

v majskih praznikih mnogo prijetnega razvedrila

Podjetje za distribucijo električne energije Slovenije — dobavitelj 577.000 odjemalcem električne energije

Distribucija električne energije je elektro-gospodarska dejavnost, v katero spada transformacija električne energije visokih napetosti v energijo srednjih in nizkih napetosti, ki je uporabna za delovanje električnih porabnikov pri odjemalcih električne energije. Tako distribucijske organizacije sprejemajo električno energijo na odjemnih mestih prenosnega elektroenergetskega omrežja in jo prek elektroenergetskih distribucijskih omrežij dovajajo uporabnikom električne energije po vseh pokrajinah.

Preteklo je že 90 let, odkar je v Sloveniji zagorela prva električna žarnica in to v Mariboru aprila 1883, torej že v 4. letu po izumu električne žarnice, ki je pomenil prelomnico v takratnem tehničnem in gospodarskem razvoju. S tem je Slovenija že zgodaj sledila korakom svetovnega napredka, v katerem je naša domovina dala razvoju elektrifikacije velika imena

v krog svetovne elite elektrotehnikov. Genialnim izumom našega rojaka Nikole Tesle, pionirja elektrotehniške dobe, se ima človeštvo zahvaliti za hiter vzpon elektrifikacije, saj danes za javno elektrifikacijo domala izključno uporabljamo Teslov 3-fazni sistem. Najvažnejši zvezni elementi med omrežji posameznih nape-tostnih nivojev pa so transformatorji, katerim je veliki duh pokojnega dr. Milana Vidmarja posvetil obsežen del svoje ustvarjalnosti.

Za začetek elektrifikacije so značilne številne majhne elektrarne, ki so jih lastniki uporabljali pretežno za svoje potrebe. Javna elektrifikacija je napredovala z obotavljajočimi se koraki spriču hudih gospodarskih razmer, ki so takrat vladale v naši deželi. Ščasoma pa so se le pričele uveljavljati elektrarne mešanega tipa, ki so dajale električno energijo tudi široki potrošnji v svoji bližnji okolici. Prva med njimi je bila v Škofji Loki, ki je pričela obratovati v letu 1894. Vse takratne elektrarne so bile krajevne-ga pomena, saj so imele razmeroma majhno moč in so preskrbovale z električno energijo le ožja območja. Zato so bili proizvajalci hkrati tudi distributerji električne energije. Prvo čisto di-stribucijsko podjetje je nastalo v Celju leta 1913 pod imenom Mestna elektrarna Celje, ki ni nikoli imela v svojem sestavu kake elektrarne temveč le razdeljevalna omrežja.

Ena izmed številnih jamborskih transformatorskih postaj

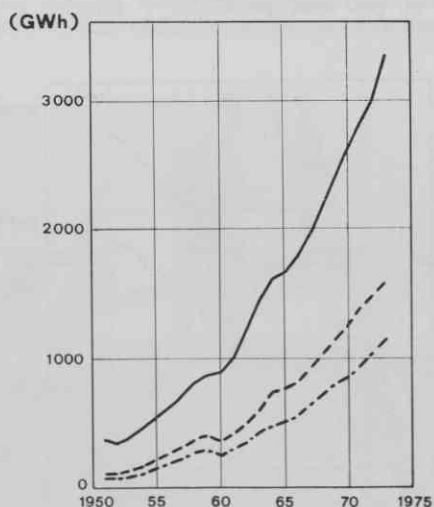
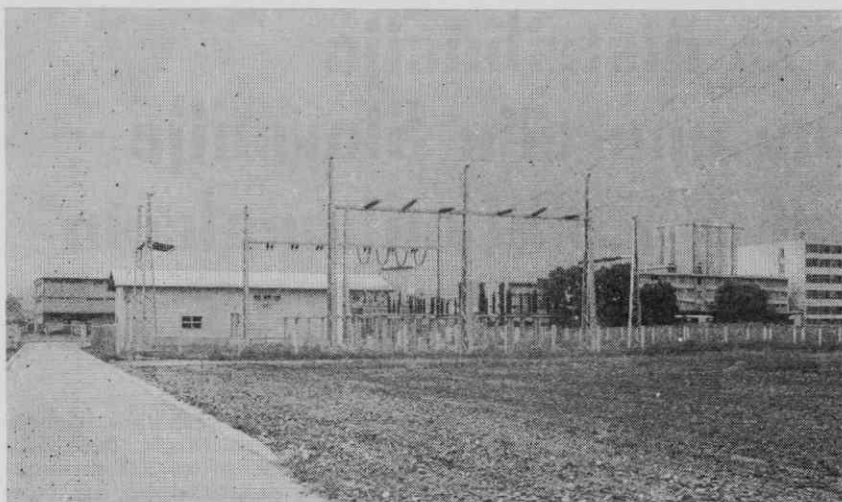

Diagram 1. Poraba električne energije v Sloveniji po glavnih kategorijah odjema

- skupni odjem iz elektrodistribucijskega omrežja
- - - skupni odjem na nizki napetosti
- . - . . gospodinjiski odjem

Razdelilna transformatorska postaja 10/10 kV Trnovlje—Celje

Ob koncu prve svetovne vojne letna poraba električne energije v široki potrošnji še ni presegla 3000 kWh. Med obema vojnoma so se pri elektrifikaciji Slovenije uveljavila občinska in zadružna elektriška podjetja. V teh letih se je pričela distribucijska dejavnost pojavljati na številnih manjših območjih kot posebna elektrogospodarska dejavnost in, kar je najvažnejše, kot nosilec široke elektrifikacije slovenskih pokrajin. Kot posebna elektrogospodarska dejavnost na vseh območjih Slovenije pa se je distribucija električne energije dejansko razvila šele po zadnji svetovni vojni, ko so se tako v Sloveniji kot v Jugoslaviji sploh zmogljivosti proizvodnje in razsežnosti omrežij tako povečale, da je v interesu racionalnosti dela nastala nujna potreba po delitvi dela na proizvodnjo, prenos in distribucijo električne energije v sicer skupnem tehnološkem procesu od proizvodnje do potrošnje. V diagramu na sliki 1 je prikazano naglo povojno naraščanje porabe električne energije; to je sledilo široki elektrifikaciji, ki so jo vodile distribucijske organizacije. Vidimo, da se je poraba električne energije v 20 letih osem in pol krat povečala; v zadnjih 8 letih

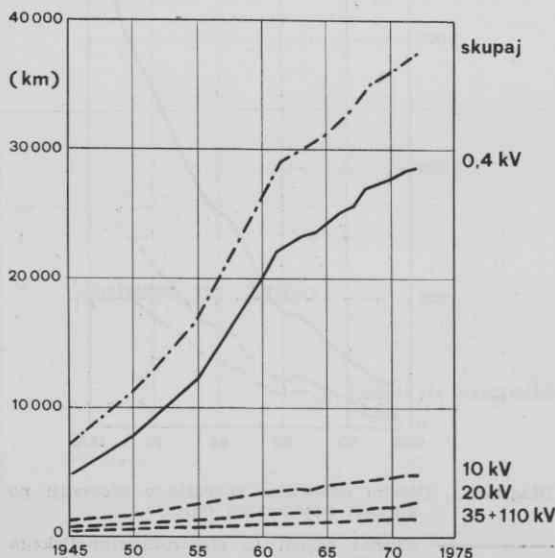

Diagram 2. Skupna dolžina omrežij in dolžine omrežij po napetostnih nivojih

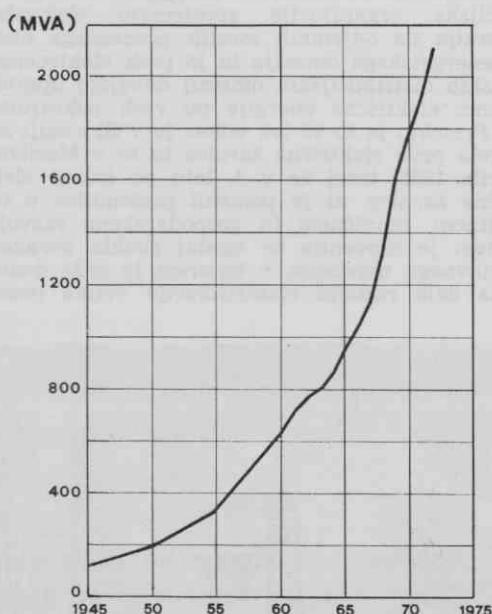

Diagram 3. Instalirane moči distribucijskih transformatorskih postaj

pa se je podvojila. Diagrami na slikah 2 in 3 ponazarjajo rast elektroenergetskih omrežij različnih napetostnih nivojev in rast moči transformacije električne energije. Dolžina celotnega distribucijskega omrežja je znašala v letu 1954 7000 km ob instalirani moči transformatorskih postaj 44 MW; leta 1972 pa 37.342 km omrežja ob instalirani moči transformatorskih postaj nad 2100 MW. Razvoj razdeljevalnih omrežij in družbenopolitični razvoj sta spodbujala organizacijska gibanja v distribuciji Slovenije, ki so potekala dolgo vrsto let z osnovnim ciljem čim racionalnejšega poslovanja distribucije kot elektrogospodarske dejavnosti. Tako je distribucija v teku 15 let prešla naslednje organizacijske oblike:

- Strokovno združenje podjetij za distribucijo električne energije Slovenije,
- Poslovno združenje podjetij za distribucijo električne energije Slovenije,
- Združeno podjetje za distribucijo električne energije Slovenije.

Dne 26. marca 1974 so temeljne organizacije združenega dela distribucije električne energije Slovenije sklenile sporazum o združitvi v

— Podjetje za distribucijo električne energije Slovenije — DES.

Vsaka nadaljnja organizacijska oblika je pomenila čvrstejšo povezanost distribucijskih organizacij, kajti sčasoma so se z rastom distribucijskih omrežij oblikovale zahtevnejše naloge, ki so jih distribucijske organizacije združene lahko opravljale racionalneje in bolj kakovostno. Take naloge so predvsem:

— tipizacija distribucijskih objektov, ki daje temboljše oz. temvečje ekonomske rezultate, čimbolj je razširjena in čimbolj dosledno jo uporabljajo vse distribucijske organizacije,

— uporaba elektroopreme z enakimi tehničnimi karakteristikami omogoča nabavo in proizvodnjo elektroopreme v večjih serijah in z višjo kvaliteto in nižjo ceno. Zagotovljena je tudi cenena rezerva najnujnejše električne opreme,

— izraba notranjih rezerv oz. racionalnejša gradnja razdeljevalnih omrežij s pomočjo optimiranja oblikovanja in građenj. Optimalne rešitve na manjših območjih namreč ne sovpadajo vedno z optimalnimi rešitvami večjega območja,

— racionalna uporaba modernih delovnih metod z elektronskim računalnikom na vseh področjih distribucijske dejavnosti,

— intenzivnejše in poglobljeno delo strokovnih kadrov in uporaba izsledkov organiziranega raziskovalnega dela,

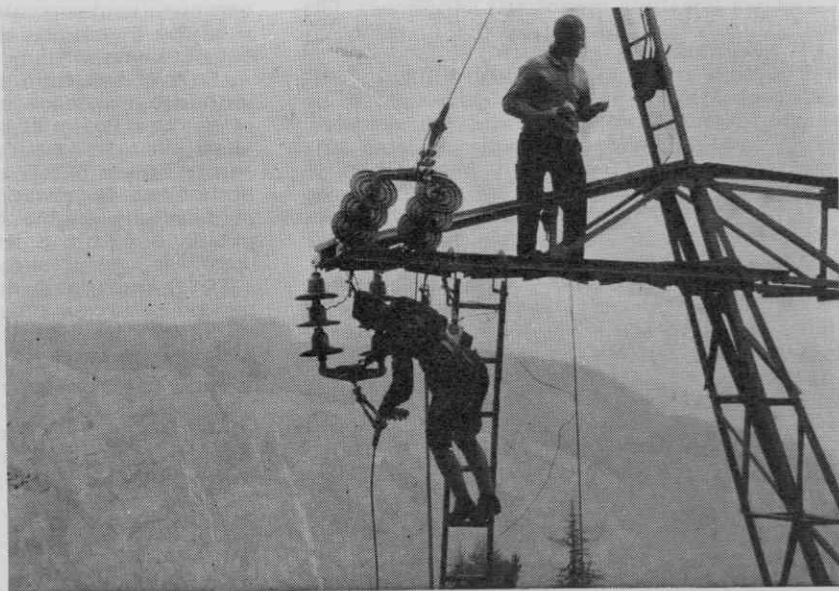
— intenzivnejše izpopolnjevanje obstoječih sistemskih rešitev, organizacija poskusnega obratovanja z novimi načini obratovanja in z novimi elementi omrežij,

— organizirano sodelovanje z večjimi distribucijskimi organizacijami zunaj Slovenije in učinkovito ter kreativno oblikovanje ter izpopolnjevanje tehničnih predpisov in standardov.

Konkretni program za razvoj distribucije do leta 1980 sloni na nujnosti zadovoljevanja potreb po električni energiji in moči vseh potroš-

nikov električne energije. V letu 1973 je distribucija Slovenije dobavila svojim potrošnikom 3.297.000.000 kWh ob skupni konični moči 667 MW, za prihodnjih 7 let načrtujemo razvoj v porabi električne energije s povprečno stopnjo rasti 8,2% tako, da bo distribucija v letu 1980 dobavila svojim odjemalcem že skupno 5.730.000.000 kWh ob konični moči 1100 MW. Predvideni porast električne energije v 7-letnem obdobju 1974—1980 je nekoliko nižji od porasta v preteklih 7 letih, ki je znašal okrog 9%. Predvidevamo namreč enak porast porabe električne energije za industrijske odjemalce, medtem ko naj bi bila stopnja rasti široke potrošnje znižana. Naj navedemo nekatere faktorje, ki bodo vplivali na uporabo električne energije v naslednjem obdobju. Ukrepi za varstvo okolja, ki jih bo naša družba prisiljena postopoma uvajati že v tem desetletju, bodo vplivali na povečanje uporabe električne energije. Računamo tudi z večanjem števila električnih gospodinjskih aparatov in postopnim, čeprav še manjševilnim uvajanjem klimatskih naprav. Življenjske važnosti za naš gospodarski razvoj pa je povečanje uporabe električne energije v industriji. Poleg znatnega povečanja industrijske proizvodnje je izredno pomemben tudi predvideni dvig produktivnosti in s tem v zvezi uporaba višje mehanizacije in avtomatizacije, za kar je neobhodno potrebna električna energija. Po drugi strani pa lahko pričakujemo znižanje rasti v porabi električne energije zaradi nadaljnega uvajanja uporabe zemeljskega plina; še posebej velja to za gospodinjstva, kar je možno doseči z varčevanjem in z večjim deležem naddomestnih vrst energije. Predvidena stopnja porabe električne energije pomeni nekaj več kot podvojitvev odjema v 10 letih, kar je običajen porast tudi v drugih evropskih državah.

Da bo distribucijsko omrežje moglo dobaviti navedeno električno energijo potrošnikom in to ustrezne kvalitete, bo treba zgraditi vrsto novih distribucijskih objektov, pa tudi rekonstruirati obstoječe. V bližnjem 5-letnem obdobju, torej do leta 1978, bo treba zgraditi 327 km 110 kV vodov, rekonstruirati pa 44 km, nadalje bo treba zgraditi, rekonstruirati ali povečati moči transformacije v 40 transformatorskih postajah reda 110 kV. V tem obdobju se bo na distribucijsko

Delo na stebru 10 kV
daljnovega Ukanc—Vogel

Predstavniki 26 temeljnih organizacij združenega dela distribucije podpisujejo samoupravni sporazum o združitvi v Podjetje za distribucijo električne energije Slovenije

omrežje priključilo okrog 67.000 manjših potrošnikov in okrog 150 večjih. Da ne navajamo podatkov o mnogoštevilnih objektih v sredjenapetostnih in nizkonapetostnih omrežjih, povejmo le-to, da bo treba do leta 1980 vložiti v distribucijska omrežja okoli 3.500.000.000 din ob upoštevanju sedanjih cen.

V perspektivnem načrtu gradenj so upoštevane tudi novosti in racionalizacija, ki jo dajejo zaključki študija razdeljevalnih omrežij v zadnjih letih. Omrežja se bodo oblikovala s trostopenjsko transformacijo, in sicer 110-20(10)-0,4 kV, torej gre za izpuščanje napetostnega nivoja 35 kV in s tem tudi za izpuščanje ene transformacijske stopnje. Nastajajo osnovne tehnološke celote distribucije električne energije v obliki transformacije 110/20(10) kV in nadaljnji transformacijami 20(10)/0,4 kV ter pripadajočimi sredjenapetostnimi in nizkonapetostnimi omrežji, s katerimi obratujejo temeljne organizacije združenega dela elektrodistribucije.

Delavci temeljnih organizacij združenega dela elektrodistribucije Slovenije imajo pretežno visoko kvalifikacijsko strukturo. Skupno jih je prek 4000 in upravljajo s sredstvi knjižne vrednosti prek 3 milijarde din, kar pa seveda še ne pomeni dejanske vrednosti osnovnih sredstev, ker je tudi zadnja revalorizacija le delno približala te vrednosti dejanskim. V letu 1973 je distribucija Slovenije dosegla 300 milijonov din dohodka in se tako Podjetje za distribucijo električne energije Slovenije uvršča med največja slovenska podjetja.

Za izpolnjevanje tako obsežnih nalog posebnega družbenega pomena so se delavci vseh 26 TOZD distribucije Slovenije na svojih zborih od 15. do 20. marca t. l. odločili za združitev v Podjetje in to zaradi skupnega reševanja vseh

tistih nalog, pravic in obveznosti, ki omogočajo tehnično, tehnološko in gospodarsko enotnost distribucije električne energije Slovenije v združenem elektrogospodarstvu Slovenije. Delavci distribucije Slovenije želijo doseči s tem sporazumom optimalno izrabo distribucijskih elektroenergetskih objektov tako, da bo z razpoložljivimi zmogljivostmi mogoče vsak čas zagotoviti uporabnikom kakovostno dobavo električne energije. Delavci vseh TOZD distribucije Slovenije bodo s tem sporazumom uresničili tudi način ugotavljanja dohodka posamezne TOZD v skladu z določili nove ustave. Skupno doseženi dohodek iz združene prodaje električne energije pripada v celoti vsem temeljnim delovnim organizacijam tako, da se zagotove enaki pogoji za opravljanje distribucijske dejavnosti vsem temeljnim delovnim organizacijam; te organizacije bodo združevale sredstva za razvoj omrežij kakor tudi uporabniki električne energije in o razvoju skupno odločale s temeljnimi organizacijami uporabnikov električne energije v okviru temeljnih interesnih skupnosti preskrbovalnih območij.

Delavci temeljnih organizacij Podjetja za distribucijo električne energije Slovenije, združeni v svoje Podjetje, se bodo povezali z delavci temeljnih organizacij proizvodnje in prenosa, ki so združene v SOZD za proizvodnjo in prenos v Sestavljeno organizacijo združenega dela, ki bo predstavljala enotno elektrogospodarstvo v republiki Sloveniji. S tem bodo delavci temeljnih organizacij združenega dela distribucije skupno s TOZD proizvodnje in prenosa oblikovali optimalen elektrogospodarski sistem Slovenije, ki se bo vključeval v elektroenergetski sistem Jugoslavije in prek njega povezoval z drugimi elektroenergetskimi sistemi sosednjih držav.

20 let OZD KONIM

INOZEMSKA INDUSTRIJSKA ZASTOPSTVA

V mesecu marcu je preteklo 20 let, kar je bila ustanovljena organizacija združenega dela KONIM — konsignacije import, — zastopstva inozemskih industrijskih podjetij.

Ustanovitelj te nove zunanjetrgovinske organizacije je bilo zunanjetrgovinsko podjetje Continental.

Zastopniško podjetje KONIM je bilo eno prvih slovenskih pa tudi jugoslovanskih specializiranih podjetij, ki je svojo zunanjetrgovinsko dejavnost organiziralo izključno v posredovanje prodaje inozemskih industrijskih izdelkov in naprav naši novi, razvijajoči se industriji in trgovini.

Da bi bila ta prodaja koristna, je zahtevala od novega podjetja organizacijo tehnične pomoči našim podjetjem, servisnim službam in konsignacijskim skladiščem.

Minimalna osnovna sredstva, ki jih je podjetje dobilo na razpolago ob ustanovitvi — 20.000 din, so bila dolga leta edina tuja sredstva, ki se jih je podjetje posluževalo. Pa tudi ta so se bila zelo hitro vrnila. Najprej je podjetje vsa sredstva zbiralo iz lastnih ustvarjenih dohodkov.

Takoj v začetku si je podjetje zadalo nalogo, da svojo specializirano dejavnost še bolj opredeli.

Odločili smo se, da bomo dali poudarek oskrbi industrije z reprodukcijskim materialom in materiali, potrebnimi za redno vzdrževanje raznih naprav in agregatov.

To dejavnost smo razvijali na raznih sektorjih. Železarsko in steklarsko industrijo smo oskrbovali in oskrbujemo direktno ali iz konsignacijskega skladišča z ognja vzdržnimi materiali, industrijo ferolegur z elektrodami, konfekcijsko industrijo s pomožnimi materiali.

V predilniški industriji smo nastopali z dobavami kompletnih naprav oz. raznih delov, ki so potrebni za rekonstrukcije in vzdrževanje predilniških strojev.

Poseben sektor pa predstavlja zaokrožena enota klimatizacije, ki ima v podjetju zelo dolgo tradicijo in ima prodajo kompletnih naprav, ali pa samo regulacij, izolacij in posameznih agregatov. Industrijske hale opremljamo s svetlobnimi kupolami. Ves ta program dela pa temelji na dolgotrajnem sodelovanju z mnogimi svetovnimi industrijskimi koncerni iz Evrope in ZDA, med temi naj omenimo samo najpomembnejše:

Didier Werke A. G. Zahodna Nemčija, eden najvažnejših proizvajalcev ognja varnih materialov,

Platt International Ltd., angleški proizvajalec predilniških strojev,

Armstrong KORK GmbH, velika ameriška firma za proizvodnjo izolacijskih materialov, priznani firmi na sektorju klimatizacije SAUTER AG., Švica in TROX,

Elettrocarbonium, Italija, proizvajalec elektrod, Krupp, Bochum, ki ga zastopamo na sektorju odkovkov in železniškega materiala, Hornschuch, znani proizvajalec znamenitega umetnega usnja »Skai«, Filzfabrik, Fulda, proizvajalci talnih oblog in pomožnih materialov za konfekcijsko industrijo.

Poleg teh zastopamo še firme Krebs CO. AG Švica, Stadler, Avstrija, dobavitelja svetlobnih trakov in kupol.

Te firme so poleg drugih enako znanih in specializiranih, ki v posameznih sektorjih zaožčujejo in kompletirajo paleto našega dela.

Od težkih začetkov, ko smo imeli še zelo malo prakse v delu industrijskega zastopanja, niti dosti vzgledov, smo do danes razvili podjetje v dobro opremljeno, organizirano in kadrovsko zasedeno OZD.

Rezultati dela sami v nekaj vrsticah komaj lahko pokažejo prizadevnost zaposlenih delavcev.

S skromnimi maržami smo dvigali realizacijo povprečno za 48% letno. Na enega zaposlenega je rastla produktivnost po letni stopnji 37%. Naši uspehi so prav gotovo rezultat intenzivnega in ne ekstenzivnega dela.

Nikoli tudi nismo pozabili na sklade, ki so se polnili po stopnji 81% letno.

V tem obdobju si je podjetje z lastnimi sredstvi, brez kreditov, nabavilo lastne pisarniške prostore v Ljubljani, Zagrebu, Beogradu in Skopju.

Imamo konsignacijski skladišči z vsemi napravami na Jesenicah in v Ljubljani.

Administracija ima odlično pisarniško mehanizacijo.

Ze pred mnogimi leti smo uvedli elektronsko vodeno knjigovodstvo in smo opremili centralo in predstavništva z najmodernejšimi sredstvi za komunikacije.

Pri takem razvoju podjetja pa smo vzporedno skrbeli za višjo strokovnost kadrov, tako da je danes v podjetju že 62% višje in visoko kvalificiranih delavcev.

Družbeni standard smo neposredno dvignili na ta način, da v podjetju ni več nobenega stanovanjskega problema.

Za rekreativne namene je podjetje organiziralo domova na morju in v planinah.

Jasno pa mora biti, da ti uspehi niso in ne bi mogli biti taki, če ne bi ves čas v teku razvoja podjetja sodeloval celotni kolektiv.

Od vsega začetka je samoupravljanje, neposredno sodelovanje vseh delavcev temeljna osnova za vse dosedanje uspehe. Tudi v bodoče bo glavna in vodilna smer ta, da bomo v dobrem samoupravnem sodelovanju z vsemi faktorji v podjetju in zunaj njega dvignili storilnost, strokovnost in ga vodili k novim uspehom.

V pristnem sodelovanju s principalami in komitenti moramo dvigniti strokovnost uslug in s tem dosegati še večje rezultate in na ta način opravičiti zaupanje, ki ga je dala družba našemu kolektivu, ko mu je zaupala v upravljanje to organizacijo združenega dela.

Sedež podjetja Konim v Ljubljani

Iskra se je predstavila v Moskvi

Zanimanje sovietskih strokovnjakov za izdelke ISKRE

Po dolgotrajnih in skrbnih pripravah je bila konec februarja v Moskvi odprta samostojna razstava Iskre. To največje jugoslovansko podjetje v elektroindustriji je tako kot prvo v svoji branži predstavilo sovjetski javnosti del svojega bogatega in kvalitetnega proizvodnega programa. Na razstavi je Iskra pokazala sovjetskim strokovnjakom in širši javnosti najnovejše dosežke na področju telekomunikacij, specialnih naprav za zveze, elektronskih elementov in merilnih naprav.

Razstavo je odprl podpredsednik Izvršnega sveta Slovenije Rudi Čačinovič. Poleg v. d. generalnega direktorja Iskre Jožeta Hujsa in drugih predstavnikov Iskre so se otvoritve udeležili tudi res številni predstavniki sovjetskega gospodarskega in političnega življenja (nad 200). Med njimi so bili predstavniki s področja zvez, zunanje trgovine, gospodarskega plana in petih resornih ministrstev. Med jugoslovanskimi gosti pa je treba omeniti še člane jugoslovanskega veleposlaništva v Moskvi z veleposlanikom Miroradom Pešičem na čelu.

Zanimanje za razstavo je bilo izredno. Da je zares uspela, pričajo tudi laskave ocene vodilnih sovjetskih gospodarstvenikov, ki so poudarili, da Iskra razstavlja resnično vrhunske tehnične dosežke, ki so tudi sodobno in funkcionalno oblikovani.

Za uspeh lahko tudi štejemo številne gospodarske pogovore naših in sovjetskih strokovnjakov in še posebej sprejem pri podpredsedniku sovjetske vlade in predsedniku komiteja za ekonomsko sodelovanje z Jugoslavijo V. N. Novikovu, ki sta se ga udeležila Rudi Čačinovič in v. d. generalni direktor Iskre Jože Hujs.

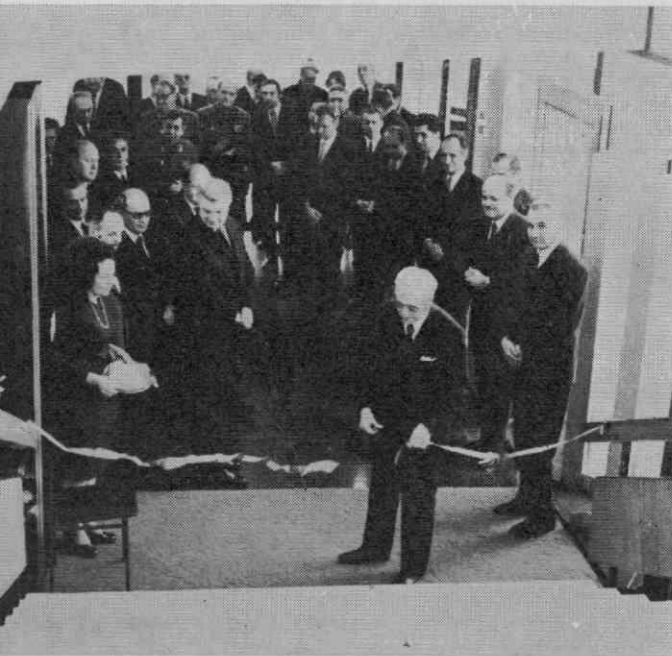
Namen te razstave je bil predvsem v krepitvi gospodarskih stikov in utrditvi poslovnega sodelovanja. In ta namen je bil po mnenju go-

spodarstvenikov tudi dosežen. Tako so se ob tej priložnosti predstavniki Iskre s sovjetskimi predstavniki konkretno pogovarjali o nakupu mednarodne Iskrine polelektronske avtomatske telefonske centrale za Moskvo, o prodaji telefonskih aparatov in prenosnih sprejemno-oddajnih radijskih postaj. Sodeč po pogovorih Iskra lahko že letos pričakuje sklenitev ustreznih komercialnih pogodb.

Vzporedno z razstavo je Iskra priredila tudi poseben simpozij, na katerem so njeni strokovnjaki sovjetskim kolegom podrobneje predstavili izbran proizvodni program in demonstrirali praktično uporabo, funkcionalnost in zmožljivosti razstavljenih naprav in izdelkov.

Prvi kompleksnejši nastop Iskre v Sovjetski zvezi je torej uspel. Največ zaslug za to ima razen pristojnih sodelavcev, ki doma, v »centrali«, skrbijo za posle s Sovjetsko zvezo, prav gotovo predstavnik Iskre v Moskvi, Dojčin Jelič. Takole sodi o dosedanjih stikih Iskre s SZ, o razstavi in o možnostih za v prihodnje: »Specializirana razstava v Moskvi je vzbudila veliko zanimanje pri strokovnjakih in funkcionarjih. Menim, da bo ta razstava pripomogla, da bomo v kratkem podpisali pogodbe o prodaji telefonskih aparatov, specialnih naprav za zveze in mednarodne elektronske ATC v Sovjetsko zvezo. To bi pomenilo pomemben napredek v naših gospodarskih in komercialnih odnosih s to socialistično državo in veliko priznanje za Iskro, ki se vse bolj uveljavlja kot enakovreden partner renomiranih tujih podjetij. Obenem bi to pomenilo veliko priznanje tudi meni osebno, kajti trgovanje s Sovjetsko zvezo je v resnici specifično in običajno tudi traja precej več časa kot v drugih državah, da do takega, tako širokega sodelovanja pride. Poseben problem pa so tako imenovane blagovne liste. Zato bi želel, da bi v Iskrinih tovarnah in komercialni organizaciji Iskra Commerce preučili možnost za nakup reprodukcijskega materiala v Sovjetski zvezi ali morda obdelovalnih strojev in podobno, kar bi omogočilo večji »manevrski« prostor za prodajo Iskrinih izdelkov. Možnosti za sodelovanje so namreč še velike, tako na področju naprav za varjenje in na področju avtomatizacije v prometu, krmilnih naprav za obdelovalne stroje, programatorjev za pralne stroje in raznih merilnih naprav in aparatov. Zadržkov ni, predvsem moramo biti ažurni. Na kakovost in količine ni pripomb. Omenil pa sem že, da je to pogojeno z nakupom sovjetskega blaga za Iskrine tovarne.«

S to samostojno razstavo se je tako Iskra pridružila tistim slovenskim podjetjem, ki so v okviru sodelovanja s Sovjetsko zvezo tako razstavo tudi že izvedla in to prav tako uspešno. Kljub temu, da je z organizacijo take samostojne razstave prav gotovo obilo dela in priprav, in to dolgotrajnih, ter je potrebna precejšnja mera vztrajnosti in prizadevanja, pa se to po izkušnjah dosedanjih razstavljalcev — tudi Iskre — prav gotovo splača.

Podpredsednik IS SR Slovenije Rudi Čačinovič odpira razstavo Iskre v Moskvi

GOSPODARSKO RAZSTAVIŠČE

LJUBLJANSKI VELESEJEM

ORGANIZIRA POLEG STALNIH RAZSTAV SLOVENSKEGA GOSPODARSTVA SPECIALNE RAZSTAVE IN SEJME ZA POSAMEZNE STROKE GOSPODARSTVA REPUBLIŠKEGA, ZVEZNEGA ALI MEDNARODNEGA ZNAČAJA. VSE TOZADEVNE VEČJE PRIREDITVE SO VNESENE V MEDNARODNI KOLEDAR RAZSTAV. V ČASU, KO NI RAZSTAV, SO RAZSTAVNI OBJEKTI NA RAZPOLAGO TUDI ZA RAZNE KULTURNE, DRUŽABNE IN ŠPORTNE PRIREDITVE, KONGRESE

UPRAVA: LJUBLJANA, TITOVA C. 50

Telefon: 311 022

VSAKOLETNE

RAZSTAVE IN PRIREDITVE

**NA GOSPODARSKEM RAZSTAVIŠČU V
LJUBLJANI**

MODNI SEJEM - JUTRO - ALPE-ADRIA
- SETEX - LESNI SEJEM IN SALON POHIŠTVA IZMENOMA VSAKO DRUGO LETO - VINSKI SEJEM - HORTIKULTURA - SODOBNA ELEKTRONIKA - SKI EXPO

URADNI LIST SR SLOVENIJE

LJUBLJANA, VESELOVA 11 — Tel. 20 701

je izdal oziroma založil:

Ustavo SR Slovenije

Ustavo SR Jugoslavije

Družbenoekonomsko politiko in razvoj SR Slovenije ter neposredne naloge v letu 1974

Zbirko predpisov o graditvi objektov

Zakon o kmetijskih zemljiščih s komentarjem

Slavko Kocjan: Dedovanje kmetijskih zemljišč

Obrtni zakon s komentarjem

Dr. Stojan Cigoj: Odškodninsko pravo Jugoslavije

Dr. France Černe: Uvod v ekonomsko vedo

Statut skupnosti pokojninskega in invalidskega zavarovanja

Čestitamo vsem delovnim kolektivom in našim poslovnim prijateljem za obletnico ustanovitve OF slovenskega naroda in za mednarodni praznik dela — 1. maj

KEMIJA-IMPEX

izvoz-uvoz

LJUBLJANA, Titova 25

Delovna skupnost KEMIJA IMPEX želi ob prvomajskih praznikih vsem delovnim ljudem in sodelavcem naše domovine novih uspehov pri izgradnji naše socialistične samoupravne skupnosti.

ŽIVEL 1. MAJ, MEDNARODNI
PRAZNIK DELA!

INDOS

industrija transportnih
hidravličnih strojev

LJUBLJANA-MOSTE

Telefon: h. c. 313 822

komercialni oddelek: 313 822, direktor, tajništvo
312 330

Tudi naš kolektiv se pridružuje čestitkam
za obletnico ustanovitve OF slovenskega naroda
in za mednarodni praznik dela — 1. maj.

Vsem delovnim kolektivom, poslovnim partner-
jem in znancem pa želimo v majskih praznikih
mnogo prijetnega razvedrila.

Obenem obveščamo poslovne prijatelje, da nudi-
mo za mehanizacijo notranjega transporta:

BATERLSKE VILICARJE VE 602 kp
BATERLSKE VILICARJE VE 1001 kp
BATERLSKE VILICARJE VE 1202 kp
BATERLSKE VILICARJE VE 1502 kp
BATERLSKE VILICARJE VE 2002 kp
DIESEL VILICARJE VD 1502 kp
DIESEL VILICARJE VD 2002 kp
DIESEL VILICARJE VD 2502 kp
DIESEL VILICARJE VD 3202 kp

Natančnejši komercialni kakor tudi tehnični po-
datki so vam na razpolago v našem komercial-
nem oddelku.

Priporočamo se za cenjena naročila!

plutal

INDUSTRIJA PLUTOVINASTIH
IZDELKOV

Ljubljana, Celovška 32

Telefon: 310 778

GRADBENIM PODJETJEM
IN GRADITELJEM

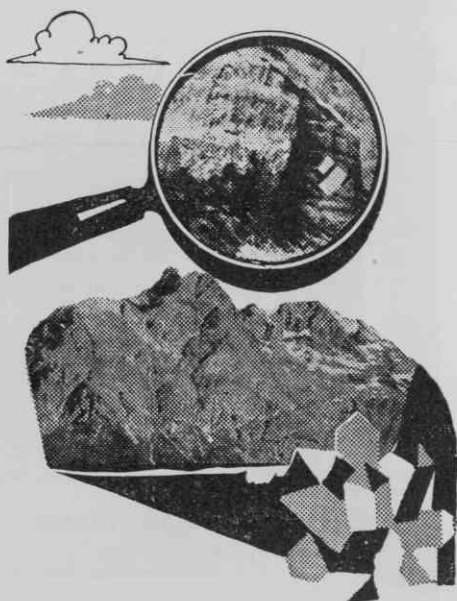
dobavljamo plošče za toplotno
izolacijo stavb iz ekspanzirane
plute ter
plutovinaste stenske obloge
za notranjo opremo prostorov

Tudi naš kolektiv se pridružuje čestitkam
za obletnico ustanovitve OF slovenskega naroda
in za mednarodni praznik dela — 1. maj

Vsem delovnim kolektivom, poslovnim partner-
jem in znancem pa želimo v majskih praznikih
mnogo prijetnega razvedrila

GEOLOŠKI ZAVOD LJUBLJANA

Tudi naš kolektiv se pridružuje čestitkam
za obletnico ustanovitve OF slovenskega naroda
in za mednarodni praznik dela — 1. maj.

LJUBLJANA, DIMIČEVA 16

Telefon: direktor 344 490
centrala 344 261

- GEOLOŠKA RAZISKOVANJA
geološke in geofizikalne karte
mineralne surovine
geomehanika, fundiranje nizkih
in visokih zgradb
konsolidacija gradbenih tal
pitna, industrijska, termalna in
mineralna voda
- VRTANJE
raziskovalna in eksploatacijska
za sidranje
za konsolidacijo tal
pilotiranje pri fundiranju
objektov
- RUDARSTVO
raziskave
masovno miniranje
- PROJEKTIRANJE IN
KONSTRUKCIJE VRTALNIH
STROJEV
- INVESTICIJSKA DELA V
TUJINI

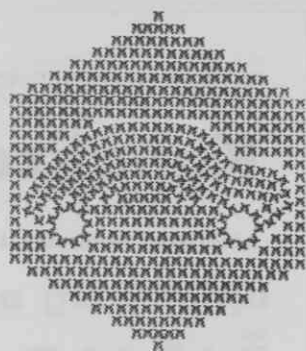

VAM ŽELI

slovenija

avto

export-import, tehnična trgovina, servisi
LJUBLJANA, CELOVŠKA CESTA 150,
TEL. 57-351

Predstavnništva:

Beograd, ul. 27. Marta 34 tel. 331 432
Rijeka, Borisa Kidriča 58/a tel. 25 416
Novi Sad, Borisa Kidriča 19/a tel. 56 660
Split, ul. Nikole Tesle 21 tel. 41-168
Maribor, Grajska 7 tel. 25 456

Avto servisi:

Ljubljana, Tržaška 133 tel. 61 044
Ljubljana, Samova 14 tel. 317 887
Ljubljana, Černetova 26 tel. 56 652
Ljubljana, Vilharjeva (Jama) tel. 316 942
Vrhnika, Jelovškova 6 tel. 70 145
Logatec tel. 74 287
Koper, Istrska 55 tel. 21 773
Lucija — Portorož tel. 73 285
Krško, Dalmatinova ul. tel. 71 280
Ravne tel. 86 152

Oddelek rabljenih avtomobilov — nakup in prodaja — Ljubljana, Vilharjeva (Jama) tel. 312 491

volan ljubljana

KERSNIKOVA ULICA 6

čestita

ZA OBLETNICO OF
SLOVENSKEGA NARODA

in

ZA MEDNARODNI PRAZNIK
DELA — 1. MAJ.

Vsem voznikom motornih vozil pa
želimo v majskih praznikih srečno
vožnjo.

AGROSTROJ LJUBLJANA

LJUBLJANA, DRAGA 41

Podjetje za izdelavo in popravilo kmetijske in gozdarske mehanizacije

Telefon: gl. dir.: 57-052, h. c.: 55-366
Telex: 31-271, p. p. 7/1 61001
Telegram: Agrostroj Ljubljana, Ljubljana

konstruira, projektira in izdeluje najsodobnejše naprave za namakanje z umetnim dežjem v stabilnih, polstabilnih in premičnih sistemih. Z lastno mehanizacijo opravlja vsa melioracijska dela. Opravlja servis kmetijske in gozdarske mehanizacije ter avtomobilov Škoda, Simca, Saab in Land Rover. Izdeluje epoxy smole in kite, odporne proti kislinam in alkalijam za uporabo v elektro, strojni, gradbeni in živilski industriji.

Čestitamo vsem delovnim ljudem in svojim poslovnim prijateljem za obletnico ustanovitve OF slovenskega naroda in za mednarodni praznik dela — 1. maj

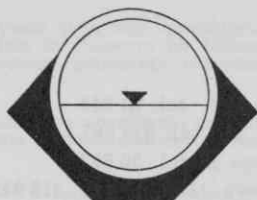
Vsem delovnim kolektivom, poslovnim partnerjem in znancem pa želimo v majskih praznikih mnogo prijetnega razvedrila, voznikom motornih vozil pa srečno vožnjo!

KOMUNALNO PODJETJE

Kanalizacija

Ljubljana, Ambrožev trg 7

Telefon 315 533, 322 738

projektira,
gradi
in vzdržuje
javno
kanalizacijsko
omrežje
ter naprave

Delovna skupnost **Kanalizacije**
čestita vsem delovnim ljudem
in poslovnim znancem
za obletnico ustanovitve OF
slovenskega naroda in
za praznik dela — 1. maj.

Vsem delovnim kolektivom, poslovnim partnerjem in znancem pa želimo v majskih praznikih mnogo prijetnega razvedrila

**Komunalno
podjetje
VIČ
Ljubljana**

Uprava, tehnični sektor, služba za urejanje in oddajo stavbnih zemljišč

LJUBLJANA, Vrhovnikova 2

telefon h. c. 61 261 direktor: 61 780

Centralni obrati:

Ljubljana, Tomazičeva cesta, telefon 61 424, 62 788
Viška cesta 58 telefon 61 328

- gradi in vzdržuje ceste,
- gradi manjše mostove, kanalizacijo, razne objekte itd.,
- ureja mestna zemljišča,
- opravlja strojne storitve po konkurenčnih cenah,
- daje brezplačne tehnične informacije,
- izdeluje in prodaja betonske izdelke.

Tudi naš kolektiv se pridružuje čestitkam za obletnico ustanovitve OF slovenskega naroda in za mednarodni praznik dela — 1. maj.

Vsem delovnim ljudem, poslovnim partnerjem in znancem pa želimo v majskih praznikih mnogo prijetnega razvedrila.

SPLOŠNO GRADBENO PODJETJE GROSUPLJE

S SVOJIMI POSLOVNIMI ENOTAMI: PROJEKTIVNI BIRO — CENTRALNI OBRATI — STRANSKI OBRATI — BETONARNA — SEPARACIJA SAVA — LESNI OBRAT, SPREJEMA IN IZVRŠUJE VSE VRSTE GRADBENIH OBJEKTOV IN DEL. IZDELUJE KOMPLETNO PROJEKTNO DOKUMENTACIJO. GRADI STANOVANJA IN POSLOVNE PROSTORE ZA TRG.

ZA VSA EVENTUALNA NAROČILA SE TOPLO PRIPOROČA.

VSEM POSLOVNIM PARTNERJEM IN VSEM DELOVNIM KOLEKTIVOM PO SLOVENIJI ČESTITA ZA PRAZNIK DELA 1. MAJ IN ŽELI PRIJETNO PRAZNOVANJE

commerce

Ljubljana, jugoslavija

ZASTOPSTVA, IZVOZ-UVOZ,
SERVISI, KONSIGNACIJE

61000 LJUBLJANA, Titova cesta 81

Zastopamo tuje proizvajalce
s področij:

gradbene mehanizacije,
mehanografskih sredstev,
kemikalij,
tekstila,
gum,
plastičnih mas
ter
agro-kemikalij.

Vsem poslovnim prijateljem in znancem
in vsem delovnim kolektivom

čestitamo za obletnico ustanovitve
OF slovenskega naroda in za mednarodni
praznik dela — 1. maj.

Tudi naš kolektiv se pridružuje čestitkam
za obletnico ustanovitve OF in za mednarodni
praznik dela — 1. maj.

Papirna galanterija **SIMONČIČ**

LJUBLJANA, Razpotna 4

Telefon: 25-091

Telegram: Simončič Ljubljana

TISKARSTVO:

KOMERCIALNI TISK

KATALOGI

PROSPEKTI

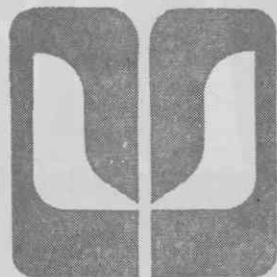
ETIKETE

EMBALAŽA

KOLENDARJI

REKLAMNI KARTONI

UMETNIŠKE REPRODUKCIJE

CENTROMERKUR

Znana ljubljanska trgo-
vina

**Centromerkur-
Ura**

pri TROMOSTOVJU je
pripravila za potrošnike
veliko izbiri ročnih ur
Helvetia, Favre-Leuba,
Omega in drugih ur, ta-
ko tudi stenskih ur, sto-
ječih ur in budilk, pri-
poročja pa tudi nakit.
Obiščite jo!

GENERALNI REMONT AVTOMOBILOV

AVTOOBNOVA

LJUBLJANA, Titova 136

Telefon h. c. 342-061

Porabnike motornih vozil obveščamo, da strokovno, dovršeno in s kvalitetnim materialom:

opravljamo servisne preglede in popravila na vozilih TAM, FAP, OM, MERCEDES in na agregatih ZF, brusimo motorne gredi, valje in bloke motorjev, rezkarje in orodja, rezkamo glavne in ojnične ležaje.

Obratujemo celodnevno!

Cestitamo vsem delovnim ljudem in svojim poslovnim prijateljem za obletnico ustanovitve OF slovenskega naroda in za mednarodni praznik dela — 1. maj.

Vsem delovnim kolektivom, poslovnim partnerjem in znancem pa želimo v majskih praznikih mnogo prijetnega razvedrila, voznikom motornih vozil pa srečno vožnjo!

ZDRUŽENO PODJETJE ABC

DO MAVRICA

trgovsko podjetje s kemično tehničnim blagom na veliko in malo

LJUBLJANA, RESLJEVA 1

priporoča vse vrste premaznega materiala, kemikalij, industrijska zaščitna sredstva, motvoz, čopiče, gumi in bitumenske izdelke, plastične mase, ultrapas plošče, gospodinjska sredstva, in ves v to stroko pripadajoči material po najnižjih dnevnih cenah v svojem skladišču v Ljubljani, Smartinska 104, in detajlističnih prodajalnah »MAVRICA«:

- samopostrežna, Resljeva 1
- Titova 22
- Gosposvetska 13
- Wolfova 12
- Celovška 99/a
- Celovška 362
- Poljanska 19
- Tržaška 24
- Nova Gorica, Kidričeva 20

Vsem poslovnim prijateljem in znancem in vsem delovnim kolektivom

čestitamo za obletnico ustanovitve OF slovenskega naroda in za mednarodni praznik dela — 1. MAJ.

Vsem delovnim kolektivom, poslovnim partnerjem in znancem pa želimo v majskih praznikih mnogo prijetnega razvedrila.

VSEM BRALCEM »KRONIKE«, POSLOVNIM PRIJATELJEM TER VSEM OBČANOM ČESTITAMO ZA DELAVSKI PRAZNIK 1. MAJ!

KOLEKTIV PODJETJA
MERCATOR

union 110 let

PIVOVARNA
IN TOVARNA
KVASA
LJUBLJANA

Pivovarna »UNION« priporoča svoje kvalitetne proizvode:

- 12° svetlo pivo TRIGLAV
- 12° svetlo pivo TIVOLI
- 14° exportni LEŽAK
- 16° temno pivo BOK in pekovski kvas

Tudi naš kolektiv se pridružuje čestitkam za obletnico ustanovitve OF slovenskega naroda in za mednarodni praznik dela — 1. maj

Vsem delovnim kolektivom, poslovnim partnerjem in znancem pa želimo v majskih praznikih mnogo prijetnega razvedrila

Ljubljanski urbanistični zavod - LUZ

Tel. 311 124

LJUBLJANA, KERSNIKOVA 6,
TITOVA 36, KIDRIČEVA 1, CANKARJEVA 1

Področje dela zavoda:

- proučuje, raziskuje, razvija in izpopolnjuje metode in tehnike prostorskega planiranja in urbanističnega načrtovanja;
- izdeluje vse vrste dokumentacije s področja prostorsko planerske dejavnosti (regionalne prostorske plane za ožja območja in posebne namene ter urbanistične programe in načrte);
- pripravlja kratko in srednjeročne načrte prostorske ureditve mesta in naselij na podlagi družbeno gospodarskih načrtov;
- izdeluje vse vrste dokumentacije s področja urbanistično načrtovalne dejavnosti (vse dele zazidalnih načrtov);
- pripravlja predloge smernic za izdelavo lokacijske dokumentacije in izdeluje lokacijsko dokumentacijo;
- opravlja zakoličenje in geodetska dela v zvezi z izdelavo lokacijske dokumentacije ter geodetsko komunalna dela pri dokumentaciji za realizacijo zazidalne zasnove;
- posreduje družbenim, političnim in drugim pravnim osebam strokovno pomoč in priporočila v urbanističnih zadevah;
- zavod opravlja svoje naloge samostojno ali pa organizira izdelavo teh nalog, pri čemer sodeluje z vsemi pristojnimi dejavniki na republiškem, mestnem ali občinskem nivoju;

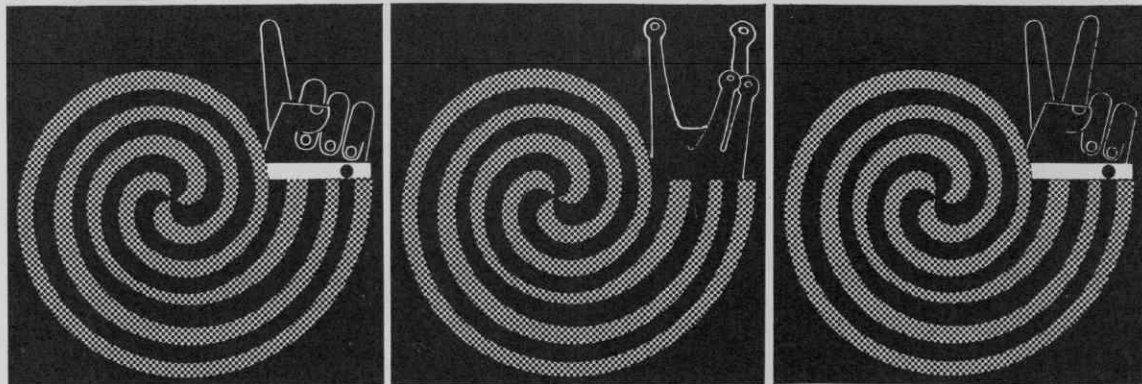
Ljubljanski urbanistični zavod čestita za obletnico ustanovitve OF slovenskega naroda in za mednarodni praznik dela — 1. maj.

ŽIVILSKI KOMBINAT

ČESTITAMO VSEM
DELOVNIM KOLEKTIVOM
IN NAŠIM POSLOVNIM
PRIJATELJEM ZA
OBLETNICO USTANOVITVE
OF
SLOVENSKEGA NARODA
IN ZA MEDNARODNI
PRAZNIK DELA
1. MAJ

SLOVENIJALE

SLOVENIJALE

CONTAL

LJUBLJANA
BEETHOVNOVA 11/V

ZASTOPSTVA
IZVOZ — UVOZ

Čestitamo vsem delovnim kolektivom in našim poslovnim prijateljem za obletnico ustanovitve OF slovenskega naroda in za mednarodni praznik dela — 1. maj

ŠTAMPILJKE

za urade, trgovine in obrti izdeluje in dobavlja solidno in po zmernih cenah podjetje

Sitar

Nasl. Marija Blejec, telefon doma 314 411

Ljubljana, Nazorjeva ulica 3
Delavnica: Resljeva cesta 6, telefon 323 238

Tudi naš kolektiv se pridružuje čestitkam za obletnico ustanovitve OF slovenskega naroda in za mednarodni praznik dela — 1. maj

Papizles

poslovno združenje
slovenske papirne industrije
LJUBLJANA, Titova cesta 13/II
Telefon: 23 514, 21 513
Telex: 31-134 Yu paples

Delovni kolektiv čestita vsem svojim poslovnim partnerjem, prijateljem in znancem za obletnico ustanovitve OF slovenskega naroda in za mednarodni praznik dela — 1. maj

Savske elektrarne Ljubljana

Hajdrihova ulica 2

čestitajo

za obletnico ustanovitve OF slovenskega naroda in za mednarodni praznik dela — 1. maj.

Vsem delovnim kolektivom, poslovnim partnerjem in znancem pa želimo v majskih praznikih mnogo prijetnega razvedrila.

dental LJUBLJANA

Titova cesta 25 a
Telefon 311 532

podjetje za promet z zobarskimi potrebščinami

Tudi naš kolektiv se pridružuje čestitkam za obletnico ustanovitve OF slovenskega naroda in za mednarodni praznik dela — 1. maj

Vsem delovnim kolektivom, poslovnim partnerjem in znancem pa želimo v majskih praznikih mnogo prijetnega razvedrila.

Elektroobnova LJUBLJANA-POLJE

Telefon 48 063

opravi vse vrste elektroinstalacij na novih gradnjah in adaptacijah stanovanjskih in industrijskih objektov.

Čestita vsem delovnim ljudem in svojim poslovnim prijateljem za obletnico ustanovitve OF slovenskega naroda in za mednarodni praznik dela — 1. maj.

Vsem delovnim kolektivom, poslovnim partnerjem in znancem pa želimo v majskih praznikih mnogo prijetnega razvedrila.

Trgovsko podjetje na veliko in malo

OZD
LJUBLJANA, Trubarjeva cesta 29
Telefon 316 441, 320 051 — p. p. 478

Tudi naš kolektiv se pridružuje čestitkam za obletnico ustanovitve OF slovenskega naroda in za mednarodni praznik dela — 1. maj

Vsem delovnim kolektivom, poslovnim partnerjem in znancem pa želimo v majskih praznikih mnogo prijetnega razvedrila.

GIPOSS

združeno gradbeno podjetje

LJUBLJANA — Dvoržakova 5

Čestitamo vsem delovnim kolektivom in našim poslovnim prijateljem za obletnico ustanovitve OF slovenskega naroda in za mednarodni praznik dela — 1. maj.

TOZD
Centralna lekarna
Ljubljana

s svojimi delovnimi enotami

čestita

za obletnico ustanovitve OF slovenskega naroda
in za mednarodni praznik dela — 1. maj.
Vsem delovnim kolektivom, poslovnim partnerjem
in znancem pa želimo v majskih praznikih
mного prijetnega razvedrila.

tiskarna
ljubljana

ljubljana, tržaška 42

Izdelujemo tiskovine vseh vrst, kakor:

VEČBARVNI TISK
PLAKATE
RAZGLEDNICE
KATALOGE
PROSPEKTE
ETIKETE
BROSURE
KNJIGE
OBRAZCE
ITD.

čestitamo
za obletnico OF
in za praznik dela
1. maj!

Specializirano podjetje za razsvetljavo

Javna razsvetljava

LJUBLJANA, POLJANSKI NASIP 42

Telefon: h. c. 321 598, h. c. 321 571, dir. 312 936

Izdelujemo, projektiramo in montiramo
vse vrste svetlobnih napisov. Izdeluje-
mo svetlobna telesa (plafoniere) vseh
vrst zahtevanih dimenzij. Montiramo
in izdelujemo svetlobne strope. Naši iz-
delki so iz najnovejših in najkvalitet-
nejših materialov.

Tudi naš kolektiv se pridružuje čestitkam
za obletnico ustanovitve OF slovenskega naroda
in za mednarodni praznik dela — 1. maj.

SPLOŠNO GRADBENO PODJETJE

TEMELJ – Črnuče

LJUBLJANA, Titova cesta 282

Telefon 343 281, 343 269, 343 298

IZVAJAMO:

- vsa gradbena dela na visokih in nizkih
gradnjah
- montažna in izolacijska dela v gradbeniški
industriji

SPECIALIZIRANI SMO ZA:

- gradnjo minigolf igrišč in drugih športno-
rekreacijskih objektov
- gradnjo bencinsko-servisnih objektov

PROIZVAJAMO:

- gradbene elemente (blokete) in jih prodaja-
mo tudi na drobno

GALIS LJUBLJANA

Lepodvorska ulica 23 a

trgovsko podjetje z igračami, galanterijskimi
izdelki in otroško konfekcijo na debelo

Telefoni: direktor 310 061
komerciala 311 314
Oddelek pletenin
— blagajna 310 538
skladišče 311 306

Čestitamo vsem delovnim ljudem in svojim
poslovnim prijateljem za obletnico ustanovitve
OF slovenskega naroda in za mednarodni
praznik dela — 1. maj.

RAST KOMUNALNO PODJETJE

telefon 20 390

LJUBLJANA, Rimska cesta 24

- vzdržuje, ureja in projektira zelene površine;
 - vzgaja, prodaja okrasne rastline in rezano
cvetje;
 - dekorira izložbe, lokale, dvorane in razne
druge prostore.
- Izdeluje in prodaja opremo za vrtno pejzažno
objekte (plošče, robnike, klopi, cvetlične posode
itd.).

Tudi naš kolektiv se pridružuje čestitkam za
mednarodni praznik dela — 1. maj.

TOVARNA KAROSERIJ

Avtomontaža

LJUBLJANA, CELOVŠKA 180

Izdeluje šasijske in karoserijske,
grelne naprave, jeklene konstrukcije,
zastopa avtomobile ALFA ROMEO, M.A.N.,
RABA, traktorje SAME, konsignacija
delov in servisna služba

Čestitamo vsem delovnim kolektivom in
našim poslovnim prijateljem za obletnico ustanov-
itve OF slovenskega naroda in za mednarodni
praznik dela — 1. maj.

Projekt - nizke zgradbe

LJUBLJANA, PARMOVA 33

Telefon 312 029

Dejavnost podjetja je naslednja:

- izdelovanje projektov za ceste, mosto-
ve, splošno in komunalno hidrotehniko
ter drugih nizkih zgradb;
- izdelava študij in projektov za promet-
no planiranje;
- izdelovanje projektov za visoke zgrad-
be;
- strokovno nadzorstvo nad izdelovanjem
objektov po sporazumu z investitorjem;
- opravljanje geodetskih izmer s področ-
ja nižje geodezije;
- izvajanje projektantskega inženiringa;
- dajanje ekspertiz in strokovnih miš-
ljenj.

ELEKTROTEHNA

n., sol., o.

TRGOVSKO IZVOZNO-UVOZNO PROIZVODNO PODJETJE

LJUBLJANA, TITOVA 51 – Telefon n. c. 320 241, 312 482, 314 761

- lak žica
- transformatorji
- elektromotorji
- telefonija
- kabli
- izolirani prevodniki
- gospodinjski aparati
- svetila
- elektroinstalacijski material
- akustični aparati
- oprema za gostinstvo, trgovine
- investicijski inženiering

Telefon: 313 131, 311 595

MINERAL

INDUSTRIJA NARAVNEGA IN UMETNEGA KAMNA-LJUBLJANA

Nudimo izdelke iz marmorja, teraco plošče, izdelke iz betona in umetnega kamna, pesek za teraco in dolomitni pesek za malte.

Tudi naš kolektiv se pridružuje čestitkam za obletnico ustanovitve OF slovenskega naroda in za mednarodni praznik dela — 1. maj

INDUSTRIJSKI BIRO

podjetje za izgradnjo industrijskih objektov
Ljubljana, Parmova 33

prevzema in izvaja inženiringe za gradnjo in rekonstrukcijo industrijskih objektov, izdeluje vsakovrstne projekte in ekonomske elaborate

INA - industrija ščetk
61001 Ljubljana
trpinčeva 108
tel.(phone) 48 047, 48 048
bančni račun: kb 501-1-34/1
pp. 599

TEŽMER

servis za popravilo tehtnic,
težnih in merilnih naprav

LJUBLJANA, GORNJI TRG 44 — Telefon 20 844
in Hrenova ulica 19 a — Telefon 25 090

Tudi naš kolektiv se pridružuje čestitkam za obletnico ustanovitve OF slovenskega naroda in za mednarodni praznik dela — 1. maj

Elektromontaža

Projektiramo in izvajamo elektroinstalacije jakega in šibkega toka ter napeljavo strelvodov

LJUBLJANA, Rožna dolina, C. VI, št. 36
Telefon 61 441 direktor 61 622

OBRAT NA BORŠTNIKOVEM TRGU 1
Telefon 20 704

Cestitamo vsem delovnim kolektivom in našim poslovnim prijateljem za obletnico ustanovitve OF slovenskega naroda in za mednarodni praznik dela — 1. maj.

Telefon 311 545

MEDEX LJUBLJANA
Miklošičeva 30
EXPORT-IMPORT

Nudimo vam naraven cvetlični in gozdni med, pristno domačo medico, preparate na osnovi matičnega mlečka in cvetnega prahu, kot so: MELBROSIN, GELEE ROYALE, POLLJUVEN, MELBROSIA pid. — čebelarSKI reprodukcijski material
Se priporočamo!

Cestitamo za mednarodni praznik dela — 1. maj.

ČESTITA
VSEM
DELOVNIM
LJUDEM
K
NJIHOVEMU
PRAZNIKU

POTROŠNIKI

ELEKTROSTROJNO PODJETJE

Tiki

vam daje na voljo svoje kvalitetne proizvode, ki so potrebni v vsakem gospodinjstvu:

Električne bojlerje vseh velikosti s priznanim estetskim videzom.

Kuhinjske nape za prezračevanje kuhinj s priključkom na ventilacijski kanal ali brez njega.

Prezračevalce sanitarij.

V okviru marketinga **TIKI-RZS** prodajamo plinske pretočnike bojlerjev in plinske aparate za etažno ogrevanje po licenci »Junkers«.

V okviru poslovno tehničnega sodelovanja z TKI Hrastnik proizvodimo in prodajamo mešalce vode.

Za vse proizvode zagotavljamo funkcionalnost in kvaliteto. Imamo dobro organizirano servisno službo.

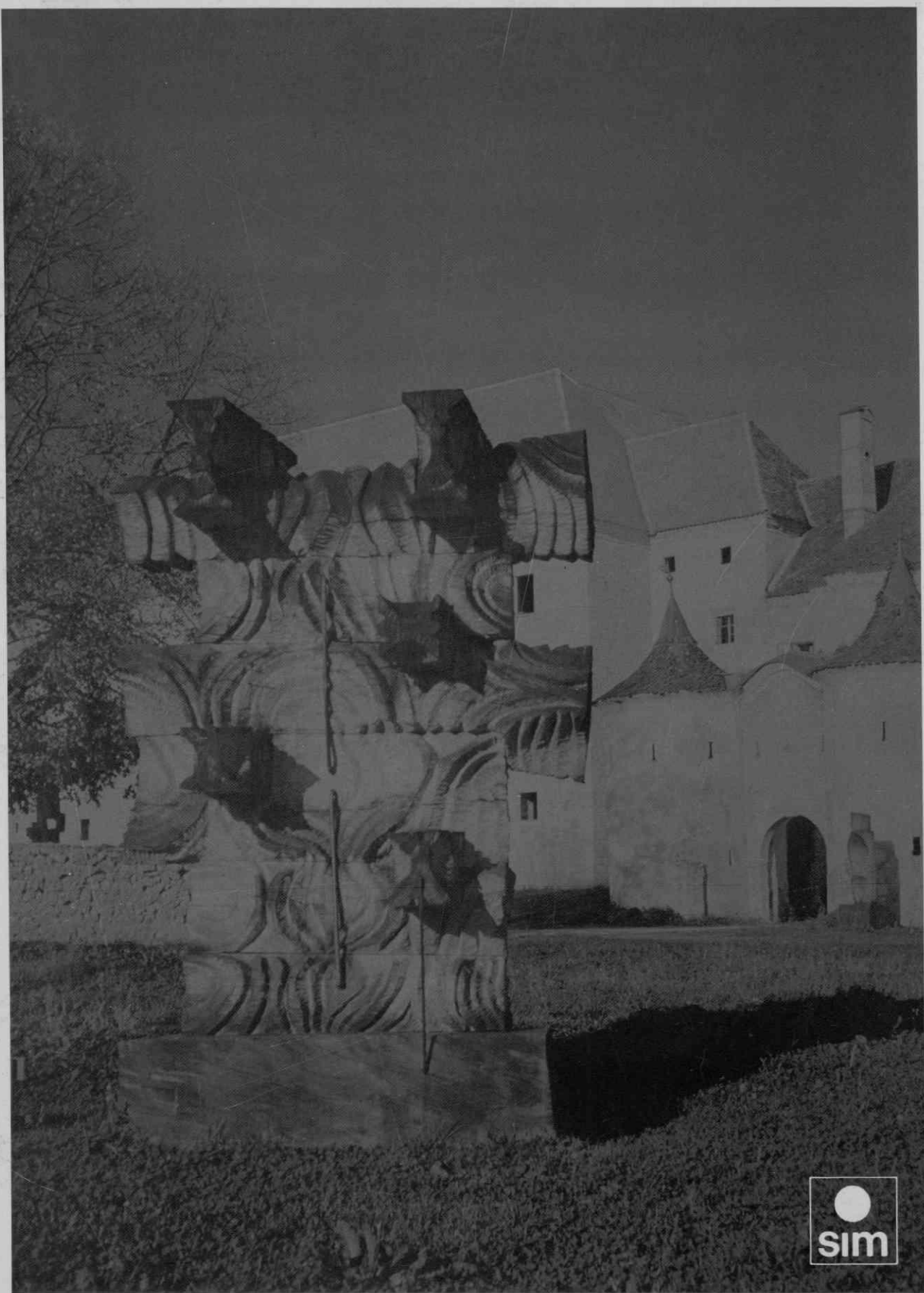
Naše proizvode lahko kupite po vsej Jugoslaviji. Zahtevajte prospekte!

LJUBLJANA, ALESEVČEVA 52 —
tel.: 061, 56 950

dekorativna

LJUBLJANA, CELOVŠKA CESTA 280 • TELEFON 54-241 • TELEX 31305 YU DEKOR

Pohištvene tkanine, dekorativne tkanine, volnene tapiserije, preproge in okrasne blazine vrhunske kvalitete naprodaj po tovarniških cenah v prodajalni Celovška c. 280 prodajalna telefon: 54 - 241 interno 17. Prodaja od 8 do 19 ure ob sobotah od 8 do 13 ure V dopoldanskem času vam pri nakupu svetuje arhitekt - svetovalec.

FORMA VIVA — KOSTANJEVICA

SIMONČIČ

PAPIRNA GALANTERIJA
Ljubljana Razpotna 4
Telefon 25 091

KOLEDARJI - OGLEDNI KARTONI - PROSPEKTI - RAZGLEDNICE - ETIKETE